

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
MÜTERCİM-TERCÜMANLIK ANABİLİM DALI
ALMANCA MÜTERCİM-TERCÜMANLIK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÇEVİRMEN KİMLİKLERİ:
TARİHSEL, DİZGECİ VE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM**

Gülfer TUNALI

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Faruk Yücel

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Çevirmen Kimlikleri: Tarihsel, Dizgeci ve Eleştirel Bir Yaklaşım” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Gülfer Tunalı

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Gülfer Tunalı
Anabilim Dalı : Mütercim-Tercümanlık
Programı : Almanca Mütercim-Tercümanlık
Tez/Proje Konusu : Çevirmen Kimlikleri: Tarihsel, Dizgeci ve Eleştirel bir Yaklaşım
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OY BİRLİĞİ ile O
DÜZELTME O* OY ÇOKLUĞU O
RED edilmesine O** ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Evet

Tez/Proje, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. O
Tez/Proje, mevcut hali ile basılabilir. O
Tez/Proje, gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin/Projenin, basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

..... Başarılı Düzeltme Red
..... Başarılı Düzeltme Red
..... Başarılı Düzeltme Red

İMZA

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ/PROJE VERİ FORMU**

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının
Soyadı: Tunalı

Adı: Gülfer

Tezin Türkçe Adı: Çevirmen Kimlikleri: Tarihsel, Dizgeci ve Eleştirel bir Yaklaşım

Tezin Yabancı Dildeki Adı: Translator Identities: A Historical, Systemic and
Critical Approach

Tezin Yapıldığı

Üniversitesi: Dokuz Eylül

Enstitü: Sosyal Bilimler

Yıl:2006

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

Yüksek Lisans

: x

Dili: Türkçe

Tezsiz Yüksek Lisans

:

Doktora

:

Sayfa Sayısı: 108

Referans Sayısı: 93

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd.Doç.Dr.

Adı: Faruk

Soyadı: Yücel

Türkçe Anahtar Kelimeler:

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1. Çeviri tarihi
2. Çevirmen kimlikleri
3. Çeviri kuramı
4. Çeviri
5. Çevirmen imgesi

1. History of translation
2. Translator identities
3. Translation Theory
4. Translation
5. Translator image

Tarih:

İmza :

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet

Hayır

ÖZET

Çevirmen kimliklerini ele alan bu araştırma kuramsal yaklaşımlardaki çevirmen söylemleri üzerine odaklanmaktadır. Çevirmenler, çevirmen-kuramcılar ve kuramcıların söylemlerinin tarihsel, toplumsal ve kültürel etkenler tarafından biçimlendirildiği, ardından söylemsel uygulamalar olarak devreye girdiklerinde bu kez kendilerinin dönemlerin toplumsal yapısını biçimlendirdiği ve çevirmen imgesini oluşturduğu savından yola çıkan bu çalışma, çevirmenle ilgili söylemlerin nasıl bir çevirmen kimliği ortaya koyduğunu irdeleyerek Batı çeviri geleneğindeki çevirmenin tarihsel izini sürmeyi ve çevirmenin bir “değişim öznesi” olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Coğuldizge Kuramı’nın çatısı altında Lawrence Venuti’nin “görünmezlik” ve buna ek olarak getirilen “görünürlük” kavramlarını kullanan ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi yönteminden yararlanan bu çalışma, çeviri tarihinde yakın zamana kadar ihmal edilen bir konu olan çevirmenler tarihine farklı bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Oldukça geniş bir bütüncede, Antik Çağ’dan günümüze çeviri yaklaşımları ve kuramlarında çevirmen söyleminin incelenmesi, hem çevirmenlik mesleğinin toplumdaki yeri ve statüsü hem de toplumun çeviriye bakış açısı hakkında ışık tutacaktır.

ABSTRACT

This thesis, which involves an analysis of translators' identities, focuses on discourse on translators within translation approaches and theories. It is argued that discourses of translators and translator-theorists are first shaped by historical, social, cultural and ideological characteristics of their period and when these discourses turn into practice they shape the culture of their own period. Thus this thesis aims to display what kinds of translator image and identity have been generated within the discourses on translator in the western tradition of translation and to reveal that translators are in fact "agents of change" in their culture. As for the theoretical framework of the thesis, Lawrence Venuti's concepts of "invisibility" and "visibility" have been employed within the framework of Polysystem Theory and Critical Discourse Analysis have been employed as the methodological framework. An analysis of an extended corpus on translation approaches and theories from the ancient times to the 21th century will provide clues about translators' discourses within these approaches and theories; and the role and status of translators in society and various cultures' approaches to translation and translators. Thus another goal of this thesis is to offer a new method to study the history of translators.

ÇEVİRMEN KİMLİKLERİ: TARİHSE, DİZGECİ VE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
Y.Ö.K. DOKÜMENTASYON MERKEZİ VERİ FORMU	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	ix

BİRİNCİ BÖLÜM GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇEVİRİ

1.1. ANTİK ÇAĞ'DA ÇEVİRİ ANLAYIŞI	4
1.2. ALMAN ÇEVİRİ GELENEĞİ	8
1.2.1. Eski Yüksek Almanca Dönemi (8.-10. yüzyıl)	8
1.2.2. Orta Yüksek Almanca Dönemi (10.-14. yüzyıl)	9
1.2.3. Erken Yeni Yüksek Almanca Dönemi (15.-17. yüzyıl)	10
1.2.4. Yeni Yüksek Almanca Dönemi (17. yüzyıldan itibaren)	12
1.2.4.1. On Sekizinci Yüzyıl: Aydınlanma Dönemi	12
1.2.4.2. On Dokuzuncu Yüzyıl: Romantik Dönem	14
1.2.4.2.1. Schleiermacher – Yerlileştirici veya Yabancılaştırıcı çeviri	14
1.2.4.2.2. Humboldt ve Çevrilmezlik Sorunu	17
1.3. FRANSIZ ÇEVİRİ GELENEĞİ	19
1.3.1. On Altıncı Yüzyıl: Fransızca'nın Gelişimi ve Klasikler Çevirisi	20
1.3.2. On Yedinci ve On Sekizinci Yüzyıl: Belles Infidèles	21
1.3.3. On Dokuzuncu Yüzyıl: Romantik Dönem	23
1.4. İNGİLİZ ÇEVİRİ GELENEĞİ	24
1.4.1. Orta Çağ	25
1.4.2. On Altıncı Yüzyıl ve On Yedinci Yüzyıl Başları: Reformasyon ve Rönesans	26
1.4.3. On Yedinci ve On Sekizinci Yüzyıl	28
1.4.4. On Dokuzuncu Yüzyıl: Romantizm ve Victoria Çağı	30

1.5. YİRMİNCİ YÜZYİL: KURAMLARIN DOĞUŞU	31
1.5.1. Çeviribilimsel Yaklaşım ve Eşdeğerlik	31
1.5.2. Eugene Nida: Biçimsel ve Devinden Eşdeğerlik	33
1.5.3. Erek Odaklı Kuramlar	34
1.5.3.1. Skopos Kuramı	35
1.5.3.2. Çoğuldizge Kuramı Bağlamında DTS	38
1.5.3.3. 80'li Yıllarda Betimleyici Çalışmalar	43
1.5.4. Eleştirel Yaklaşımlar	44
1.6. KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM	48
1.7. DEĞERLENDİRME	54

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRMEN KİMLİKLERİ

2.1. DİL PLANLAYICISI OLARAK ÇEVİRMEN	59
2.2. EĞİTİMCİ OLARAK ÇEVİRMEN	68
2.3. YAZAR OLARAK ÇEVİRMEN	74
2.4. TOPLUMSAL ÖZNE OLARAK ÇEVİRMEN	79
2.5. UZMAN OLARAK ÇEVİRMEN	82
2.6. KÜLTÜR PLANLAYICISI OLARAK ÇEVİRMEN	84
2.7. İNSAN OLARAK ÇEVİRMEN	87
2.8. DEĞERLENDİRME	90
SONUÇ	91
KAYNAKLAR	98

GİRİŞ

Çeviri edimi özellikle yazın çevrelerinde yüzyıllardır ikincil bir uğraş olarak kabul edilmiş, yazının ve toplumun şekillenmesindeki yeri, yeni çılgırların açılmasındaki rolü göz ardı edilmiştir. *Methods in Translation History* (1998) başlıklı kitabın yazarı Anthony Pym, çeviri tarihi yazımının nedenini “kendi durumumuzu etkileyen sorunları dile getirmek ve çözmeye çalışmak” (y.a.g.e; x) olarak tespit etmektedir. Bir başka deyişle çeviri tarihi yazımının çıkış noktasını güncel sorunlar ve bu sorunları çözmeye isteği oluşturur. Bu çalışmanın amacı da çevirmenlerin çeviri tarihi boyunca ne gibi kimliklerle ortaya çıktığına dikkat çekerek onların – toplumda hakim olan genel kanının aksine – ikincil konumda, edilgen özneler olmaktan ziyade dilleri, edebiyatları, kültürleri ve ulusları biçimlendiren “değişim özneleri” (Toury, 2002; 151) olduğunu göstermektir. Günümüzde “yazar”a atfedilen üstün yaratıcılık gücü, toplumun çevirmenlere bakış açısını da doğrudan etkilemektedir. Özgün bir yapıtı ortaya koyan yazarı aynen aktarmakla yükümlü kılınan çevirmenin ürettiği eser, özgün yaratının “bir türevi” olarak algılandığından “ikinci elden çıkmış, ikincil konumda bir metin” (Hermans, 1999; 31) muamelesi görmektedir. Bu yaklaşım doğal olarak çevirmenleri de ikincil bir konuma yerleştirerek onları görünmez kılmaktadır. Bu sorunun olumsuz yansımalarını ülkemizde de gözlemlemek mümkündür. Örneğin “Kitap Çevirmenleri” adını taşıyan çevirmenler grubu, birçok edebiyat dergisinde yayınlanan *Çevirmenden Okura Çağrı* (2005) başlıklı ortak bildirimlerinde, çevirmenlerin “görünmez” varlıklar olarak yaşamlarını sürdürdüklerini ve bu durumun hem çevirmenlerin çalışma koşullarını olumsuz etkilediğini, hem de onları düzenli gelir, sigorta, emeklilik gibi en temel sosyal haklardan yoksun bıraktığını vurgulamaktadır.

Antik Çağ’dan günümüze kuramsal söylemlerde çevirmenlerin izini süren bu tezin amacı, çevirmenlerin çeşitli diller, kültürler ve uluslar üzerindeki etkisini irdeleyerek onların belli bir tarihsel bağlam içinde belli toplumsal kimliklere bürünen “değişim özneleri” olduğuna dikkat çekmektir. Bu doğrultuda çevirmenler ve çeviri kuramcılarının çevirilerine yazdıkları önsözleri, mektupları, makaleleri ve benzeri söylemsel uygulamaları incelenecektir. Elde edilen veriler bir yandan çevirmenler ve

kuramcıların çevirmeni nasıl algıladığına ve nasıl konumlandığına dair bilgiler kazandıracak, diğer yandan da toplumun çevirmene bakış açısına ışık tutacaktır. Bir metni ve üretildiği toplumu birbirinden bağımsız olarak düşünemeyiz, çünkü Fairclough'un da vurguladığı gibi metinler bir yandan toplumsal yapılar ve uygulamalar tarafından biçimlendirilir, diğer yandan toplumu ve buna bağlı olarak bireylerin veya grupların toplumsal kimliklerini de biçimlendirirler (Fairclough, 2003; 16-26). Çalışma kapsamında incelenecek olan söylemleri oluşturan çevirmenler ve çevirmen-kuramcılar da toplumun birer bireyi olarak yaygın kanı ve görüşlerden mi etkilenmişlerdir? Çevirmenler, çeviri ve çevirmenlik konusundaki görüşlerini hem kendi kişisel deneyimlerini hem de toplumdaki yaygın görüşleri harmanlayarak mı ortaya koymuşlardır? Toplumdan etkilenmekle birlikte, çevirmenler gerek çevirdikleri metinlerle gerekse söylemleriyle toplumda var olan kanı ve görüşlerin kimi zaman sürmesine, hatta güçlenmesine, kimi zaman ise farklılaşp değişime uğramasına aracılık etmişlerdir. Bu bağlamda söylemlerin, toplumun ve çevirmenlerin çevirinin niteliğine ve çevirmen kimliğine bakışını kurguladığı söylenebilir mi? Böyle bir kurgunun kuramsal ve uygulamalı boyutu birbirine koşut olarak mı ilerlemektedir?

Kuramsal yaklaşımlarda çevirmen kimliklerini inceleyen böyle bir çalışma yapma fikri, son yıllarda çeviribilim alanında Türkiye'de yapılan akademik çalışmaların etkisi ile doğmuştur. Bu inceleme, "özne" olarak çevirmene ve söyleme odaklanan bu tür çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çeviri ve çevirmen söylemlerini inceleyen Özlem Berk doktora çalışmasında (1999) 1840-1980 yılları arasındaki dönemi ve söylemleri inceleyerek çeviri ve çevirmenlerin Türkiye'nin Batılılaşma hareketi içindeki yerini irdelenmiştir. Şehnaz Tahir-Gürçağlar, 1940-2004 yılları arasındaki söylemleri çözümleyerek Türkiye'deki yazarlar, akademisyenler ve çevirmenlerin çevirmenlere bakış açısını ortaya koymuştur (2005; 83-118). Cemal Demircioğlu, doktora çalışmasında (2005) Tanzimat sonrası dönemin çeviri söylemini ele alarak Osmanlı dizgesinde çeviri kavramının yıllar boyunca uğradığı değişiklikleri ve dönemin yazar ve çevirmenlerinin çeviri söylemlerini incelemiştir. Arzu Eker yüksek lisans tezinde 1980'lerdeki yayınevi politikaları ve söylemlerini incelemiştir (2001), Gökçen Ezber ise editör-çevirmenlerin söylemlerinde öznelğin

boyutlarını ele almıştır (2004). Ahu Selin Erkul, Türk romanındaki çevirmen söylemlerini incelemiştir (2005). Bu akademik çalışmaların incelediği söylemler farklı alanlardan gelen metinlerden oluşan geniş bir bütüncüyü kapsamaktadır. Edebiyat, çevirmenlerle söyleşiler, çeviri eleştirileri, çeviri üzerine konuşmalar ve yazılar, bu çalışmalarda birincil ve ikincil kaynaklar olarak kullanılmışlardır. Bu çalışmada da benzer bir şekilde kuramsal söylemler incelenerek geçmişten günümüze çevirmenlerin söylemsel kimliklerinin gelişim ve değişimi incelenecek ve çevirmenlerin birer “değişim öznesi” olduğu ortaya konacaktır.

Bu çalışmada Antik Çağ’dan günümüze kadar çeviri ve çevirmen üzerine oluşturulan kuramsal söylemler incelenecektir. Kuralcı çeviri yaklaşımlarını sadece çeviri sürecini yönlendirmeye çalışan ve “sözcüğü sözcüğüne çeviri” ile “anlama göre çeviri” uçları arasında gidip gelen ilkelerden ibaret olarak ele almak bize çok az yarar sağlayacaktır. Bu yaklaşımlar tarihsel, dizgeci ve eleştirel bir bakış açısıyla incelendiğinde, onların “iyi” çeviri yapmanın yollarını gösteren kurallardan çok daha fazlasını barındırdıkları ortaya çıkacaktır. Lieven D’hulst’un çeviri kuramları tarihinin yazımına dair görüşlerini ortaya koyduğu çalışmalarında da vurguladığı gibi, çeviri yaklaşımları ve kuramları dil, yorumlama, toplumsal söylem ve kimlik üzerine düşüncelerle yakından ilgilidir (Hermans, 1999; 98-99). Bu çalışmada da çevirmenler ve kuramcıların kuramsal metinlerinde oluşturdukları çevirmen kimliklerinin izi sürülecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde dizgeci ve eleştirel bir okuma ışığında geçmişten günümüze Batı çeviri tarihini derinden etkileyen yaklaşım ve kuramlara yer verilecektir. Antik Çağ’ın çeviri anlayışı irdelendikten sonra Orta Çağ’dan Romantizm’in damgasını vurduğu on dokuzuncu yüzyıla kadar ayrı ayrı genel hatlarıyla Almanya, Fransa ve İngiltere’deki gelişmeler incelenecektir. Yirminci yüzyılda gözlemlenen gelişmeler ise ülkeler göre ayrı ayrı sınıflandırılmamıştır. Bu yüzyılda ortaya atılan yaklaşım ve kuramlarda karşılıklı etkileşimler gözlemlendiğinden ve İsraili, Hintli, Amerikalı ve Kanadalı araştırmacıların da katkılarıyla kökten bir paradigma değişikliği yaşandığından, gelişmeleri izlemek açısından bu yüzyılı bir bütün olarak sunmanın daha sağlıklı olacağına karar

verilmiştir. İkinci bölümde metinlerin sadece çevirmen kimliklerine ilişkin veri sağlayan kısımları inceleneceğinden, birinci bölüm tartışma için gerekli bağlamı kurmak açısından yararlı olacaktır. Birinci bölüme genel bir değerlendirmeye son vermeden önce Çoğuldizge Kuramı ile birlikte kuramsal çerçeveyi oluşturan Lawrence Venuti'nin “görünmezlik” kavramı tartışılmaktadır. Ayrıca söylemlerin çözümlemesinde kullanılacak olan Eleştirel Söylem Çözümlemesi yöntemi tanıtılmaktadır.

İkinci bölümün bütüncesini oluşturmak için, çeviri ve çeviri anlayışıyla ilgili açıklamalar yapan ilk kişi olarak kabul edilen Cicero'dan günümüz çeviri kuramcısına kadar yüze yakın çevirmen ve çevirmen-kuramcının yazıları incelenmiştir. Bu çalışmanın sonunda eleme yapılarak ancak çevirmenlerin konumu ve kimliği hakkında sağlıklı veri sağlayan söylemler üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak birincil kaynaklara ulaşamadığından, çeviribilimin bugününü derinden etkileyen sömürgecilik sonrası ve feminist çeviribilim çalışmalarını yürüten araştırmacıların söylemlerine yer verilememiştir.

Yirminci yüzyılın ortalarına kadar söylemlerin çoğunun dini ve edebi metinlerin çevirisi bağlamında olduğu için tartışmaların “sözcüğü sözcüğüne” mi, yoksa “anlama göre” çeviri yönteminin mi geçerli olduğu konusu üzerine odaklandığı doğrudur, ancak kimi metinler çeviri sürecini yönlendirme amacını güden kurallardan çok daha fazlasını sunmaktadır. Bu metinlerin yazarları, dönemin çevirmen imgesini kuran fikirlerini de doğrudan veya dolaylı olarak metinlerine yansıtmışlardır. Ancak kendileri açık olarak çevirmenlere bir kimlik atfetmemişlerdir. Yirminci yüzyılda ise bir paradigma değişikliği ışığında özne sorunsalını daha kapsamlı ele alan kimi kuramların doğrudan çevirmenleri belli bir kimlik altında incelediği gözlemlenmiştir. İkinci bölümde çevirmen kimliklerinin sınıflandırılmasında söylemlerdeki bu ayırım gözetilmiştir. Dil planlayıcısı, eğitimci, yazar, toplumsal özne gibi kimlikler yaptığım okumalar ışığında oluşturduğum bir sınıflandırmanın ürünüyken, uzman, kültür planlayıcısı ve insan-çevirmen gibi başlıklar doğrudan kuramcıların geliştirdiği kimliklere dayanmaktadır. Söylemlerin bir yandan toplumsal yapının bir göstergesi olduğunu, diğer yandan toplumda belli

kimlikler kurgulama gücüne sahip olduğunu kabul edersek, bu çalışma, belli bir dönemde ve toplumda çevirmenlere atfedilen roller ve çevirmenlerin sahip olduğu toplumsal konumu açıklayacak bilgiler sunabilir. Bu bilgiler ülkemizdeki çevirmenlerin konumunun ve kimliklerinin daha sağlıklı ve daha verimli değerlendirilmesine katkıda bulunabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇEVİRİ

Bu bölümde analitik bir okuma ile Batı çeviri dizgesini derinden etkileyen bazı yaklaşım ve kuramlar irdelenecektir. Cevabı aranacak öncelikli sorular şunlardır: Batı'da çeviri geleneği hangi aşamalardan geçmiştir? Tarihsel süreç içerisinde farklı Batı ülkelerindeki çeviri yaklaşımları arasında ne tür benzerlikler ve farklılıklar gözlemlenebilir? Farklı tarihsel ve kültürel ortamlarda çeviriden ve çevirmenden neler beklenmiştir? Bu soruların cevabı aynı zamanda bu çalışmanın ikinci bölümü için de bir altyapı oluşturacaktır. Eşsüremlili ve artsüremlili bir bakış açısıyla çevirmen, kuramcı ve çevirmen-kuramcılarının söylemleri çözümlenerek çevirmenin tarih boyunca nasıl konumlandırıldığı ve çevirmene ne gibi rollerin atfedildiğinin inceleneceği ikinci bölümde, yaklaşım ve kuramların sadece çevirmenle ilgili bölümlerine yer verileceğinden birinci bölümdeki bu genel çerçeve, bağlamı kurmak açısından yararlı olacaktır.

Çeviri, her ülkenin kültürel tarihinde önemli bir yere sahiptir, ancak bu çalışmada bütün Batı ülkelerinin çeviri tarihinin ele alınmasını engelleyen iki önemli neden bulunmaktadır. Birincisi, böyle bir çalışma bu tezin amacını aşacak, bizi Batı dünyasının çeviri dizgesini derinden etkileyen yaklaşım ve kuramların dışındaki söylemlere de yönlendirecektir. İkincisi ise, tezin ikinci bölümünde birincil kaynaklardan yararlanma kararına ters düşecektir, çünkü bu durumda doğal bir dil sınırlaması nedeniyle ikincil kaynaklara yönelme zorunluluğu doğacaktır. Bu nedenle çalışmada sadece Almanca veya İngilizce yazılmış veya bu dillere çevrilmiş yaklaşım ve kuramlara yer verilecektir. Ancak Batı dünyasının çeviri geleneği incelendiğinde, bu yaklaşım ve kuramların da bu çalışma çerçevesinde ihtiyaç duyulan genel gelişim çizgisini göstermek açısından yeterli olacağı anlaşılacaktır. Bundan dolayı bu bölümde önce Antik Çağ'da Roma çeviri geleneği, ardından da Orta Çağ'dan on dokuzuncu yüzyıla kadar sırasıyla Almanya, Fransa ve İngiltere'nin çeviri gelenekleri incelenecektir. Yirminci yüzyılda ise Avrupalı araştırmacıların fikirleri kadar İsraili, Hintli,

Kanadalı ve Amerikalı araştırmacıların fikirleri de büyük yankı uyandırdığı için bu yüzyıl ayrı bir altbaşlık altında incelenecektir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde çeviri yöntemiyle ilgili ilk söylemde bulunan Cicero'dan başlayarak çeviribilimin son yıllardaki kuramsal yaklaşımlarına kadar Batı çeviri geleneğinin iki bin yıllık süreci ele alınacak, ikinci bölümünde ise aynı zaman dilimi içerisinde çevirmenlerin, kuramcılarının ve çevirmen-kuramcılarının söylemleri çözümlenerek çevirmenlere biçilen roller ve çevirmen kimlikleri incelenecektir. Bu nedenle çeviri alanında yapılan tarihsel çalışmalar için son derece uygun bir yöntem olan Çoğuldizge Kuramı'nın hipotezlerinden ve kavramlarından yararlanılacaktır. 1970'li yıllardan itibaren dilbilimden ayrılarak özerk bir bilim dalı olarak gelişen çeviribilim, çeviri ediminin çok yönlü boyutlarını vurgulayarak çeviriyi tarihsel, kültürel, toplumsal ve siyasal bağlamı içerisinde değerlendiren kuramlar sunmuştur. Ortaya attığı Çoğuldizge Kuramı ile çeviriyi toplumsal-kültürel bağlamı içinde ele alan kuramcılarının öncüleri arasında yer alan Even-Zohar dizgeci, tarihsel ve betimleyici yaklaşımıyla çevirilerin tarih içerisindeki işlevlerini olduğu kadar çevirinin toplumsal-kültürel boyutunu da açıklamayı sağlayan sağlam bir zemin sunmaktadır (bkz.1.5.3.2). Özellikle tarihsel çeviribilim alanında yararlanılabilecek bir dizi yeni hipotez ve kavram geliştiren Even Zohar, çeviriyi devingen bir yapı içerisinde gelişen edebiyat çoğuldizgesinin dizgelerinden biri olarak görmektedir. *Merkez/çevre, birincil etkinlik/ikincil etkinlik, saygın edebiyat/saygın olmayan edebiyat* gibi karşıt ilişkiler üzerine kurulu Çoğuldizge Kuramı, metinlerin eşsüremli ve artsüremli olarak incelenmesine ve çevirinin de bir parçası olduğu edebiyat çoğuldizgesiyle toplumsal ve kültürel olgular arasındaki ilişkilerin sorgulanarak betimlenmesine olanak vermektedir.

Dünyada çeviri etkinliği Cicero'nun çeviriyle ilgili düşüncelerini ortaya koyduğu zamanların çok öncesine dayandığından, bu döneme kadar olan gelişmelere de kısaca değinmekte yarar var. Günümüze ulaşan en eski çeviri metinler, arkeolojik kazılar sırasında Mezopotamya'da ele geçen 4.500 yıllık kil tabletlerde bulunmaktadır. Bunlar Sümer ve Akat dillerinde oluşturulmuş, dini

içerikli “sözcük listeleri” şeklindedir. Ancak Mezopotamya’nın eski uygarlıklarında sadece dini metinlerin değil edebi, resmi ve bilimsel metinlerin de çevirisi yapılırdı. Günümüz “not alma tekniği” ile yazılmış metinlere benzeyen kaynak metinler, tamamlanmamış cümlelerden oluşuyordu ve bunların çevirileri de daha çok “sözlükler” biçimindeydi. Bu da Sümerlerin dünyayı anlamlandırırken dilin “gerçeği” yansıttığı inancından yola çıktıklarını, evrensel bir dil anlayışından hareket ederek iki dil ve kültürün özdeşliğine, yani bağlamdan bağımsız olarak varolan bir *tertium comparationis*’e¹ inandıklarını göstermektedir (Vermeer, 1992; 43-57).

Eski Mısır’da da M.Ö. 3000 yıllarında yoğun bir çeviri etkinliği hüküm sürmekteydi. Eldeki verilere dayanarak daha o zamanlar Mısır’da çevirmenliğin bir meslek olarak kabul gördüğü söylenebilir (Albrecht, 1998; 27). *Dragoman* olarak adlandırılan dönemin çevirmenleri ticari kervanların başı olarak ya da iş görüşmelerini yürüten uzmanlar olarak görev yapmaktaydılar (aktaran: Eruz, 2003; 23).

Ancak yazılı çeviride her ne kadar kaynak kültürün normları egemen olsa da, tarihi, yazılı çeviriden çok öncesine dayanan sözlü çeviride tek tek sözlerden ziyade anlamı aktarmaya özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Genelde ticari konularda yapılan sözlü çeviride iletişimi sağlamak için bir ifadeyi yorumlayarak açıklamak önemliydi (Vermeer, a.g.e.; 49-50).

Yazılı çeviri ile sözlü çeviri stratejileri arasındaki bu karşıtlığın, yazılı ve sözlü iletişim arasında belirgin bir fark olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Sözlü iletişim belli bir bağlam çerçevesinde, iletişimde bulunan kişilerin bir ya da daha fazla kelimedenden oluşan “anamlı söz öbeklerini” genellikle doğaçlama kurmasıyla gelişir. Yazılı olarak önceden hazırlanmış bir metin yoktur, en fazla konuşulacak konuyu sunuş biçimi hakkında birtakım stratejiler geliştirilebilir.

---

¹ *Tertium comparationis*: İki nesne arasında ilgi kurulduğunda, bu iki nesnenin de ortak olarak sahip olduğu özellik veya boyuttur. Bu inanç beraberinde her şeyin çevrilebileceği inancını da getirmektedir. Çevrilmezlik sorunu çok daha sonraları, 19. yüzyılda Romantizm’in temsilcilerinden Humboldt’un ortaya attığı dil anlayışından sonra tartışma konusu olacaktır.

Buna bağılı olarak sözlü çeviri yapan kişi de aslında sözcük çevirmez, *dilsel* ve *dil ötesi* işaretleri de göz önünde bulundurarak kendince anlamlandırdığı bir metni çevirir.

Oysa ki yazının bulunmasıyla beraber doğrudan “sözcüğün” kendisi ön plana çıkmıştır ve büyük ihtimalle daha o zaman dünyayı (gerçeğı) anlamlandıran bağımsız bir birim olarak değer kazanmıştır. Bu da çevirmeni sözcüğü sözcüğüne, yani içinde bulunduğu iletişim durumunu ve bağlamı düşünmeden kaynak ve dil odaklı bir çeviri yapmaya itmiş olabilir.

Bütün bu anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi aslında “sözcüğü sözcüğüne” ve “anlama göre” çevirinin temelleri daha Eski Mezopotamya’da atılmıştır, ancak çevirideki bu ikilik ile ilgili tartışmaları Cicero, Horace, Quintilian ve Hieronymus gibi Antik Çağ çevirmenleri başlatmıştır ve bu tartışma bazı farklı kavramlar ve bilgiler ışığında da olsa Orta Çağ, Rönesans, Aydınlanma ve Romantik dönem boyunca da varlığını sürdürerek günümüze kadar ulaşmıştır. Susan Bassnett’in deyimiyle bu konu farklılaşan dil ve iletişim kavramlarına bağılı olarak farklı vurgularla defalarca ortaya atılmış ve tartışılmıştır (1991; 42).

1.1 Antik Çağ’da Çeviri Anlayışı

Roma edebiyatı baştan itibaren Yunan edebiyatının etkisi altında gelişmiştir. Vermeer bu bağlamda daha da ileri giderek Roma edebiyatının bir çeviri edebiyatı olduğu savını ileri sürmektedir (1992; 192). Romalılar kendi dillerinden ve kültürlerinden üstün gördükleri Yunan dili ve kültürünü çeviri aracılığıyla devralmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda çeviri yazınının Antik Çağ Roma’sında merkezi bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Heniz gelişme sürecinde olan Roma edebiyatında çeviri yenilikçi özelliğıyle Romalılara yepyeni değerler ve edebi türler tanıtmıştır.

Roma’da görülen yoğun çeviri akımı, M.Ö. 240 yıllarında *Livius Andronicus* isimli bir kölenin resmi bir merci tarafından görevlendirilerek

Yunanca orijinalinden *Odysseia* isimli eseri çevirmesiyle başlamıştır². Ardından Cicero, Horace, Quintilian gibi büyük devlet adamları, hatipler ve ozanlar da çevirinin Roma dili ve kültürüne sağlayacağı katkıların farkına varıp kendilerini çeviriye adanmışlar ve çeviri sorunlarıyla ilgili yorum ve açıklamalarda bulunmuşlardır. Günümüze ulaşan eserlere bakıldığında, Antik Çağ'da çeviri ile ilgili yorumların yine çeviri işiyle uğraşan kişiler tarafından yapıldığını görmek mümkündür. Başka bir deyişle, çeviri ile ilgili fikir ve yorumların çeviri uygulamasının içinden çıktığı ve genellikle çevirmenlerin kendi çeviri kararlarını savunma ihtiyacını hissetmesi sonucu kaleme alındıkları söylenebilir.³ Antik Çağ'ın çevirmenleri her ne kadar günümüzde ortaya atılan kuramlarda kullanılan terimlerin temellerini atmış olsalar da, onların çeviriyle ilgili bütünsel bir kuram oluşturmaya çalıştıklarını söyleyemeyiz.

Romalılar yoğun bir çeviri uğraşına girerek çeviri yoluyla adım adım bütün Yunan edebi türlerini devralıp kendi edebiyat dizgelerinin bir parçası yapmışlardır.⁴ Edebiyat dizgelerini zenginleştirmek isteyen Romalılar, Seele'nin de belirttiği gibi örnek aldıkları Yunanca eserleri çevirirken “kaba ve barbar dillerini edebi bir dil mertebesine yükseltmek, dilde bir ifade zenginliğine ulaşmak istemişlerdir” (1995; 4).

Tarihin bu en yoğun çeviri akımının ilk döneminde Yunanca eserlerin biçim ve içeriğine sadık kalınırken, zamanla çevirideki asıl hedef, Yunanca özgün metni hem estetik-biçemsel yönden, hem de içerik yönünden aşip daha üstün bir metin yaratmak olmuştur (Seele, 1995; 4-10; Pohling, 1971; 127-130). Örneğin Cicero, Yunanlı yazarları estetik ve biçemsel açıdan edebi boyutta düzeltmeye ve metinleri Roma'da egemen olan şartlara uyarlamaya çalışmış, ama bunun

---

² *Odysseia*'dan sonra çevrilen eserlerin arasında özellikle ders kitapları, hitabet sanatı, felsefe, tıp ve farmakoloji kitapları gibi bilimsel eserler ile edebi eserler öne çıkmaktadır (Pohling, 1971; 128).

³ Cicero *De oratore*, *De optimo genere oratorum*, *De finibus bonorum et malorum* adlı eserlerinde, Horace *Ars poetica* adlı eserinde, Quintilian da *Institutio oratoria* adlı eserinde çeviriyle ilgili düşüncelerini dile getirmiştir.

⁴ Çeviri metin, her zaman için çeviri dilinde yeni bir geleneğin başlamasında etkili olabilir (karş. Evan-Zohar, 1978). Bu durum bundan sonraki dönemlerde de görülmüştür. Sözgelisi Türk yazın dizgesinde bir geleneği bulunmayan roman türü, Tanzimat Dönemi'nde Batı yazınından ünlü örneklerin çevrilmesiyle tanınarak Türk yazın dizgesinde bir yer edinmiştir.

dışında metnin konusuna bağlı kalmıştır. Oysa Germanicus sadece estetik boyutta değişikliğe gitmekle kalmaz, örneğin mitoloji, astronomi gibi alanlardan eklemeler yaparak metnin konusuna da müdahale etmiştir (Seele, a.g.e; 47). Romalı çevirmenlerin yaklaşımını Vermeer de şu sözleriyle dile getirmektedir:

Antik Çağ yazarının “güzel” yazmak istemesi gibi [...] Romalı edebi metin çevirmeni de kaynak metnini mümkün olduğunca aşmak istiyordu. Bir başka deyişle çeviri eyleminin “skoposunu” çeviri metnin “anlatımcı” (Reiss 1976), “estetik” ve “bilgilendirici” etkisi belirlemekteydi, yani çevirmen kendi kararına bağlı olarak *kendi* birikimini gösteren bilgiler ekleyebiliyordu metne. Hatta Apuleius çevirisini kendi eseri olarak göstermeye bile çalışmıştır (Vermeer,1992; 200).⁵

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi edebi metinlerin çevirisinde, özgün metnin yazarını “aşmak” amacıyla dönemin çevirmenleri günümüzün çevirmenlerinden çok daha özgürce metne müdahale edebiliyorlardı.

Cicero’nun, Aeschines ve Demosthenes’in söylevlerinin çevirisinin önsözünde yer alan aşağıdaki sözlerinin genellikle dönemin serbest çeviri anlayışını temsil ettiği kabul edilmektedir:

[...] sözcüğü sözcüğüne çevirmeye gerek görmeyip dilin genel üslubunu ve güçlü etkisini korudum, çünkü bunları okura demir para sayar gibi bir bir değil, ağırlınca vermem gerektiğini düşündüm [...] (M.Ö. 46/Robinson, 1997 a; 9).

Çeviri aracılığıyla anadillerini ve edebiyatlarını zenginleştirme ilkesine bağlı olarak Romalı çevirmenler kaynak metne bağlılıktan ziyade onu her açıdan aşan estetik bir erek metin üretmeye önem vermişlerdir. Bu nedenle hem Cicero, hem de sözcüğü sözcüğüne çeviriyi ancak “köle ruhlu çevirmenlere”e uygun gören Horace, Bassnett’in altını çizdiği gibi (1991; 44) kendilerini kaynak metne değil, erek okura karşı sorumlu hissetmişlerdir.

Ancak Roma çeviri geleneği ile ilgili bütün bu söylenenlerin sadece edebi alandaki çeviriler için geçerli olduğunu da belirtmeliyiz. Edebi metinlerin

---

⁵ Aksi belirtilmediği sürece bu çalışma içindeki çeviriler bana aittir

çevirisindeki bu özgürlüğün aksine “bilimsel” eserlerin ve resmi belgelerin çevirisinde “sözcüğü sözcüğüne çeviri” anlayışı egemen olmaya devam etmiştir (Vermeer,1992; 198, 203). Örneğin Latince’den Yunanca’ya çevrilen senato kararları adeta Latince metnin birer “kopyası” durumunda olmalarının sonuçlarını Reichmann şöyle dile getirmektedir:

“Gerçi bu Yunanca baştan sona Latince’nin yapısını korumaktaydı, anlaşılması da neredeyse imkansızdı...” (Reichmann 1943, aktaran: Vermeer, a.g.e; 203)

Roma çeviri geleneği uzun süre bu yolda devam etmiştir. Esas olarak yeni denebilecek fikirlere ancak Hıristiyanlığın yaygınlaştığı Antik Çağ’ın son dönemlerinde rastlıyoruz. Bu dönemde çeviride ilk defa bilinçli olarak, “metin türlerine göre çeviri” anlayışı ortaya çıkıyor. *Vulgata*⁶ çevirisini yapan Hieronymus, Pammachius’a yazdığı mektubunda, Yunanca metinlerin çevirisinde, Cicero’yu örnek alarak anlamı esas alan çeviri anlayışını benimsediğini, ancak söz diziminin bile bir gizem barındırdığı Kutsal Kitap çevirisinde “sözcüğü sözcüğüne” çeviri yapma gerekliliğini duyduğunu belirtmiştir:

Sözdiziminin bile bir gizem barındırdığı Kutsal Kitap hariç, Yunanca metinleri çevirirken bir sözcüğü başka bir sözcükle değil, bir anlamı başka bir anlamla aktardığımı sadece kabul etmiyorum, herkese açıkça duyuruyorum. (Hieronymus M.S. 395/ Störig, 1973; 1).

Ancak Tanrı’nın sözü olması dolayısıyla söz diziminde bile bir gizem barındıran ve “değiştirilemez” olarak kabul edilen dini metinler çerçevesinde gelişen bu çeviri tarzı ile ilgili tartışmalar, zamanla dünyevi metinlerin çevirmenlerini de etkilemiştir (Seele, 1995; 9). Bundan böyle çeviribilimcilerin çeviriyi toplumsal, kültürel ve siyasal bağlamı içinde ele almaya başlayacağı 1970’li yıllara kadar, yani yaklaşık 1600 yıllık bir tarihsel süreç içinde Batı çeviri geleneğine – aşağıda değinilecek kimi istisnaların dışında – “sözcüğü sözcüğüne çeviri eşittir sadık çeviri” anlayışı yerleşmiştir.

---

⁶ İncil’in Yunanca’dan Latince’ye çevirisine verilen ad.

1.2 Alman Çeviri Geleneği

Yirminci yüzyıla kadar Alman çeviri geleneğinin irdeleneceği bu bölüm günümüz coğrafi ve politik sınırların dışına çıkarak, tarihsel süreç içinde Alman dili ve Alman kültürüyle yakın bir bağ içinde bulunmuş ve hâlâ Almanca'nın konuşulduğu Avusturya ve İsviçre gibi ülkeleri de kapsamaktadır.

1.2.1 Eski Yüksek Almanca Dönemi (8. – 10. yüzyıl)

Sekizinci yüzyılda başlayan sözlü geleneğinden yazılı dile geçiş sürecinde çeviri eyleminin katkıları yadsınamaz. Bu dönemde birkaç yerli eser dışında yazılı metinlerin çoğunluğunu Latince'den çeviriler oluşturmaktaydı. Putperest bir zihniyetin izlerini taşıyan Alman lehçeleri, Latin dilini ve Antik-Hıristiyan kültürünü yazıya geçirmek ve iletmek gibi bir meydan okumayla karşı karşıyaydılar (Koller, 1997; 61).

Eski Yüksek Almanca Dönemi'nde çeviriler manastırlarda yapılıp oralarda kullanılıyordu. Edebi bir geçmişi olmayan Alman lehçelerine çeviriler ilk önceleri sadece didaktik bir amaca hizmet ediyordu, başka bir deyişle manastırlardaki öğrencilerin Latince özgün metinleri daha iyi anlamalarında ve Latinceyi öğrenmelerinde yardımcı bir araç görevini görüyordu. Buna bağlı olarak da sözcüğü sözcüğüne ve satırasını çeviriler yapılıyordu. Hieronymus dini metinlerin söz dizimini bir gizem barındırdıkları gerekçesiyle korurken, manastırdaki rahipler bunu dil öğretimi için de gerekli görmüşlerdir.

Ancak dil öğretimine dayalı olan bu çeviri anlayışının dışında Notker von St. Gallen (950-1022) gibi çevirmenler, dini metinlerin yanı sıra felsefi metinlerin ve nesir eserlerin çevirisiyle de uğraşmışlardır. Notker bu eserlerdeki karmaşık fikir ve kavramları Baker'e göre yenilikçi, fakat anlaşılır bir Almanca'ya aktarmayı başarmıştır (1998; 419).

1.2.2 Orta Yüksek Almanca Dönemi (10. – 14. yüzyıl)

Orta Çağ Almanca'sının edebi bir dile dönüşmesinde Latince'nin büyük etkisi olmuştur. Orta Yüksek Almanca Dönemi boyunca yazı dilinde Latince ile beraber kullanılan Almanca, yeni ve özel alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. İletişim ihtiyacının din, felsefe, hukuk, eğitim ve edebiyat gibi çeşitli alanlara yayılması çevirilerin artmasına neden olmuştur. Doğal olarak bu gelişme Almanca'nın sözcük türetimi ve sözdiziminde yeni arayışlara girmesini sağlamıştır. Sonunda dört yüz yıllık bir yazı ve çeviri çalışmasının ardından Alman dili, Latince metinlerin yapısal ve entelektüel meydan okumasına cevap verebilecek bir düzeye ulaşmıştır. Örneğin Aquina'lı Thomas'ın çevirileri Almanca'nın artık çok zor teolojik ve felsefi söylemleri dahi ifade edebildiğini göstermektedir (Koller, 1997; 62; Baker, 1998; 419). Nasıl ki Antik Çağ'da Yunanca'dan yapılan çevirilerin etkisiyle Latince bir ifade zenginliğine ulaşmış ve kendi özgün eserlerini yaratabilecek duruma gelmişse, Orta Yüksek Almanca Dönemi'nde de Alman çoğuldizgesi yepyeni alanlardan metinlerle karşılaşmış ve Almanca çeviriyle beraber yepyeni dilsel yapılar ve sözcüklerle tanışmıştır.

Örneğin saraylarda üretilen epik ve lirik şiirlerin on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda Fransız örneklerden esinlendikleri görülmektedir. Bunun sonucunda Orta Yüksek Almanca'sına, Fransızca'dan ödünç alınan birçok sözcük, deyiş ve farklı yapı girmiştir (Baker, a.g.e; 419). Alman saraylarında görev yapan şairler sadece konuya "sadıktılar", bunun dışında eserin biçimi konusunda ve eseri yorumlayarak açıklamalarda bulunmak konusunda oldukça özgür davranıyorlardı. Bu nedenle çeviri eserler genellikle kaynak metnin en az iki üç katı uzunluğunda oluyordu (Koller, a.g.e.; 63). Çevirmenler ellerindeki malzemeyi uyarlıyorlar, kısaltıyorlar, uzatıyorlar, yorumlar ekliyorlar, "güzelleştiriyorlardı" (Baker, a.g.e.; 420).

1.2.3 Erken Yeni Yüksek Almanca Dönemi (15. – 17. yüzyıl)

On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda yazı dilinde Latince yerine Almanca kullanma süreci hız kazanmıştır. İlk başlarda çeşitli bölgelerin lehçeleri yazı dilleri olarak kullanılırken, 16. yüzyılda yaşanan bir gelişmenin, ortak bir Almanca yazı dilinin oluşumuna büyük katkısı olmuştur: Martin Luther (1483-1546) İncil'i Almanca'ya çevirmiştir. Ama Erken Yeni Yüksek Almanca Dönemi'nde çeviri kavramı ve çeviri ilkeleri Luther'den önce de tartışma konusu olmuştur. Bu dönemin çevirmenleri Antik Çağ'da Hieronymus'un da yakınmış olduğu bir ikileme karşı karşıydılar:

Sözcüğü sözcüğüne çevirdiğimde, kulağa anlamsız geliyor; sözdiziminde ya da üslupta zorunlu değişiklikler yaptığımda ise çevirmenlik görevime aykırı hareket etmiş gibi görüneceğim (M.S. 395/Störig, 1973; 2-3).

Sözcüğü sözcüğüne çevirdiğinde ortaya anlamsız bir metin çıktığını söyleyen Hieronymus, anlamı korumak adına kaynak metnin sözdiziminde ve üslubunda bir değişikliğe gittiğinde ise insanların gözünde çevirmen olarak özgün metne karşı sorumluluğunu yerine getirmemiş biri konumuna düşeceğinden yakınmıştır. Erken Yeni Yüksek Almanca Dönemi'nde de çeviri üzerine düşünceler işte bu iki uç arasında yer almaktaydı. Buna bağlı olarak Werner Koller bu dönemin çeviriye yaklaşımını ikiye ayırmaktadır. Birinci gruptaki çeviri eserler, kaynak metnin dilsel yapısını koruyarak Latince'nin zenginliklerini Almanca'da oluşturma çabasının ürünüdür. İkinci gruptaki çeviriler ise Latince'nin değil, Alman dilinin normlarına uygun yapılmış, okuyucunun daha iyi anlaması için gerekirse açıklamalar eklenmiş veya silme işlemine başvurulmuş eserlerdir (Koller, 1997; 64).

Örneğin birinci yöntemin en ateşli taraftarlarından biri olan Niklas von Wyle (1410–1478) Latincenin dil ve üslup olarak üstünlüğünü tartışmasız kabul etmiş ve Latince yapıları koruyan sözcüğü sözcüğüne bir çevirinin aynı derecede üstün bir Almanca yaratmayı mümkün kılacağını savunmuştur (Limbeck, 1999;28). Sokaktaki insanın çevirisini anlayıp anlamayacağı Wyle için önemli

değildir; o çeviriyi dili geliştirmek için bir araç olarak görmektedir (Baker, 1998; 420).

İkinci yöntemi benimseyen Albrecht von Eyb (1420–75) ve Heinrich Steinhöwel (1412–82) gibi çevirmenler, çeviride anlaşılığa önem verdiklerinden halk arasında daha popüler olmuşlardır (y.a.g.e.; 420). Von Eyb dil ve üslup düzeyinde olduğu kadar kültür düzeyinde de anlaşılır olmayı hedeflediğinden erek kültürün normları çerçevesinde çeviri yapmıştır. Böylece Plautus’un komedilerini dil ve içerik olarak 15. yüzyıl Almanya’sının ortamına taşımıştır (Koller, 1997; 65)

Daha önce de belirtildiği gibi İncil çevirisiyle Almanca’nın gelişimini etkileyen Martin Luther, bu büyük çevirisinde bir yandan Alman dilinde var olan yapıları kullanırken, bir yandan da henüz yararlanılmamış “potansiyel kullanım imkanlarını” (Apel, 1983; 39) göstermiştir. Luther’in 1530 yılında kaleme aldığı *Sendbrief vom Dolmetschen* başlıklı bildirisinde öne sürdüğü fikirler başka kavramlar altında da olsa bugün hâlâ tartışılmaktadır. Luther bildirisinde çeviri yaparken yerlileştirmekten yana olduğunu dile getirmektedir, “çünkü ben Latince veya Yunanca değil, Almanca konuşmak istedim” (Luther 1530/Störig,1973; 20) ve yazısının devamında “Bu nedenle burada harfleri bir kenara bırakıp İbrani adamın ‘Isch hamudoth’ diye adlandırdığı şeyi Alman adam nasıl ifade ediyor, onu arayıp bulmalıyım” (y.a.g.e.; 23), demektedir. Kısaca Luther yabancı eseri sözcüğü sözcüğüne aktarmaktansa, kendi kültürünün dilinde çeviri yapmaktan yanadır. Luther’in çeviri ilkesi şu sözlerinde saklıdır:

[...] nasıl Almanca konuşulacağını Latince’nin harflerine değil, evdeki anneye, sokaktaki çocuklara, pazardaki sıradan adama sormak gerekir ve onların nasıl Almanca konuştuğuna bakıp ona göre çeviri yapmak gerekir (y.a.g.e; 21).

Ancak Luther de her ne kadar İncil’i *almancalaştırma* ilkesiyle yola çıkmış olsa da, bu yöntemi metnin tamamına uygulamamıştır. Kendince önemli olarak gördüğü bazı dini kavramları sözcüğü sözcüğüne çevirmiştir:

[...] sözcükten ayrılmaktansa Alman dilinin yapılarını yıktım (y.a.g.e.; 25).

Luther ayrıca çevirmen kararlarının öznelliğinin çeviride önemli olduğunu vurgulayarak, çevirmenin çeviri kararlarını orijinal metni yorumlayarak aldığına işaret etmektedir.

1.2.4 Yeni Yüksek Almanca Dönemi (17. yüzyıldan itibaren)

Luther'in büyük çabaları ve katkılarıyla oluşan ortak Alman dili Yeni Yüksek Almanca Dönemi'nde gerek günlük, gerek bilimsel, gerekse edebi alanda büyük bir ifade zenginliğine kavuşmuştur. Ancak Luther'den sonra 18. yüzyıla kadar çeviri sorunsalı üzerine yeni düşünceler üretilmemiştir. Çeviri ancak dilin gelişimi için bir araç olarak görülmüştür (Apel, 1983; 41).

1.2.4.1 On sekizinci Yüzyıl: Aydınlanma Dönemi

Yeni Yüksek Almanca Dönemi'nde çeviri üzerine söylemlere ancak 18. yüzyılda rastlıyoruz. Bu söylemler Johann Christoph Gottsched (1700–1766) ve Johann Jacob Breitinger (1701–1766) arasında çeviri yöntemleri konusunda çıkan bir fikir ayrılığı çerçevesinde gelişmiştir.

Belli kurallar uygulandığı sürece hiçbir sorunla karşılaşmadan diller arası çeviri yapılabileceği görüşünde hemfikir olan Gottsched ve Breitinger'in bu kanısının ardında *rasyonalist dil anlayışı* yatmaktadır (Koller, 1997; 67). Aydınlanma hareketinin bir parçası olan rasyonalist dil anlayışına göre sözcükler düşüncelerin göstergesidir ve bu nedenle konuşma ve yazı da düşünceleri temsil etmektedir. Bu görüş, düşüncelerin evrenselliğinden yola çıkmaktadır. Düşüncelerle kavranan nesnelere bütün dünyada prensipte aynı olduğuna ve bütün insanlar prensipte aynı düzen içinde yaşadığına göre, düşüncelerin ve bilinen nesnelere de sabit bir düzeni olması gerektiğini savından yola çıkan bu görüş,

dillerin farklı kavramlar ve ifadelerle bu tek düzeni yansıttığı anlayışına dayanmaktaydı (Apel, a.g.e.; 41-42).

Gottsched ve Breitinger'in fikir çatışması kaynak metnin dilsel, üslupsal ve biçimsel özelliklerinin çeviride verilip verilmesi bağlamında başlamıştır. Gottsched'e göre iyi bir çeviri Aydınlanma'nın edebi dil normlarına uymalıdır. Kaynak metin bu normlara uymadığı takdirde çevirmenin tek bir görevi vardır: bu eseri "düzeltmek", eklemeler yapmak, genişletmek, silmek, kısaltmak. Çeviri eser, erek yazın dizgesinin normlarına uygun bir hale getirilmelidir. Başka bir deyişle Gottsched, çevirinin erek yazının bir ürünü olarak okunması gerektiğini savunuyordu. Breitinger'e göre ise çevirmen kaynak metnin fikirlerini olduğu kadar, bu fikirlerin dile getiriliş şeklini de korumalıdır. Breitinger edebi metinlerde işlevsiz hiçbir kelimenin olmadığını savunarak silme işlemine kesinlikle karşı çıkıyordu. Kaynak metindeki dilsel yapıların ve kültüre özgü ifade ve deyişlerin erek dilde de yaratılması gerektiğini savunan Breitinger, ilk başta belki yabancı görünen bu ifade şekillerinin zamanla dili zenginleştireceğini belirtmiştir (Koller, 1997; 67-68).

Romantizm'in öncülerinden Johann Gottfried Herder (1744-1803) Breitinger'in fikirlerini kuramsal düzeyde geliştirmiştir. Herder, Aydınlanma Dönemi'nin dil anlayışını kabul etmeyip dili insan soyunun gelişimi bağlamında ele almıştır. Herder'e göre dil, insan doğası ve insanların çevreleriyle mücadelesinden çıkan farklı sonuçlar doğrultusunda geliştiğinden her dil diğerinden farklıdır. Sözcükler artık nesne ve kavramların göstergesi değildir, sadece nesne ve kavramların özelliklerinin her dilde farklı ve eşsiz olan adlarıdır. Buna göre de, başka bir dilde üretilmiş bir metnin özgün eserle aynı şeyleri söylemesi mümkün değildir, çeviri her zaman farklı bir şeyler ortaya çıkarmaktadır. Böylece çeviri çağlar ve dillerin çeşitli gelişim safhaları arasında aracılık yapmaktadır (Apel, 1983; 47-48).

1.2.4.2 On Dokuzuncu Yüzyıl: Romantik Dönem

Rasyonalizme bir tepki olarak doğan Romantik Dönem’de bireysel yazarın yaratıcı gücü büyük önem kazanmıştır. Bunun sonucu olarak edebi çeviri anlayışında genel bir değişim yaşanmıştır. Mounin bunun nedenini Kilise ve Monarşi’nin oluşturduğu “ebedi” insanın yerini, Romantik Dönem’de “tarihsel insanın” almasına bağlamaktadır. O güne kadar olduğu gibi Achilleus ile okur kitlesi arasındaki farkları törpülemek ya da örtmektense, çevirmenler bu farkları bütün keskinliğiyle ortaya çıkarma çabasına girmişlerdir (Albrecht, 1998; 84).

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Almanya’da çeviriye bakış açısını derinden etkileyen iki isim dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki yerlileştirme ve yabancılaştırma kavramlarıyla öne çıkan Friedrich Schleiermacher (1768–1834), diğeri ise Romantik dilbilimci Wilhelm von Humboldt’dur (1767–1838). Andreas Huyssen *Die frühromantische Konzeption von Übersetzung und Aneignung: Studien zur frühromantischen Utopie einer deutschen Weltliteratur* adlı kitabında Schleiermacher’in ‘yorumbilim’ üzerindeki araştırmaları ve Humboldt’un ‘anlama’ya getirdiği yorumun bütün modern çeviri kuramlarının temelini oluşturduğunu iddia eder (1969; 52).

1.2.4.2.1 Schleiermacher – Yerlileştirici veya Yabancılaştırıcı Çeviri

Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens (1813) isimli bildirisinde Schleiermacher günümüzde de etkisini sürdüren bir kuramsal yaklaşım sunmuştur.⁷

Sözcükleri evrensel nesne ve düşüncelerin temsilcileri olarak gören Aydınlanma Dönemi’nin rasyonalist dil anlayışının tersine Schleiermacher düşünce ve ifadenin birliğinden yola çıkmaktadır (Schleiermacher 1813/Störig, 1973; 60), bir başka deyişle anlamı oluşturan ‘ne’ ve ‘nasıl’ı karşılıklı bir bağımlılık içerisinde görmektedir.

⁷ Schleiermacher’dan etkilenen çağdaş çeviribilimcilerden biri de Anglo-Amerikan dünyasında çevirmenin etkinliğini ve konumunu inceleyen Lawrence Venuti olmuştur (bkz. 1.5.4. ve 1.6).

Schleiermecher yabancı dilden çeviride metin türleri ayırımına gitmektedir. “İş hayatı” çerçevesindeki metinleri çevirenleri *Dolmetscher* olarak niteleyen Schleiermacher, bilim ve sanat alanındaki metinleri çevirenleri de *der eigentliche Übersetzer* diye adlandırmaktadır. Schleiermacher *Dolmetscher*’in toplumdaki genel kullanımının sözlü çevirmene işaret ettiğinin farkındadır, ancak anlatımcı ve betimleyici bir işlev gören metinlerin yazılı çevirisinin tıpkı sözlü çeviri gibi mekanik bir işlem olduğunu söylemektedir (y.a.g.e.; 39-40), bu nedenle bu alandaki çevirmenlere de aslında *Dolmetscher* denmesi taraftarıdır:

Özgün yazıda yazar ne kadar az görünür, ne kadar çok sadece konuyu kavrayan organ olarak görev görürse ve zaman ile mekanın düzenine uyarsa, aktarımda da o kadar çok basit bir sözlü çeviri söz konusudur. [...]. Buna karşılık yazarın kendine özgü görme ve bağlantı kurma tarzı yazıya ne kadar egemen olmuş, yazar ne kadar çok özgürce seçilmiş veya izlenimlerle belirlenmiş bir düzen izlemişse, eseri o kadar çok yüce sanat alanının bir parçasıdır. Bu durumda çevirmen farklı güçler ve becerilere sahip olmalı, yazarı ve yazarının diliyle dilmaçtan farklı bir ilişki kurmalıdır (y.a.g.e.; 40).

İş hayatında farklı dillerdeki terminolojilerin birebir örtüştüğünü savunan Schleiermacher, çeviri sorununun ancak soyut kavramlar, duygular ve görüşlerin ağır bastığı metinlerde ortaya çıktığını belirtir. Bilim ve sanat metinlerinde (kastedilen felsefi ve edebi metinlerdir) dil sadece içeriği vermekle kalmaz, aynı zamansa bu içeriği belirler. Burada neyin ifade edildiğine değil, *neyin nasıl* ifade edildiğine bakmak gerekir, çünkü düşünce ve dil birbirine bağımlıdır:

Her insan bir yandan konuştuğu dilin egemenliği altındadır; kendisi ve düşüncelerinin tamamı bu dilin ürünüdürler. İnsan, dilinin sınırları dışında yer alan hiçbir şeyi kesin çizgileriyle düşünemez; kavramlarının şekli, bu kavramların birbiriyle bağlantısının türü ve sınırları doğduğu ve yetiştiği dil tarafından belirlenmiştir, [...]. Diğer yandan, özgürce düşünen, fikir üreten her insan da dili biçimlendirir. [...]. Bu nedenle sözü iki yönüyle kavramalıyız; söz bir yandan öğelerinden oluştuğu dilin ruhunu taşır, [...], diğer yandan da sözü söyleyenin bir eylemidir [...] (y.a.g.e.; 43- 44)

Her eser ancak dilin devamlılığını ve gelişimini sağlayan bu diyalektik ilişki çerçevesinde ele alındığında anlaşılabilir ve çevrilebilir. Çevirmen ancak a)

yazarın nerede ve nasıl dilin etkisi altında kaldığını ve b) yazarın nerede ve nasıl dili etkisi altında bıraktığını kavradığında yazarın eserini anlayıp onu kendi diline aktarabilir.

Schleiermacher'e göre çeviri iki yolla yapılabilir. Çevirmen ya yazarı mümkün olduğunca rahat bırakır, bir başka deyişle okuru yazara götürür ya da okuru mümkün olduğunca rahat bırakarak yazarı okura götürür. Birinci durumda çevirmen, okuyucusuna özgün dilin ruhuna dair bir anlayış kazandırma çabasıdadır; çevirinin yabancı bir eser olduğu duygusunu hiç kaybettirmez, yazarın kendi dilinin ruhu içerisinde kendi iradesiyle oluşturduğu, kendisine özgü ifade tarzını göstermeye çalışır. İkinci durumda ise çevirmen yazarın özgün dilini bir yana bırakır, erek dilde yazılmış özgün bir eser izlenimi veren bir çeviri eser yaratır. Yazarın kendi yaşadığı çağda kendi kültürünün okuruyla kurduğu ilişkiyi yeniden kurma çabasıdadır (y.a.g.e.; 46-48).

Schleiermacher aynı yazısında çevirmenin amacını şu şekilde tanımlamıştır:

[...] çevirmenin amacı, [...] yabancı dili bilen, ancak yine de ona hep yabancı kalan, [...] [yabancı, G.T.] dilin kendi ana dilinden farklı olduğunun hep bilincinde olan [...] eğitilmiş adamın özgün metni okurken edindiği fikrin ve aldığı tadın aynısını okuruna vermek olmalıdır (y.a.g.e.; 51).

Bu alıntıdan da anlaşıldığı gibi Schleiermacher, çeviri eserin erek dilde yazılmış özgün bir eser olarak okunması gerektiği düşüncesine, kendi deyimiyle yazarın okura götürülmesine karşı çıkmaktadır.⁸ Okur, önündeki eserin yabancı bir dil ve kültüre ait olduğunun farkına varmalıdır, hatta bunun hangi dil ve kültür olduğunu bile sezmelidir. Bunun için de çevirmenin yabancılaştırma yoluna giderek okuru yazara götürmesi gerektiğini savunur. Schleiermacher

---

⁸ Schleiermacher böyle bir çevirinin esasen imkansız bir uğraş olduğunu söyler. Bir yazarın eserlerini başka bir dilde nasıl yazacağı sorusu anlamsızdır, çünkü dil ve düşünce birbirine bağımlı olduğundan iki farklı dil ve kültürde aynı düşünceleri üretmek imkansızdır, yazar ikinci dilde bambaşka bir eser yaratacaktır (y.a.g.e.; 60-61).

yabancılaştırmanın nasıl sağlanacağı konusunda da bilgi vermektedir. Kendisine göre bu yöntemin en önemli gereklerinden biri “sadece olağandışı olmakla kalmayıp, doğal gelişmediği, daha çok yabancı bir benzerliğe doğru büküldüğünü sezdirenen bir dildir” (y.a.g.e.; 55).

Ancak Schleiermacher’e göre bir dil ve kültürün sadece bir iki eserinin yabancılaştırma yöntemiyle çevrilmesinin ortaya koyduğu amaca hiç yararı olmayacaktır. Eğer amaç, erek okurda bir dilin ve kültürün ruhuna dair bir sezgi uyandırmaksa, o zaman bu yöntemle birçok çevirinin yapılması zorunludur. Okur sadece kendi yazın dizgesine ait olmayan bir metin okuduğunu farkına varmakla kalmamalı, bunun da ötesinde, bu eserin hangi yazın dizgesine ait olduğunu da algılayabilmelidir. Bunu da ancak aynı yöntemle çevrilmiş sayısız eser arasında karşılaştırma yaparak başarabilir (y.a.g.e.; 57).

1.2.4.2.2 Humboldt ve Çevrilmezlik Sorunu

Humboldt’a göre bir toplumda yaşayan insanlar dış gerçekliği, dillerinin kendilerine sunduğu olanaklar içerisinde görmektedir. Humboldt, her dilde (ana-dilde) bir başka dünya kavrayışının oluştuğunu, ayrı diller konuşan toplumlarda dış dünyanın farklı algılandığını ve farklı biçimlendirildiğini savunmaktadır. Dil bir ulusun ruhu olduğundan dolayı çeviri yapmak da esasen olanaksızdır.

Humboldt’a göre somut kavramlar dışında hiçbir dilde bir sözcük başka bir dilin sözcüğüyle birebir örtüşmez. Her dilin bir kavramı kendi dünyasıyla ilişkilendirerek farklı yan anlamlar içinde sunduğunu, diller arasında her halükarda bir farklılık bulunduğunu söyleyen Humboldt, bir sözcüğün başka bir dilde kesinlikle eş anlamının bulunmadığını belirtir (Humboldt 1816/Störig, 1973; 80-81). Buradan da çevirinin aslında imkansız bir uğraş olduğu sonucu çıkmaktadır. Humboldt bu görüşüne karşın, yazısının devamında bir ulusun çeviriden sırf bu nedenle vazgeçmemesi gerektiğine işaret eder. Bunun nedenini ise şöyle açıklar:

Bir yandan [...] yabancı dile vakıf olmayanlara insanlığın ve sanatın hiç bilemeyecekleri biçimlerini aktarmak, bir yandan da öncelikle kendi dilinin önemini arttırmak ve ifade gücünü zenginleştirmek için çeviri, hele ki şairlerin çevirisi, edebiyat alanındaki en gerekli işlerden biridir (y.a.g.e.; 81).

Humboldt'un çeviriyi erek kültürün edebiyat ve dil dizgesini zenginleştiren bir araç olarak gördüğünün açık bir kanıtı olan bu sözü, aslında beraberinde çevrilmezliği getiren dil anlayışıyla çelişkili olarak görünebilir. Ancak her dil önce sadece günlük ihtiyaçları karşılayacak ifadelerle sahip olsa dahi, bu dille uğraşan, bu dili şekillendiren ulusun ruhunun onu çok daha üst seviyelere çıkartabileceği, ona yeni zenginlikler kazandırabileceği görüşü (y.a.g.e.; 81-82), onun sadece erek dizgenin normlarına bağlı kalarak yapılan çevirinin imkansızlığından bahsettiğini düşündürebilir.

Başka bir deyişle dilin ve ulusun ruhunu zenginleştirmek, ona daha önce sahip olmadığı anlamlar ve ifadeler sunmak mümkündür. Bunun yolu da ancak özgün esere bağlılıktan geçmektedir (y.a.g.e.; 83). Humboldt'da gördüğümüz bu sadakat anlayışının amacı, yabancı olanı, yabancı ruhu yerel olana tanıtmak, hissettirmektir. Ancak bu çevirinin okurda metne bir yabancılık hissi uyandırması anlamına gelmemektedir; çeviri eser sadece yabancı bir kültürün eseri olduğunu hissettirmelidir (y.a.g.e.; 83).

Humboldt nasıl ki yabancılık hissi uyandırmayı, çevirmen açısından bir başarısızlık olarak değerlendiriyorsa, çevirmenin alışılmadık olana duyduğu çekince ve tepki ile “yabancı olanı vermektan kaçınarak, yani özgün eserin yazarının, çevirmenin dilinde yazacağı gibi yazarak [...] hem çeviriyi mahvetmiş hem de çevirinin dile ve ulusa getireceği yararları yok etmiş” (y.a.g.e.; 83) olacağını söyler. Kısaca Humboldt, Schleiermacher'ın adını koymuş olduğu yerlileştirme yöntemiyle çeviri yapılması olanaksız olduğunu savunmaktadır, çünkü Humboldt'un dil anlayışına göre hiçbir yazar bir başka dilde aynı eseri aynı şekilde yazamaz, ikinci dilde yazdığı eser ilk dildekinden çok farklı bir eser olur. Bir ulusun başka bir ulusu tanımasını ancak yabancı ruhun aktarılmasıyla sağlanabilir, ancak yabancılaştırma ile bir ulus diğer ulusun ruhunu hissedebilir.

1.3 Fransız Çeviri Geleneği

Almanya’da olduğu gibi Fransa’da da Orta Çağ’ın ilk yüzyıllarında çeviri merkezleri manastırlardı. Çeviriler de yine benzer bir biçimde Latince’ye yapılıyordu. Avrupa’da anadile çeviri 11. yüzyılda başlamış olmasına rağmen, Eski Fransızca’ya ilk çevirilere ancak 13. yüzyılda rastlıyoruz. Bu yüzyılda ilk üniversiteler kurulmuş ve anadilin yeterliliğini artırma gayesi ön plana çıkmıştı. 14. yüzyılda resmi belgelerde Fransızca’nın kullanımında bir artış gözlemek mümkündür, ancak Latince’nin azalarak da olsa 18. yüzyıla kadar etkisini sürdürdüğü görülmektedir (Baker, 1998; 409).

13. yüzyılda özgün Latince metinler ve Arap bilginlerinin tıbbi metinlerinin Latince çevirileri Eski Fransızcaya çevrilirken, 14. yüzyılda Kral V.Charles klasiklerin çevirisini teşvik etmiştir. Bu dönemde birçok bilimsel eserin yanı sıra Aristoteles’i de çeviren saray çevirmeni Nicolas Oresme, çevirmenin başlıca görevlerinden birini anadilde yeni kelimeler üretmek olarak görmüştür (y.a.g.e.; 409). Fransızca’nın bir oluşum süreci içinde olduğu göz önünde bulundurulursa, Oresme’nin çeviriyi anadilini zenginleştirecek bir araç olarak görmesi adeta sosyo-kültürel ortamın bir gerekliliği olarak yorumlanabilir. Fransız çevirmenlerin Latince’nin zengin kelime hazinesi ve anlatım yapıları karşısında kendi dillerinin ne kadar zayıf kaldığını görünce, tıpkı o dönemin Alman çevirmenleri gibi Latince ile rekabet edebilecek, kullanım alanı geniş bir dil geliştirmeyi öncelikli görevlerinden biri saymaları son derece doğal bir gelişmedir.

Ancak klasiklerin yoğun olarak çevrildiği bu yıllar Fransa’da çalkantılı bir döneme girilmesiyle kesintiye uğramıştır. On beşinci yüzyılda yapılan kısıtlı çeviriler arasında Boccaccio’nun *Decameron*’u, Titus Livius’un *Decades*’i, Cicero’nun *De officiis*’i ve Avrupa lehçelerinden çevrilmiş birkaç metin daha sayılabilir (y.a.g.e.; 409).

1.3.1 On Altıncı Yüzyıl: Fransızca'nın Gelişimi ve Klasikler Çevirisi

Rönesans'ın canlandırıcı etkisi ve matbaanın buluşuyla 16. yüzyılda çevirilerin sayısında büyük bir artış gözlemlenmiştir. Bu yüzyılda Yunanca klasiklerin yanı sıra Süryanice, İbranice ve özellikle İtalyanca metinler çevriliyordu. Çeviri, bilgiyi geniş kitlelere yaymanın bir aracı olarak görülüyordu ve bu bağlamda çevirmene iki görev düşüyordu: klasik eserleri geniş bir okur kitlesinin ulaşabileceği şekilde çevirmek ve bu ilk görevi yerine getirebilmek için yeni oluşan Fransız dilinin gelişimine katkıda bulunmak (y.a.g.e.; 410).

Kimileri tarafından Fransa ve Avrupa'nın ilk çeviri kuramcısı kabul edilen Etienne Dolet (1509-1546) *De la maniere de bien traduire d'une langue en autre* başlıklı yazısını bu dönemde yayınlamış (1540) ve iyi bir çeviri için beş ilke koymuştur:

1. Çevirmen özgün yazarın niyetini, onun metne yüklediği anlamı tam olarak kavramakla yükümlü, ancak anlaşılmaz noktaları da açıklığa kavuşturmakta serbesttir.
2. Çevirmen hem kaynak dile hem de erek dile vakıf olmalıdır.
3. Kelimesi kelimesine çevirmekten kaçınmalıdır, çünkü ancak o zaman özgün anlamı verebilir.
4. Çevirmen erek kitlenin kullandığı deyişleri kullanmalı, alışılmadık Latince kelimelerden ve biçimlerden kaçınmalı.
5. Çevirmen belagat sanatının ilkelerine uymalı, kelimeler arasında uyumlu bir ilişki kurmalı. (Dolet 1540/Robinson, 1997a; 95-97)

Dolet bu kural koyucu ilkeleri hiyerarşik bir sıraya göre vermiştir. Kendisine göre çevirmenin ilk görevi kaynak metni doğru anlayıp anlaşılır bir erek metin üretmektir. Kaynak metne bağlı bir çeviriyi kendi diline bir tehdit olarak gören Dolet'in bu akıcı ve doğal erek dil ile erek metin talebinin ardında Fransızca'nın yapısını ve bağımsızlığını güçlendirme isteği yatmaktadır.

Fransa'nın olduğu kadar Avrupa'nın çeviri tarihi içerisinde de önemli bir yer tutan *belles infidèles* akımının (bkz. 1.3.2) öncülerinden ve Dolet'nin çağdaşı Jacques Amyot (1513-1593), Dolet'nin dördüncü ilkesinden oldukça etkilenmişe benziyor, çünkü kendisi Yunanca klasikleri hep erek okuru göz önünde bulundurarak çevirmiş, “antik dünyayı kendi okurunun ‘beklenti ufkuna’ uyarlamış” (Albrecht,1998; 77-78), örneğin Roma uygarlığının Vesta bakirelerini “rahibe” olarak çevirmiştir (y.a.g.e.; 79).

1.3.2 On Yedinci ve On Sekizinci Yüzyıl: Belles Infidèles

Amyot sadece kültürel alanda yerileştirme yaparken, yani yabancı bir tarihsel ve kültürel çevreyi Fransız okurunun dünyasına yakınlaştırırken, on yedinci yüzyılda çevirilerin tamamen dönemin edebiyat normlarına uygun yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu dönemin *belles infidèles* (sadakatsiz güzeller) olarak tanınan çevirileri, dilsel açıdan düz, akıcı ve güzel, kültürel açıdan ise Fransız okurun dünyasına uyarlanmış metinlerdi. On yedinci yüzyılda klasik eserler, on sekizinci yüzyılda ise İngiliz ve Alman yazarların eserleri, dönemin Fransız edebiyat dizgesine ve ahlakına uygun biçimde yeniden yaratılıyordu. Bu nedenle kaynak metnin üslup özellikleri ve sosyo-kültürel bağlamı Fransızca çevirilerde yitime uğramaktaydı. Iris Konopik Fransa'da 17. ve 18. yüzyıllarda yapılan çeviriler için şöyle bir tespitte bulunmaktadır:

[Çevirmenler, G.T.] siliyor, törpülüyor ve değiştiriyordu ve böylece çeviri metinlerin Fransızların zevkine ve Fransızların yazınına ters düşmemesini sağlıyordu: uyarlanması mümkün olan her şey uyarlanıyordu ve geri kalan her şey – klasik dönemde yapılan çevirilerin dilini kastediyorum – güzelleştiriliyordu (Konopik 1997, aktaran: Albrecht, 1998; 70).

Çevirileri *belles infidèles* olarak anılan ilk çevirmen olan d'Ablancourt (1606-1664), Yunan yazar Lucian'ın *Dialogues* eserinin çevirisinde neden bazı pasajları sildiğini veya değiştirdiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Aşk üzerine tüm benzetmeler, Yunan ahlakı için son derece olağan, bizim için ise tümüyle dehşet verici olan oğlancılık üzerineydi. [...] Bu bakımdan hoş bir sonuç elde etmek için tüm bunları değiştirmek şarttı. [...] özellikle sadece zevk vermek için yazılan yerlerde, değiştirilmesi ya da açıklanması gereken bölümler vardı; çünkü insan [yazarın] en küçük hatasını bile hoş göremiyor. Az da olsa incelik eksikliğinin olduğu bölümler eğlendirici olmaktan uzaklaşıp can sıkıcı bir hale bürünebiliyor. Bu yüzden, ben her zaman bu yazarın sözcüklerine ya da mantığına bağlı kalmadım ve [yazarın, G.T.] amacını aklımda tutarak bizim üslubumuza va tarzımıza uyarladım (d’Ablancourt 1654/Robinson, 1997a; 158)

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi çevirmen erek kitlesinin sahip olduğu dünya görüşünü sarsacak, onun fikir ve düşüncelerine ters düşecek öğeleri ya tamamen siliyor ya da okurunun beklentilerine uygun bir hale getiriyordu. D’Ablancourt, yazarın kelimeleri ve akıl yürütme biçimine değil, metnin erek kültürde yaratacağı etkiye önem verdiği için dolayı kaynak metnin kaynak kültürde yaratmış olduğu etkinin aynısını erek kültürde yaratma peşinde olduğunu söylemektedir. D’Ablancourt’un bu “serbest” ve “yerlileştiren” çevirileri Fransa’da başka çevirmenler için örnek oluşturmuştur (Albrecht, a.g.e.; 78).

D’Ablancourt’un yukarıdaki alıntısından da anlaşıldığı gibi, Fransız çevirmenler yabancı yazarların anlatımını yetersiz de bulabiliyorlardı ve kendilerini bu yazarların hatalarını ortadan kaldırmakla yükümlü görüyorlardı. Örneğin Young ve Shakespeare çevirmeni le Tourneur

Amacım İngiliz Young’ı damla damla süzerek [...] Fransız okurlar tarafından zevk ve ilgiyle okunacak bir Fransız yaratmaktı. Bence yabancı dilde yazan yazarları bu şekilde çevirmek uygundur, çünkü yazdıkları her zaman için bir zevk örneği değildir [...]. Eğer bu şekilde çevirirsek komşumuzdaki bütün iyi yönleri alıp okumamıza ya da bilmemize gerek olmayan kötü tarafları yok sayabiliriz (1769/Lefevre, 1992; 39)

gibi bir açıklamada bulunurken Antoine Prevost

Ben yazarın niyeti ile ilgili ya da bu niyeti kelimelere yansıtış biçimi ile ilgili hiçbir şeyi değiştirmedim ama eserini sığ ifadeler, gereksiz tasvirler ve konuşmalar, bir de yanlış yerleştirilmiş kelimelerden kurtararak ona yeni bir yüz kazandırdım (1760/Lefevre, 1992; 39).

demektedir.

Bu dönemde Fransız çevirmenler kendilerini çevirmenden çok yazar olarak görüyorlardı. De la Motte (1672-1731) bunu *İlyada* çevirisinin önsözünde açıkça dile getirmektedir:

[...] İlyada'nın korumaya değer gördüğüm bölümlerinin izinden gittim, ama bana göre kabul edilemez olan her şeyi değiştirmekten de çekinmedim. Birçok bölümün çevirmeni olduğum kadar, birçok bölümün de özgün yazarıyım [...] (1714/Lefevre, 1992; 29).

Belles infidèles döneminin çeviri yaklaşımı her ne kadar Fransa'da genel bir geçerlilik kazanmış olsa da yine bu dönemde Daniel Huet (1630-1721) ve Madame de Stael (1766-1817) gibi muhalif seslere de rastlamak mümkündür.

Ancak Fransa'da hüküm süren bu anlayışa esas büyük tepki, komşu ülke Almanya'dan gelmiştir. Yazara bakış açısının değiştiği, onun yaratıcı gücünün her şeyden üstün tutulduğu Romantizmin öncüsü, Almanya'da çeviri tarihinin yabancılaştırma yönünde değişmesine büyük katkıları olan Herder, Fransızların diğer kültürlerini yok sayan tavırlarını ağır bir şekilde eleştirmiştir:

Kendi ulusal beğenileriyle fazlasıyla gurur duyan Fransızlar, başka bir zamanın zevkine uymak yerine her şeyi kendi zevklerine uydururlar. Homer Fransa'ya bir esir olarak girmek, Fransızların göz zevkini bozmamak için onlar gibi giyinmek zorunda. [...] biz zavallı Almanlar ise Homer'i olduğu gibi görmek istiyoruz (1766-1767/Robinson, 1997 a; 208).

1.3.3 On Dokuzuncu Yüzyıl: Romantik Dönem

Ondokuzuncu yüzyılda Almanya'da gelişen yeni dil anlayışının etkisiyle (bkz. 1.2.4.2.1 ve 1.2.4.2.2) kaynak odaklı çeviri Fransa'da da yeniden gündeme oturmuştur. Bu dönemin çevirmenleri yabancı dilde yazan büyük yazarların yaratıcı gücünü kendi dillerine aktarma ülküsüyle yola çıkmışlardır (Baker, 1998; 413).

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında çeviri stratejisi, kaynak metnin klasik bir eser mi yoksa çağdaş bir eser mi olduğuna bağlı olarak değişiyordu. Örneğin 1847 yılında Litre, *İlyada*'nın ilk bölümünü Orta Çağ dönemine özgü dizelerle çevirmiş ve bilinçli olarak Fransızca'nın 17. yüzyıldan önceki normlarını kullanmıştır (y.a.g.e.; 413).

Madame de Stael 1816 yılında yayınlanan *De l'esprit des traductions* başlıklı yazısında Alman Romantiklerin izinden giderek yeni biçimler tanıtan çevirilerin anadil üzerindeki yararlı etkilerini övmüş ve 17-18. yüzyıllarda Fransa'da yapılan yerlileştirici çeviri faaliyetlerini kınamıştır (de Stael-Holstein 1816/Robinson, 1997 a; 241-244).

On dokuzuncu yüzyılda büyük bir yaklaşım değişimi yaşanır. Romantizmin felsefesi yabancı kültürleri kendi tarihleri içinde tanımak gerektirdiğine dair bir bilinç geliştirdiği için Fransa'da daha önce tamamen erek dizgenin dilsel ve kültürel normlarına göre çevrilen çoğu edebi eser yeniden çevrilmiştir.

1.4 İngiliz Çeviri Geleneği

Britanya Adaları'ndaki dil ve kültür ortamı baştan beri işgal ve sömürgelerin etkisi altında gelişmiş ve çeviri bütün bu süre boyunca aktif bir rol üstlenmiştir. Sonradan İngiliz adını alacak olan kabilelerin Adalara yerleştikten sonraki kültürel ve dilsel hegemonyaları iki kez ciddi bir tehdit altında kalmıştır: bu tehditlerin ilki bölgede iki dilin konuşulmasına neden olan Vikinglerin işgali (8-10 yy.) sırasında, ikincisi ise Normanların İngiltere'yi fethi (1066) sonrasında yaşanmıştır. Fransızca konuşan Norman soylular ile Eski İngilizce konuşan yerli halkın yakın ilişkisinin bugünkü İngilizce'nin oluşumu üzerinde büyük etkisi olmuştur.

1.4.1 Orta Çağ

Orta Çağ'da tıpkı diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi eserler Latince'den veya Latince'ye çevriliyordu. Çeviriler Katolik Kilise'nin etkisi ve onayıyla yapılıyordu ki, din adamları Latince'yi norm olarak kabul ederken, ana dili bayağı ve kaba bir dil olarak görüyorlardı. Bu nedenle bir eserin yaygınlık kazanması için Latince'ye çevrilmesi şart sayılmaktaydı (Baker, 1998; 334).

Eski İngilizce Dönemi'nin en önemli çevirmenlerinden biri Kral Alfred'dir (849-899). Viking akınlarını İngilizlerin cehaletinden dolayı verilmiş ilahi bir ceza olarak gören Alfred, hakimiyeti boyunca bu sorunun çözümü için çabalamıştır. Bütün zengin, genç erkeklere İngilizce okumayı ve yazmayı öğrenmelerini emretmiş, Mercia, Galler ve Kıta Avrupa'sından bilginler getirtmiş ve üstelik Latince öğrenip "herkesin bilmesi gerektiğini" düşündüğü eserleri çevirmiş ve çevirtmiştir (Kral Alfred 890/897/Robinson, 1997 a). Vikinglerin birer eğitim merkezi olan eski manastırları yakıp yıkmasıyla ülkede yayılan cahilliğin ancak önemli kitapların okunmasıyla ortadan kaldırılabileceğine inanan Alfred, bu metinlerin İngilizce'ye çevirisini bir ihtiyaç olarak görmüştür:

[...] herkesin bilmesi gereken bazı kitapları da hepimizin anlayabileceği bir dile çevirmeliyiz. [...] *Pastoralis*'ten [...] bazı bölümleri [...] bazen kelimesi kelimesine bazen açımlayarak çevirmeye başladım [...]. Onu anladığım ve yorumladığım gibi İngilizce'ye çevirdim (y.a.g.e.: 38).

Bu dönemin diğer önemli çevirmeni Başrahip Aelfric (950-1010), aynen Kral Alfred gibi İngiliz halkının eğitimsizliğinden şikayet ederek özellikle Latince bilmeyen sıradan halk ve rahipler için kitaplar yazıp çevirmiştir. Bu nedenle "zor kelimeler yerine sade ve açık bir İngilizce" (Aelfric 989/Robinson, 1997 a; 39) kullanmıştır.

Normanların İngiltere'yi fethinden sonra gelişen Orta İngilizce Dönemi'nde (1100-1500) ülkede çeviri yapılan ikinci bir anadil daha oluşmuştu: Anglo-Norman dili. Çeviriler Latince'den Anglo-Norman diline veya İngilizce'ye ya da bu iki dil arasında yapılıyordu. Bu dönemde İngilizce'ye göre daha saygın

bir konumda olan Anglo-Norman diline çeviriler genellikle saray ve manastırlarda yapılıyordu (Baker, 1998; 336).

On dördüncü yüzyılın ortalarına kadar çevirilerde isimleri geçmediğinden Orta Dönem İngilizce çevirmenlerinin çoğu bilinmemektedir. Ama bu dönemin öne çıkan çevirmenleri arasında Mezmurlar Kitabını çeviren Richard Rolle, ilk kez İncil'in tamamını ortaklaşa İngilizceye çeviren John Wyclif, John Purvey ve John of Trevisa'yı sayabiliriz. Bu dönemin dini metin çevirilerinde amaç, sıradan insanların da metni anlamasını sağlamak olduğundan sözcük değil, anlamı içeren tümce, çeviri birimi olarak kabul ediliyordu, dolayısıyla gerekli görülen yerlerde açıklama yoluna gidiliyor ve/veya tamamlayıcı materyal ekleniyordu. Rolle bu yönleme başvurmamıştır, kendisi İncil'in dizelerini son derece kaynak odaklı çevirmiştir. Ancak çevirisinin önsözünde metne dair uzun açıklamalarda bulunmuş (y.a.g.e.; 337) olması onun bir yandan kaynak metne bağlı bir çeviri yapmak istediğini, ama diğer yandan erek okuru da göz önünde bulundurduğunu göstermektedir, çünkü sözcüğü sözcüğüne çeviride karanlık kalabilecek noktaları metin dışı materyalle de olsa aydınlatma yoluna gitmiştir.

1.4.2 On Altıncı Yüzyıl Ve On Yedinci Yüzyıl Başları: Reformasyon Ve Rönesans

VIII. Henry'nin Protestanlığı seçmesinden sonra dinde reform gerekliliği, İngiltere'de İncil çevirilerinin yoğun biçimde artmasına neden olmuştur. Bu çevirilerin ilki ve en önemlisi William Tyndale'in çevirisidir. Tyndale sıradan halkın İncil'i kendi dillerinde okumasını yasaklayan Kilise otoritelerine karşı çıkmış, Hıristiyanların inanç ve ibadetlerinin kaynağı olan İncil'i herkesin anadilinde okuma hakkına sahip olduğunu söylemiştir (Tyndale 1531/Robinson, 1997 a; 90-91), fakat bu nedenle yurdunu terk etmek zorunda kalmış, çevirisini yurtdışında tamamladıktan bir süre sonra da yakalanıp idam edilmiştir.

Gutenberg'in 15.yüzyılda matbaayı buluşundan sonra çevirinin toplumdaki rolü de değişmiştir. Çevrilen ve basılan kitap sayısında da büyük bir

artış gözlediğimiz bu dönemde kitaplar artık daha büyük kitlelere ulaşabiliyordu. Kraliçe Elizabeth'in hükümdarlığının ilk on yılında, son elli yılda çevrilen kitap sayısının dört katı kitap çevrilmiştir (Baker, 1998; 337). 16. yüzyılda sadece Romalı yazarların değil, Antik Yunan yazarların ve diğer Avrupa dillerinden yazarların eserleri de çevrilmeye başlanmıştır (y.a.g.e.; 338-339). Bu dönemin İngiliz yazın dizgesi açısından son derece verimli geçtiği söylenebilir; bu çeviriler sayesinde İngilizler birçok yeni edebi türle tanışmış ya da daha önce tek tük karşılaştıkları türlere yeni yeni değer vermeye başlamışlardır. Bu türlerin arasında sonradan Shakespeare'nin "yerlileştireceği" İtalyan sonesi, pastoral şiir ve epik şiir yer almaktadır (y.a.g.e.; 339).

Bu gelişmeyle beraber gerek Almanya'da, gerek Fransa'da, gerekse İngiltere'de bir çeviri kuramı oluşturmak için ciddi girişimler olduğu görülmektedir (Bassnett, 1991; 54). İngiltere'de Homer'in ünlü çevirmeni George Chapman (1559-1634) *Seven Books* çevirisinin (1598) önsözünde şöyle bir açıklamada bulunmaktadır:

Yetenekli ve değerli bir çevirmenin görevi, yazarının tümcelerini ve dil kullanımlarını, yazarın asıl amacını ve edebi değerini incelemek ve bu özellikleri çevirildikleri dildeki kullanımlarla donatmaktır [...] (aktaran: Bassnett, 1991; 55)

Chapman *İlyada* çevirisinin önsözünde kuramını daha ayrıntılı açıklar ve şu çeviri kurallarını sıralar:

- 1) Sözcüğü sözcüğüne aktarmaktan kaçının
- 2) Özgün metnin "ruh"una ulaşmaya çabalayın
- 3) Diğer versiyon ya da sözlükçeleri sıkı bir bilimsel çalışmayla inceleyerek fazlasıyla esnek çeviriden kaçınmın (y.a.g.e.; 55)

Bu sözünden de anlaşılacağı gibi Chapman kaynak metnin "ruhunu" başka bir kültürel bağlam içinde vermenin mümkün olduğunu düşünmekte ve bunu yaparken kendini hem yazara hem de erek kitlesine karşı sorumlu hissetmektedir.

1.4.3 On Yedinci Ve On Sekizinci Yüzyıl

17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde monarşi ve yeni gelişmekte olan parlamenter sistem arasındaki çatışmanın, bir de geleneksel Hıristiyan Hümanizması ile bilim arasında gitgide büyüyen uçurumun etkisiyle, yazın kuramında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Buna bağlı olarak çevirinin rolü de değişmiştir. Descartes'ın tümevarımsal mantığın yöntemini oluşturma çalışmaları yazın eleştirmenlerini de estetik üretimle ilgili kurallar bulmaya yöneltmiştir. Model arayışı içindeki yazarlar Antik Çağ'ın ustalarını örnek olarak çevirinin bir *öykünme* olması gerektiğini vurgulamışlardır (y.a.g.e.; 58).

Sir John Denham'a (1615–69) göre çevirmen ve kaynak metnin yazarı eşittir, ama ikisi farklı toplumsal ve zamansal bağlamlar içinde yer alırlar. Çevirmenin kaynak metne karşı görevi, bu metinde 'öz' olarak gördüğünü meydana çıkarıp eseri hedef dilde yeniden üretmek veya yaratmaktır (y.a.g.e.; 59).

Abraham Cowley (1618-67) daha da ileri giderek *Pindarique Odes* isimli çevirisinin önsözünde bazı yerleri çevirmediğini, sildiğini veya eklediğini söylemektedir. Cowley, özgün eserin yazarıyla kendi okuru arasındaki zaman ve uzam farkının, bir başka deyişle kültür farkının bilincindedir ve bu nedenle erek okura yazarın ne anlattığını bildirmek yerine nasıl anlattığını, yani anlatım biçimini vermek istemiştir (Cowley 1656/Robinson, 1997 a; 161-162).

Öte yandan John Dryden (1631-1700) her ne kadar Denham ve Cowley'i çevirmeni kölelikten kurtardıkları için övse de, onların aşırıya kaçtığını düşünerek bir sonraki yüzyılın kuramsal yaklaşımlarını ve uygulamasını etkileyecek üçlü bir model geliştirmiştir:

- 1) *metaphrase*, bir dilden diğerine sözcüğü sözcüğüne, satırı satırına çeviri
- 2) *paraphrase*, çevirmene belli bir özgürlük alanı sağlayan anlama göre çeviri

3) *imitation*, çevirmenin hem sözcüklerden hem de anlamdan sapabildiği çeviri (1680/Robinson, 1997 a; 172-175).

O güne kadar yapılmış bütün çevirileri bu üç çeviri türüne göre ayrılabilceğini söyleyen Dryden, *metaphrase* ve *imitation*'ı iki uç nokta olarak gördüğünü söyler ve çeviri için en uygun yol olarak orta yol dediği *paraphrase*'i seçer. Kendisine göre çevirmen, kaynak metnin yazarının ruhunu, kendi döneminin estetik normlarına ters düşmeden ancak *paraphrase* yoluyla verebilir (y.a.g.e.; 173-174).

18. yüzyılın sonlarına doğru Alexander Tytler *The Principles of Translation* (1791) adlı eserinde hiyerarşik bir düzen içinde sunduğu üç temel ilke geliştirir:

- 1) Çeviri özgün eserdeki düşünceleri bütünüyle yansıtmalıdır.
- 2) Çeviri metnin biçemi özgün metinle aynı özelliklere sahip olmalıdır.
- 3) Çeviri özgün metnin akıcılığına sahip olmalıdır (1791/Robinson, 1997 a; 209)

Tytler'in bu ilkeleri Dryden'in *paraphrase* olarak önerdiği çeviri yöntemine bir tepki niteliğini taşıyordu, çünkü kendisine göre *paraphrase* yöntemi, aşırı serbest çevirilere yol açıyordu, ama kendisi aynı zamanda sözcüğü sözcüğüne çeviriyi de aşırı gördüğü için bu iki yöntemin ortasını bulmaktan yanadır (y.a.g.e.; 209). Tytler, çevirmenden erek kitlesi üzerinde kaynak metnin kendi kitlesi üzerinde yarattığı etkiyi yaratmasını beklemektedir.

Dryden'den Tytler'e kadar İngiltere'de kuramsal yaklaşımların temelinde, sanat eserinin özünü başka bir dilde yeniden yaratmak sorunsalı yatmaktadır. Ancak biçim ile ruh arasındaki eski ikilik, İngiltere'de de Romantik dönemin etkisiyle beraber yazarların ilgilerinin yaratıcılık kuramları tartışmalarına yönelmesiyle çok göreceleştirdi (Bassnett, 1991; 64).

1.4.4 On Dokuzuncu Yüzyıl: Romantizm ve Victoria Çağı

İngiltere’de 17. yüzyıl ve 18. yüzyılın büyük bölümü boyunca daha ziyade Fransızca’dan çeviri yapılırken, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılda Goethe, Schiller ve A.W. Schlegel gibi Alman yazarların çevrildiğini görüyoruz (y.a.g.e.; 65). Daha önce de değinildiği gibi, Rönesans’tan 18.yüzyıla kadar özgün metinleri yerlileştirme düşüncesi ağır basarken, akılcılığa tepki olarak doğan Romantik Dönem’de bireysel yazarın yaratıcı gücü büyük önem kazanmıştır. Alman Romantik yazarların fikirleri, İngiliz çevirmenlerin kendilerini anlamlandırması açısından yeni fikirler sunmuştur. Carlyle’nin sözleriyle “çevirmenin görevi [...], eseri aynen orijinaldeki gibi sunmak” olduğundan bu dönemde Cowley, Pope ve Dryden’in çeviri anlayışları yoğun bir şekilde eleştirilmiştir (Baker, 1998; 341).

Bassnette’e göre (1991; 67-68) Schleiermacher’in çeviri ile ilgili düşünceleri (bkz. 1.2.4.2.1.) Carlyle, Newman ve Morris gibi İngiliz çevirmenleri de etkilemiştir. Newman, çevirmenin mümkünse kaynak metnin bütün özelliklerini ve erek kültüre yabancı yönlerini koruması gerektiğini söylerken, İskandinav efsanelerini, Homer’in *Odysseia*’sını ve Eski Fransızca romansları çeviren Morris, çevirilerinde özellikle eski bir dille son derece garip ifadeler ve yapılar kullanarak zor okunan, anlaşılırlığın sınırlarını zorlayan metinler ortaya koymuştur.

Özgün metnin zaman ve mekan olarak uzaklığını ifade edebilmek bu dönemdeki çevirmenlerin en büyük sorunlarından biriydi. Çeviriyi başka bir ulusun ürettiği değer ve güzellikleri paylaşma fırsatı tanıyan bir araç olarak gören Carlyle, başka ulusları inceleme tarzlarını övdüğü Almanların çeviride örnek alınması gerektiğini savunuyordu (y.a.g.e.; 68).

Açıkça görülüyor ki on dokuzuncu yüzyılda Almanya’da çeviriye bakış açısında yaşanan değişim, İngiliz aydınları ve çevirmenleri arasında da yankı bulmuştur. Ancak İngiltere’de de bu değişime karşı çıkanlar da yok değildi. Matthew Arnold, yabancı özelliklerin korunmasının yazarın anlatımı ve düşünme

biçimine yakınlık olduğu anlamına gelmediğini söylemektedir. Ancak aynı çeviride yazarın kendi kitlesi üzerinde yarattığı etkinin aynısını yaratma peşinde olmanın da anlamsızlığını vurgulamaktadır, çünkü kendisine göre bu etkinin nasıl bir etki olduğunu hiçbir zaman bilemeyiz. Bu nedenle çevirmenlere, Yunanca bilen ve edebi bir eseri takdir edebilen, dolayısıyla özgün metnin kendilerinde uyandırdığı etki ile çevirinin uyandırdığı etkinin eşdeğerliğini ölçebilecek düzeyde olan akademisyenlerden yararlanmasını salık verir. Çevirinin elit bir kitleye hitap etmesi konusu Schleiermecher'in yaklaşımında da görölmektedir, ancak Schleiermacher elit kitle üzerindeki yabancılık etkisinden bahsetmekte ve tam da bu etkinin halka verilmesi gerektiğini savunurken, Arnold akademisyenler üzerindeki etkinin niteliği hakkında bilgi vermemektedir, akademisyenlere gözü kapalı güvenilmesini beklemektedir (Arnold 1861/Robinson, 1997 a; 251).

1.5 Yirminci Yüzyıl: Kuramların Doğuşu

1.5.1 Çeviridilbilimsel Yaklaşım ve Eşdeğerlik

1950 ve 1960'larda sosyal bilimler ve insan bilimleri alanlarında da bilimsellik, nesnellik, kurallılık, dizgelilik gibi ilkeler gözetilen bilimsel yöntemlerin uygulanması eğilimi giderek artınca bireysel izlenimlerin güvenilirliği tartışmaya açılmıştır. Böylece bu dönemde bilimselliğini kanıtlamış olan dilbilimin uygulamalı alanı içinde yer alan çeviri incelemelerinde de öznellikten kurtulma çabaları ağır basmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak bireyselliğin yansıdığı, öznel olarak kabul edilen etkenler, ilgi alanının dışında bırakılarak bilimsel betimlemeye daha elverişli olduğu kabul edilen metinler üzerine yoğunlaşmıştır (Koller, 1997; 149)

Çevirinin bütünüyle dilsel bir olgu sayılarak nesnelleştirilmesi çabası, bilgisayar çevirisi kuramı ve uygulamasıyla yakından ilişkilidir. Dilbilimsel çeviri araştırmaları, bilgisayar çevirisinin gelişimine yardımcı olacak, bilgisayarın kaynak dilde yaratılan metni çözümleyip erek dilde yeniden oluşturmasını

sağlayacak ölçütleri/kuralları saptayacak yardımcı bir alan olarak görülüyordu⁹. Bu bağlamda bilgisayarın kaynak ile erek dildeki cümlenin arasında anlam özdeşliğini sağlayabilecek sözcükleri ve sözdizimini seçebilmesi önem kazanıyordu. Dolayısıyla çeviridilbilimcilerin amacı, dilin çeşitli düzeylerinde çeviri eşdeğerliklerini bulmaktı (y.a.g.e.; 149).

Çeviriyi sadece dilsel düzlemde inceleyen dilbilimcilerden Jäger'e göre çeviridilbilimin konusu "çeviri sürecini dilsel bir süreç olarak irdelemek ve bu sürecin temelinde yatan dilsel düzenekleri çözümlenektir" (Stolze, 1994; 56). Kade ise " L_x dilindeki (kaynak dil) bütün metinler, çeviride içeriği makul düzeyde korunarak ve iletişimin başarısı hiçbir şekilde olumsuz etkilenmeden [...] L_n dilindeki metinlerle değiştirilebilir" (Kade, 1971, aktaran: Stolze, 1994; 56) demektedir.

Dili iletişim amaçlı bir göstergeler dizgesi olarak gören Kade, "çeviriyi de toplumlararası bir iletişim aracı olarak" (Yazıcı, 2005; 78) ele alarak düzgü değişikliğine karşın bilgi içeriğinin değişmeden aktarabileceğini söylemektedir. Bu da kendisini sözcükler arasında içerik düzeyinde bir eşdeğerlik arayışına yönlendirmiştir.

Çeviridilbilim, bildirişim kuramından alınan *düzcü ve düzcü değişikliği* kavramları temelinde kurulmuştur. Dilsel iletişimde düzcü (göstergeler haznesi ve bu göstergeleri birbirine bağlayan kurallar) bir göndericinin gönderdiği mesajı alıcıya iletmeye yarar, başka bir deyişle mesaj gönderici tarafından düzcülenir ve sonra alıcı tarafından düzcüsü çözümlür. Gönderici ile alıcının dillerinin farklı olduğu durumlarda da araya çevirmen girer, çevirmen kaynak dil düzcüsünü çözer ve sonra onu erek dilde yeniden düzcüler. Ancak Kade'ye göre çevirmenin görevi, düzcü değişikliği sırasında bilgi içeriğini değişmez tutmak, yani içerik düzleminde kaynak dil öğeleriyle erek dil öğeleri arasında birebir bir ilişki kurmaktır. Kade'nin bu talebi dilbilimsel çeviri alanındaki araştırmaları, anlamsal eşdeğerlik ilişkileri aramaya yönlendirmiştir (Koller, 1997; 151). Kade

⁹ Günümüzde her tür metnin çevirisini birçok koşul ve etkenin belirlediği iyice anlaşılmış, başlangıçta bilgisayar çevirisine bağlanan umutlar önemli ölçüde sönmüş durumdadır.

eşdeğerlikleri incelerken birebir eşdeğerliğin kurulabileceği gibi, kimi durumlarda da bir ögenin eşdeğeri için birçok seçeneğin bulanabileceğini, kiminde ögenin ancak kısmi bir eşdeğerinin olabileceğini, kiminde ise hiçbir eşdeğerin olmayabileceğini belirtmiştir. (Stolze, a.g.e.; 59-61; Koller, a.g.e.; 151-152). Kade'nin bu yaklaşımında çeviri, kaynak dildeki göstergelerin erek dildeki göstergelerle değiştirildiği bir etkinlik olarak algılanmaktadır.

1.5.2 Eugene Nida: Biçimsel ve Devingen Eşdeğerlik

Çeviridilbilimcilerinin araştırmaları, bilimsellik savı uğruna sadece nesnel olarak kabul edilen metinlerle sınırlı kalmıştır. Diğer metinlerin çevirisini etkileyen hedef kitle, çevirinin bir iletişim bağlamı içinde yer alması, metnin çevirmen tarafından yorumlanması süreci gibi etkenler göz ardı edilmiştir. Ancak bu yaklaşıma koşut olarak çevirinin *iletişimsel* yönünü öne çıkaran bir başka yaklaşım daha gelişmiştir. Eugene Nida, çeviriyi artık sadece dil düzeyinde gerçekleşen bir düzgülü değiştirme olarak değil, dilin değişikliğinin dışında çok daha farklı etkenlerin de rol oynadığı bir iletişim edimi olarak ele almıştır (Koller, 1997; 154).

Eugene Nida, 1964 yılında yayınladığı *Towards a Science of Translating* adlı kitabında Chomski'nin üretici-dönüşümlü dilbilgisi kuramından ve İncil'i çevirirken edindiği deneyimlerinden yola çıkarak oluşturduğu çeviri kuramını tanıtmıştır. Nida'nın kuramı, on dokuzuncu yüzyıla hâkim anlayışa dönüş olarak gördüğü yaklaşımlara, bir başka deyişle teknik doğruluk, biçime bağlılık ve anlamın sözcük düzeyinde aktarımına ağırlık veren yaklaşımlara bir tepki olarak doğmuştur (Gentzler, 2001; 45). İncil çevirisinde özgün iletinin taşıdığı önem, Nida'nın ileri sürdüğü kuramının temel ilkesini belirlemektedir. Bu ilkeyi şöyle tanımlayabiliriz: özgün iletinin ruhunu diğer kültürlerle de aktarabilmek. Bu iletinin anlamı anlaşılır olduğu sürece hangi biçimde verileceği önemsizdir (y.a.g.e.; 46). Kitabın genel savı, İncil çevirmenlerinin başarılı bir iletişimin kurulacağına kesin gözüyle bakmamaları gerektiğidir. Farklı kültürler ve dünya görüşleri nedeniyle anlamın çoğu kez aktarılamadığını söyleyen Nida,

çevirmenlerden iletişimin meydana geldiği kültürel bağlamı, başka bir deyişle erek kültürü de göz önünde bulundurarak çeviri yapmalarını istemiştir. Nida dilbilimciler gibi göstergeyi değil, hedef kitlenin göstergeye tepkisini ön plana çıkarmıştır. Eğer ki çeviri, yazarın kendi kitlesinden beklediği tepkiyi erek kitlede de yaratabiliyorsa, o zaman başarılı bir çeviri yapılmış demektir. Nida'ya göre iletinin biçimi ancak ikincil konumdadır. Asıl önemli olan bir göstergenin belli bir kültürde ve iletişim bağlamında nasıl bir işlev gördüğüdür. Nida çevirmenden özgün cümlelerin anlamını belirleyip erek kültür okuyucusunun aynı kaynak kültür okuyucusu gibi alımlayacağı bir cümle üretmesini talep eder. Çeviri, kaynak metnin kaynak kültürde yarattığı etkinin aynısını erek kültürde yaratmıyorsa, o zaman Nida bu etkiyi elde etmek için metinde değişiklikler yapılmasını önermektedir. Yüzeysel yapının önemsiz olduğunu savunan Nida, erek metnin kaynak metinle aynı işlevi taşıyabilmesi için sözcüklerde, metaforlarda, metnin tamamında değişiklikler yapmakta bir sakınca görmemektedir (y.a.g.e.; 52-54).

Nida'nın bu fikirleri eşdeğerlik kavramına da bir yenilik getirmektedir. Nida şekil ve içerikten oluşan iletiyi aktarmaya odaklanmış çevirileri "biçimsel eşdeğerlik", erek kitle üzerinde aynı etkiyi yaratmaya odaklanmış çevirileri ise "devingen eşdeğerlik" olarak tanımlamaktadır. Nida bu eşdeğerliğe ulaşmanın yöntemi olarak cümlelerin veya cümle öğelerinin yüzeysel düzeneğini çözüp derin anlama inmeyi, ardından kültürel farklılıkları da göz önünde bulundurup bütün gerekli değişikliklere giderek kaynak metindeki işlevi erek dil yapılarıyla vermeyi önerir (Stolze, 1994; 96-100).

1.5.3 Erek Odaklı Kuramlar

Yukarıda da görüldüğü gibi 1960'lı yıllarda kaynak metinle erek metin arasında bir takım eşdeğerlikler arayan dilbilimsel kuramlar ortaya atılmıştır.¹⁰ Bu kuramların çoğu çeviriyi sadece dilsel düzlemde ele almış, kaynak metindeki

---

¹⁰ Dilbilimsel kuramlardaki eşdeğerlik tartışmaları için ayrıca bkz. Anthony G. Oettinger (1960) *Automatic Language Translation*, J. C. Catford (1965) *A Linguistic Theory of Translation*, E. Nida ve C. R. Taber (1969) *The Theory and Practice of Translation*, W. Koller (1972) *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*.

sözcük veya tümce yapılarının erek metne nasıl aktarılabilceği konusunda genel kurallar bulmaya çalışmıştır. Çeviri genellikle kaynak metin ile erek metin arasında bir takım eşdeğerlik ilişkilerinin karşılanması beklediği bir etkinlik, başka bir deyişle kaynak metinde var olan bir değişimin erek metne aktarılması olarak tanımlanıyordu. Kimileri için bu değişmez öz sözcükler veya içerik, kimileri için anlam, kimileri için ise etki oluyordu, ancak çeviri sürecini belirleyen her zaman kaynak metindi, amaç yukarıda belirtilen faktörler ışığında kaynak metnin bir eşdeğerini oluşturmaktı. Ancak zamanla çeviri sürecini ve çeviri ürününü sadece dilsel ve metinsel boyutta ele alan, metin dışı öğelere yer vermeyen bu kaynak odaklı kuramların, çeviri etkinliğinin karmaşık boyutlarını açıklamaya yeterli gelmediği anlaşılmıştır. Böylece dilbilim, edebiyat bilimi ve kültür çalışmalarında yaşanan gelişmelerle beraber çeviri alanında da kaynak odaklı kuramlardan erek odaklı kuramlara bir geçiş yaşanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan Skopos Kuramı ve DTS gibi kuramlar, dilsel öğelerin yanı sıra metin dışı kültürel öğelere de ağırlık vermiş, çeviriyi sadece dilsel yapılardan meydana gelen bir metin olarak değil, erek kültüre özgü metin dışı faktörlerin de bir etkileşimiyle ortaya çıkan, erek kültüre ait bir ürün olarak ele almışlardır. Bu “paradigma değişikliğine neden olan aslında herhangi bir kuram değil, değişikliğe yol açtığı düşünülen kuramlarda sunulan farklı önermelerin ve bu kuramlarda farklı ağırlıklarla sunulan ortak önermelerin toplamıdır”, diyen Bengi-Öner’e göre, (2001 a; 40-41) değişikliğinin en büyük öncüleri, betimleyici çalışmaların (DTS) kurucusu Gideon Toury ve Skopos Kuramı’nı ortaya atan Hans J. Vermeer’dur.

1.5.3.1 Skopos Kuramı

70’li yıllarda işlevlerine göre metin türü ayırımına giden ve her metnin bir işlevi olduğunu, çeviride amacın bu işlevi korumak olduğunu savunan, böylece çevirinin işlevselliği açısından amaçlı bir eylem olduğunu tartışmaya açan Katharina Reiß ile Hans J.Vermeer’in birlikte yazdığı *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (1984) Almanya’da gelişen işlevsel kuramların temel kitabı olmuştur. İşlevsel kuramcılar çeviriyi bir kişinin, *belli bir iletişimsel*

amaç doğrultusunda bulunduğu *eylem* olarak görüyorlar. Bu amaca Vermeer ve Reiß “skopos” (Yun. amaç, niyet, işlev) adını vermektedirler (Reiß ve Vermeer, 1984; 96). Reiß’ın yetmişli yıllardaki çalışmasında kaynak metnin işlevi ön plandayken, Vermeer’in ağırlığının görüldüğü Skopos Kuramı’nda çeviriyi yönlendiren etmenler olarak çevirinin amacı ile erek metnin erek kültürdeki işlevi öne çıkmaktadır.

Skopos kuralı şöyle der:Metnini/çevirini kullanıldığı belli bir durumda işlemlerini sağlayacak şekilde çevir/yorumla/konuş/yaz. Metnini/çevirini kullanmak isteyenler için ve onların işlemlerini istedikleri şekilde çevir/yorumla/konuş/yaz. (Vermeer 1989, aktaran: Genzler, 2001; 70)

Alıntıda da vurgulandığı gibi Skopos Kuramı’nda çeviri eyleminin bir parçası olan işverenin amacı ve metnin erek kültürde göreceği işlev çeviri sürecini ve ürününü belirlemektedir. Bu kuramda belli bir çeviri stratejisi önerilmemektedir, çevirmenin erek metnin bağlamına ve işlevine uygun olarak *bilinçli* olarak seçtiği her strateji uygundur:

Skopos, çevirmenin erek metni göz önünde bulunduran bazı ilkeler doğrultusunda tutarlı ve bilinçli bir çeviri yapılmasını talep eder. Kuram bu ilkeleri belirlemez: çevirmen, her özel durum için ilkelerin niteliğine ayrı karar vermelidir.(Vermeer 1989, aktaran: Munday, 2001; 80)

Skopos Kuramı aynı kaynak metnin, erek metnin amacına göre farklı şekillerde çevrilebilmesine imkan tanımaktadır. Bu kuram *sadık* ve *serbest* çeviri ikilemi arasında gidip gelen iki bin yıllık bir sürece son vermiştir, çünkü bu kurama göre çeviri gerekirse sadık, gerekirse serbest olur, her iki yaklaşım da eğer iletişim hedefine uygun seçilmişlerse kuramın söyledikleriyle kesinlikle zıt düşmemektedir. Çevirmen kültürel koşullara, amaca ve hedef kitlenin ihtiyaçlarına uygun olarak sözcüğü sözcüğüne çevirebilir, ekleme yapabilir, açıklama yoluna gidebilir, silme işlemine başvurabilir. Skopos Kuramı çevirmene belli bir durumda hangi yaklaşımın daha iyi işleyeceğine karar verme özgürlüğünü tanıır. İşlevsel ve erek odaklı olan bu kuram sadece erek metnin tutarlı, akıcı ve doğal olması konusunda ısrarlıdır (Reiß ve Vermeer, 1984; 114).

Birçok kuramcı çeviri kuramının dil dışı öğeleri de hesaba katması gerektiğini önermiş olmasına karşın bunu çok azı başarmıştır. Genzler'e göre (2001; 73) Skopos Kuramı kültürel faktörleri çok kolay ve iyi eklemleyebilmiştir: Skopos Kuramı'nda bir çevirmene başvuran müşterinin göz önünde bulundurulması gereken belli amaçları vardır; hedef kitlenin karşılanması gereken belli beklentileri vardır; çeviri iletişimsel bir etkileşimdir. Ancak bu kuramın çeviribilime en yenilikçi katkısı *işveren* olmuştur. İşveren bir kişi, bir grup veya kurum olabilir ve amacı kaynak metin yazarının, erek metin alıcısının ve çevirmenin amacından çok farklı olabilir. Çevirinin amacını işveren belirlemekle beraber, kültürlerarası iletişimde bir *uzman* olarak çevirmen, bu amacın erek kültürde yerine getirilip getirilemeyeceği konusunda işverene tavsiyelerde bulunmalı, ideal durumda ortaklaşa varılan bir karar sonucunda erek dizgede işlevsel bir metin üretmelidir (Vermeer, 1996; 31).

Vermeer'de çeviri eylemi ölçüt alındığında, eşdeğerlik kavramının yerini *yeterlik* kavramı almaktadır. Vermeer, çevirinin erek kültür için üretildiğini söyler ve çeviri eylemi boyunca skopos'a uygun hareket edildiyse, başka bir deyişle belirlenen amaç doğrultusunda bir erek metin üretildiyse, o zaman bu metin işlevsel ve iletişimsel bakımdan *yeterli* bir metindir. Eşdeğerlik kavramını ancak kaynak metin ile erek metin arasında işlev özdeşliğinin arandığı istisnai durumlar için kullanır. Dolayısıyla Skopos Kuramı'nda eşdeğerlik ancak bu işlevin değişmez olarak korunması bağlamında kullanılmaktadır (işlevsel eşdeğerlik) (Reiß ve Vermeer, 1984; 139).

Skopos Kuramı'nda çevirinin başarısı metnin erek kültürdeki işlevini görüp görmediğine bağlı olduğundan, bu kuramda erek kültür büyük önem kazanıyor ve dolayısıyla çevirmenin kaynak metne bağlılığı ortadan kalkıyor. Çevirmen artık sadece metnin erek kültürde belirli bir işlev görmesini talep eden "amaca" bağlıdır. Bu kuramın kanımca en büyük katkısı yazarın yüzyıllarca süren egemenliğine son verip "uzman çevirmene" erek kültürdeki koşullara uygun stratejiyi kendi başına belirleme özgürlüğünü tanınmasıdır.

Ancak Skopos Kuramı'na çeşitli eleştiriler de getirilmiştir; örneğin Bengi-Öner (2001 b; 121) Skopos Kuramı'nın alanını uygulamayla sınırlamış bir kuram olduğunu savunmaktadır. Kuramda *çeviri sürecinin* vurgulandığını ve bu süreci çeviri *amacının* belirlediğini söyleyen Bengi-Öner, çevirmenin özel bir konuma getirildiği bu kuramın çeviri eğitimi yönlendirme amaçlı olarak da değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Bir başka deyişle Bengi-Öner, yazarının iddiasına rağmen Skopos Kuramı'nı genel bir kuram olarak görmemektedir.

1.5.3.2 Çoğuldizge Kuramı Bağlamında DTS

Kuralcı ve “çeviri gerçeklerine cevap vermeyen” (Bengi-Öner 2001c; 65) dilbilimsel kuramlara bir diğer tepki de, İsraili kültür araştırmacısı Itamar Even-Zohar'ın ortaya attığı Çoğuldizge Kuramı'nın uygulanmasına yönelik geliştirdiği, *Descriptive Translation Studies* (DTS) olarak tanımlanan yöntemle çeviri dünyasının son otuz yılını derinden etkileyen Gideon Toury'den gelmiştir.

Rus Biçimcileri'nden etkilenecek oluşturduğu kuramında Even-Zohar, çeviri yazınının geniş bir kültürel, toplumsal ve tarihsel bağlam içinde ele alınması gerektiğini vurgulayarak “çoğuldizge” kavramını ileri sürmüştür. Amacını “sanat değeri olmadığına karar verilmiş eserlerle herhangi bir şekilde ilgilenmeyi önleyen geleneksel estetik yaklaşıma özgü yanılgıları ve bunlardan doğan güçlükleri gidermek” (Even-Zohar 1978/Rifat, 2004; 193) olarak saptayan Even-Zohar çevirilerin tek tek ele alınmasının yararsızlığına dikkat çekmiş, ayrıca çeviri yazınının bir metinler toplamı değil, “yapısı ve işlevleriyle bir dizge olan metinler topluluğu” olduğunu vurgulamıştır (y.a.g.e.; 192). Even-Zohar'a göre çeviri yazını iki farklı açıdan bir dizge oluşturmaktadır. Birincisi, çevirilecek eserlerin erek yazın tarafından seçilişleri bakımından, çünkü “seçim sırasında kullanılan ilkelerin yerli edebiyat içindeki diğer dizgelerle ilişkisiz olduğu düşünülemez”; ikinci olarak da yerli edebiyattaki diğer dizgelerle bağlantılı olarak oluşan çeviri normları, davranışları ve politikaları bakımından (y.a.g.e.; 192). Bu da Even-Zohar'ın çeviriyi sadece kendi içinde bağımsız bir dizge olarak görmediğini, çoğuldizgenin tarihine tam anlamıyla katılan, onun bir parçası olan,

çoğuldizge içindeki bütün diğer dizgelerle ilişki içinde olan bir dizge olarak kabul ettiğini gösterir. Even-Zohar yazınsal türlerin çoğuldizge içindeki konumunu ve işlevini açıklayabilmek için söz konusu ilişkilerin işleyişinin çözümlenmesi gerektiğini savunmaktadır (y.a.g.e.; 193).

Çoğuldizge içerisindeki dizgelerin veya yazınsal türlerin “merkezi” veya “çevresel” konumda bulunabileceğini vurgulayan Even-Zohar, en üst konumda niteliği yenilikçi olan bir yazınsal türün olması durumunda, katmanlardan aşağı doğru inildikçe türlerin tutuculaştığını, en üst konumda, yani merkezde kemikleşmiş bir yazın türünün olması durumunda ise, yenilikleri hep daha aşağıdaki katmanlar başlattığını söyler. Bu alt katmandaki yenilikçi yapıtların merkezi duruma gelmeyi başaramadığı durumlarda edebiyat bir durağanlık dönemine girer. Even-Zohar’ın Çoğuldizge Kuramı’nda “merkezi” ve “çevresel” dizgeler daimi bir çekişme içindedirler ve edebiyat bu çekişmenin sonucunda doğan yeniliklerle gelişmektedir. Çoğuldizgenin bir parçası olan çeviri yazını merkezde yer alıyorsa, bu merkezi etkin bir şekilde biçimlendirir. Böyle bir durumda çeviri yazını “birincil etkinlik” olarak çoğuldizgede büyük ölçüde yenilikçi bir hareket sergiler, başka bir deyişle var olan kalıplaşmış yapıları, yerleşik düzgüleri yıkar, yeni yazınsal örnekler ortaya çıkarır, yerli edebiyata daha önce var olmayan özellikler getirir (y.a.g.e.; 194-195). Öte yandan çeviri yazınının çevresel bir konuma düşmesi durumunda, çeviri eserler çoğuldizgeyi belirleyen başlıca süreçler üzerinde etkili değildir, çeviri yazın artık “daha önceden egemen olan bir yazın türünün saptadığı alışılmış ‘normlara’ göre biçimlendirilmiş ve tutuculuğun başlıca etkenlerinden biri olmuştur” (y.a.g.e.; 197). Böylece çeviri, ikincil bir etkinlik olarak “geleneksel beğeniyi koruyacak bir araca dönüşür” (y.a.g.e.; 197), bir başka deyişle erek dizgenin yazın normlarına göre yapılır. Ancak belli bir tarihsel kesit için çeviri yazınının tümünün merkezi veya çevresel konumda olduğunu söylemek mümkün değildir, çünkü çeviri dizgesi de katmanlardan oluşur ve bu katmanlardan bazıları (mesela belli ülkelerden çevrilmiş eserler) merkezi konumdayken, bazıları çevresel konumda olabilir. Çeviri yazınının çoğuldizge içinde aldığı bu konum, çeviri normları, davranışları ve politikalarını da belirlemektedir; bir başka deyişle çeviri

uygulaması, çevirinin çoğuldizge içindeki konumu ile yakından ilişkilidir. Even-Zohar bu ilişkiyi şöyle açıklar:

[...] çeviri etkinliği merkez bir konum olarak yeni “birincil” örnekler yaratma sürecine katıldığı sırada [...] çevirmen [...] yerli uzlaşmaları çiğnemeyi göze alır. [...] çevirinin “yeterlik” bakımından (başka deyişle, kaynak eserde egemen olan metin ilişkilerini yeniden üretmesi bakımından) kaynak esere bağlı kalma olasılığı [...] artar. [...] çevirmen, genel çeviri davranışı açısından hemen hemen yalnız böyle dönemlerde, yerleşik düzgünün sunduğu seçeneklerin çok ötesine gitmeyi yeğleyerek, kaynak eserin metin ilişkilerini değişik biçimde işlemek için çaba göstermeyi uygun görür [...]. *Çevresel* konumda iken çeviri yazının davranış biçimi bunun tam tersidir. Bu durumda çevirmenin çabası, metin için hazır bulduğu en iyi ikincil örnek üzerinde yoğunlaşmaktır; [...] (y.a.g.e.; 199).

Çoğuldizge Kuramı yazınsal çoğuldizgeyi oluşturan bütün dizgeleri birbiriyle ilişki içerisinde görüp bu dizgeler arasında *merkez/çevre*, *saygın edebiyat/saygın olmayan edebiyat*, *birincil etkinlik/ikincil etkinlik* gibi katmanlı kutuplar kurarak çeviri eserler de dahil bütün eserlerin kültürel ve tarihsel bağlamları içerisinde betimlenebilmesinin yolunu açmıştır. Even-Zohar çeviri yazını, çoğuldizgeyi oluşturan diğer dizgelerle belli bir etkileşim içinde bulunan ayrı bir dizge olarak ele alarak ve böylece çeviri dizgesinin diğer dizgelerle kurabileceği ilişkilere dikkat çekerek çeviri eserlerin çoğuldizgeye katkılarını göstermiş ve onların diğer yazın türleriyle eş bir düzlemde tartışılmasına olanak sağlamıştır.

Even-Zohar ile birlikte çalışan Gideon Toury, bu çalışmalardan edindiği deneyimler sonucunda çeviriyi gerçek koşulları içinde değerlendirecek genel bir çeviri kuramı arayışına girmiştir. *In Search of a Theory of Translation* (1980) ve *Descriptive Translation Studies and beyond* (1995) başlıklı kitaplarında da bu kuramını açıklamıştır. Toury çeviribilimi birbiriyle etkileşim halinde üç alan içinde ele alır: Kuramsal alan, betimleyici alan ve uygulamalı alan. Kuramsal alan *olası ilişkiler* üzerinde dururken, betimleyici alan *var olan ilişkileri* inceler, uygulamalı alan ise *olması gereken ilişkileri* ele alır (Toury, 1995; 17-19) .

Toury, erek kültür dizgesinde bir konumu ve işlevi olduğu, bir başka deyişle erek dizgedeki koşulların belirlediğini söylediği çevirileri betimlemekle yola çıkar. Toury'ye göre erek dizgede çeviri olarak kabul gören her metin çeviridir ve betimleyici alanın inceleme nesnesini oluşturur. Toury öncelikle çeviri ürününün erek dizgedeki diğer çeviri ya da özgün ürünlerle ilişkisinin betimlenmesinden yanadır. Ardından kaynak metin ile erek metin arasındaki ilişkilerin saptanması gerektiğini söyler. Bu bağlamda “sorun” olarak ele alınan kaynak metin birimleri ile “çözüm” olarak ele alınan erek metin birimleri incelenecek, aralarındaki ilişkiler saptanacak, böylece bu ilişkileri belirleyen normlara ulaşılabilecektir. Ayrıca çevirmenler, yayıncılar, eleştirmenler gibi çeviri sürecine katılan kişilerin normlar konusundaki metin dışı söylemleri de çeviri normlarının yeniden kurgulanmasına yardımcı olabilir (Toury, 1995; 65). Toury çeviri normlarını üç başlık altında inceler: *öncül norm*, *süreç öncesi çeviri normları* ve *çeviri süreci normları*. Öncül norm, çevirmenin çeviriyi kaynak metne ve onun ait olduğu dizgenin normlarına mı, yoksa erek kültür dizgesinin normlarına göre mi yapacağı konusunda önsel olarak aldığı karardır. Toury kaynak dizgenin normlarına bağlı olarak yapılan çeviriyi *yeterli* çeviri, erek dizgenin normlarına uygun yapılan çeviriyi ise *kabul edilebilir* çeviri olarak tanımlar. Ancak Toury, hiçbir çevirinin tamamıyla yeterli veya kabul edilebilir olmadığını da vurgular, her iki çevirinin kaçınılmaz olarak iki taraftan da izler taşıdığını, hangi taraf daha ağır basıyorsa çevirinin ona göre tanımlandığını söyler (y.a.g.e.; 56-57). Süreç öncesi normlar çeviri politikası (hangi yazarın, hangi metnin, hangi çevirmenin seçildiği vb.) ve çevirinin doğrudanlığı (özgün dilden mi yoksa ikinci dilden mi çevrildiğini) kapsar. Çeviri süreci normları ise çeviri edimi sırasında alınan kararları yönlendiren normlardır. Bu normlar hem dilsel malzemenin metin içindeki dağılımını, hem de metinsel-dilsel malzemenin erek metindeki ifadesini belirlemektedir (y.a.g.e.; 58-59).

Toury'ye göre erek metin kaynak metinle karşılaştırılırken aralarında önceden adı konulmuş bir eşdeğerliğin olup olmadığına değil, eşdeğerliğin türünün ve derecesinin ne olduğuna bakılmalıdır. Eşdeğerlik sürekli değişen, kültüre bağımlı, tarihsel bir kavramdır (Toury, 1980; 115). Sürekli yenilenen bir

değişmeze işaret eden tek bir ilişki yerine çeviriye belli koşullar altında kimi nitelikler kazandırdığı tespit edilen her tür ilişkidir. Erek metin ile kaynak metin arasındaki bu eşdeğerlik ilişkisini ise *çeviri normları* belirlenmektedir (Toury, 1995; 61).

Toury'nin kuramının esas alanını oluşturan betimleyici alanda var olan ilişkileri inceleyerek elde edilen sonuçlar, kuramsal alan için yararlı bir veri tabanı oluştururken, kuramsal alandan edinilen bilgiler de uygulamalı alan için malzeme sağlar. Bengi-Öner bu kuramı ele aldığı yazısında (2001 b; 119) “bu kuram ürün odaklıdır, ama süreci reddetmez; tarihseldir ama bu tarihsellik eşsüremi içine alan bir tarihselliktir; erek odaklıdır ama kaynağa da yer verir; çözümü çıkış noktası olarak alır ama sorunu da belirler; betimleyicidir ama bu betimleyicilik açıklamayı amaçlar; betimleyicidir ama uygulamalı alan içinde kuralcılığa da yer veren bir betimleyiciliktir bu”, diye bir değerlendirmede bulunur. Ancak bu kuralcılık, kesinlikle çeviri sürecini yönlendirmeye çalışan bir kuralcılık değildir. Toury kuramında kuralcılığa ancak çevirmen eğitimi, çevirmene yardımcı araçlar (sözlükler vs.) ve çeviri eleştirisi, yani doğası gereği kurallar gerektiren konuları kapsayan uygulamalı alan içerisinde yer veriyor.

Toury çeviribilimde betimlemeyi öne çıkararak, çeviriyi etkileyen normları tanıtarak ve özellikle eşdeğerliği geleneksel tanımından kurtararak belli bir tarihsel kesit içerisinde belli bir kültürde çeviriyi yönlendiren yasaları çözümlene imkanı tanımıştır. Even-Zohar ile Toury'nin çalışmaları son derece büyük bir takdir görse de, metin odaklı oldukları, ideoloji, politika ve insan faktörü gibi sosyo-kültürel faktörlere yer vermedikleri gerekçesiyle eleştirilere de maruz kalmıştır (Bassnett ve Lefevere, 1990; Pym, 1998; Hermans, 1999). Ancak son dönem çalışmalarında Even-Zohar insan ögesine de özel bir önem vermeye başlamıştır (bkz. 2002, 2004 a, 2004 b)

1.5.3.3 80'li Yıllarda Betimleyici Çalışmalar

Toury'nin 1980 yılında yayımladığı kitabından sonra nesnel ve görgül bir bilim dalı olarak çeviribilimi geliştiren bu görüşlerin akademik çevrede büyük etkisi olmuştur. Türkiye dahil birçok ülkede araştırmacılar 80'li yıllarda betimleyici çeviri araştırmalarına yönelmiştir.¹¹ Özellikle Belçikalı, İsraili ve Hollandalı bilim adamlarından oluşan bir grup, edebi çeviriyi betimlemeye ve çevirmenlerin davranışlarını yönlendiren normları belirlemeye yarayacak yöntemleri geliştirmek için düzenli olarak toplanmaya başlamıştır (Gentzler, 2001; 131). Theo Hermans 1985 yılında grubun çalışmalarını derleyip yayınladığı *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* başlıklı kitabın önsözünde grubun temel yaklaşımını şöyle açıklamaktadır:

Bu [yaklaşımların, G.T.] ortak noktası edebiyatı karmaşık ve dinamik bir dizge olarak ele almalarıdır. Kuramsal modeller ve uygulamalı örnek incelemeler arasında sürekli bir etkileşimin varlığına inanırlar. Yazınsal çeviriye yaklaşımları betimleyici, erek-odaklı, işlevsel ve dizgecidir. Çevirinin ve diğer metin yaratma türlerinin üretimini ve alımlanmasını yönlendiren norm ve kısıtlamalarla, ayrıca hem çevirinin belirli bir yazın içindeki yeri ve rolü hem de farklı yazınlar arasındaki etkileşim ile ilgilenirler (1985; 10-11).

Çoğuldizge Kuramı ve DTS ile bağlantılı olarak çalışmalarını betimleyici çeviri araştırmaları ışığında sürdüren bu grup, çevirileri betimleyecek yeni bir metodoloji üzerinde çalışmıştır. José Lambert ve Hendrik van Gorp'un sunduğu çalışma, kaynak dizge ile erek dizge arasında karşılaştırmalı bir çözümleme yapmaktadır. Bir dizgenin yazarı, metni, okuyucusu ve yazınsal normları diğer dizgenin yazarı, metni, okuyucusu ve yazınsal normları ile karşılaştırmaktadır. Bunun haricinde Lambert ve van Gorp, yazar ve çevirmenin amaçlarının, kaynak ve erek dizgedeki alımlamanın, farklı yazınsal dizgelerin ve hatta sosyolojik etkilerin de incelenmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Gentzler 2001; 132; Munday, 2001; 120-121).

---

¹¹ Bkz. Saliha Paker (2003, 2002, 1997, 1995, 1991, 1986), ayrıca Suat Karantay (1991,1989) ve Bülent Bozkurt (1995).

1985-1996 yılları arasında Almanya'nın Göttingen Üniversitesi'nde "Die Literarische Übersetzung" adında bir araştırma projesini tamamlayan bir başka grup ise *Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung* serisinde bu projenin bulgularını yayımlamıştır. Amerikalı yazarların Almanca'ya yapılan çevirileri incelenerek çevirinin bir ülkenin yazınsal yaşamına kattığı zenginliklerin vurgulandığı bu projede yaklaşım, Çoğuldizge Kuramı'nda olduğu gibi sadece *erek odaklı* değil, aynı zamanda *aktarım odaklıdır*. Göttingen Üniversitesi'nin araştırma grubu çeviriyi dilsel, yazınsal ve kültürel sınırları aşan bir eylem olarak ele almış ve kaynak ve erek tarafları, bunlar arasındaki farklılıkları ve özellikle de çevirmeni dikkate almasıyla DTS'den daha kapsamlı bir çözümleme yöntemi sunmuştur (Berk, 2005; 89).

Bu proje içerisinde yapılan durum çalışmaları sonucunda çevirinin kültürel tarihi oluşturulmuş, çevirinin Alman yazının gelişimindeki katkısı ortaya konmuştur (Stolze, 2001; 158).

1.5.4 Eleştirel Yaklaşımlar

Even-Zohar ve Toury'nin dizgeci ve betimleyici yaklaşımı belli kemikleşmiş yapılar ve kavramları yıkmayı ve çeviri ile çeviri sürecine bakış açısını değiştirmeyi başarmıştır. Çoğuldizge Kuramı, çeviribilimi derinden sarsmış ve tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Ancak doksanlı yılların başında Çoğuldizge Kuramı, aşırı metin odaklı olduğu, toplumsal ve siyasi bağlam gibi edebiyat dışı faktörlerle tarihsel özneleri yeterince göz önünde bulundurmadığı yönünde eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır (Tahir-Gürçağlar 2003/Rifat, 2003; 260-263). Kimi araştırmacılar kuramı geliştirilirken, kimi araştırmacılar da yeni alternatifler sunmuştur. Bu dönemde çeviri olgusu araştırmacılar tarafından belli bir ideoloji bağlamında güç ilişkileri, feminizm ve çeviri, sömürgecilik ve çeviri, kimlik biçimlendiren bir güç olarak çeviri, çeviri sürecine katılan bireyler gibi geniş bir kültürel, sosyolojik, ekonomik ve siyasi bağlam içerisinde ele alınmıştır.

Andre Lefevere kendi kategori ve terimlerinden oluşan farklı bir dizgeci yaklaşım oluşturmuştur. Lefevere belli bir dizge içinde bir yazınsal metnin alımlanmasını, kabulünü veya reddini yönlendiren denetim mekanizmalarını incelemektedir. Çeviride “güç, ideoloji ve kurum” gibi kavramlara ağırlık veren Lefevere “yeniden yazım” olarak tanımladığı çevirinin işlevinin yazın dizgesi içinde yer alan çalışanlar, dizge dışında yer alan hamiler ve dizgede egemen poetika tarafından yönlendirildiğini söylemektedir (Lefevere 1985/Hermans, 1985; 226-230). Tek bir nüfuzlu kişi (örneğin İngiltere’de 16. yy.’da Kraliçe Elizabeth, Almanya’da 1930’lu yıllarda Hitler), bir grup (yayıncılar, siyasi partiler, medya) veya kurumlardan (akademiler, sansür kurumları, eğitim kurumları) oluşabilen hamiler yazınsal yapıtların okunması, yazılması ve “yeniden yazılmasını” teşvik edebilecekleri gibi engelleyebilirler de. Ancak hamiler genelde yazın dizgesini doğrudan etkilemez; bunun yerine dizge içinde çalışanlar (çevirmenler, eleştirmenler, edebiyat öğretmenleri) hamilerin koyduğu parametreler çerçevesinde dizgeyi denetlerler (y.a.g.e.; 226).

Lefevere, Even-Zohar’ın 1970’li yıllarda oluşturduğu kuramından farklı olarak dizge içindeki özne ve kurumlara da yer verirken yazın dizgesinin poetikasını ele alışında Even-Zohar ile bağlantılarının olduğu açıkça görülmektedir. Farklı katmanlar arasında süregelen mücadele, Çoğuldizge Kuramı’nın temel özelliklerinden biridir. Ancak Lefevere bu mücadeleyi kurumların poetikayı belirlemesi ve denetlemesi bağlamında ele almaktadır. Lefevere’e göre:

Tek haminin söz konusu olduğu dizgelerde, eleştiri kurumu belli bir poetikayı empoze edebilir. Farklı hamilerin bulunduğu bir dizgede ise birbiriyle rekabet eden farklı poetikalar dizgenin tamamını egemenliği altına almaya çalışacaktır ve her bir haminin kendi poetikası çerçevesinde üretilen metinleri alkışlayan ve rakibin sunduklarını yeren, kendininkileri “saygın” konuma yükseltirken diğerlerini aşağılayan kendi eleştiri kurumu olacaktır (1998/ Venuti, 1998;36)

Lefevere, tek bir haminin olduğu dizgelerde, haminin poetikasını destekleyen dizge içindeki eleştirmenlerin bu poetikayı mutlak kılabileceğini söylerken, farklı ideolojilere sahip farklı hamilerin olduğu bir dizgede çeşitli poetika türlerinin birbiriyle çekişme içinde olduğunu, her bir poetikanın, kendi

destekçileri sayesinde – Even-Zohar’ın kavramını kullanacak olursak – dizgenin merkezine yerleşme mücadelesini verdiğini söylemektedir.

Lefevere’e göre çevirmenin stratejisini ve bazı özel sorunların çözümünü de çevirmenin ideolojisi veya kendisine hamisi tarafından dayatılan ideoloji ile erek kültürdeki egemen poetika belirlemektedir. Tahir-Gürçağlar’ın da dediği gibi, Lefevere “bu yaklaşımıyla dizgelerin denetim mekanizmaları, himaye ve kurumsal yönlendirme gibi kavramlar üzerinde durarak betimleyici çeviri araştırmalarının daha eleştirel bir kanadını” oluşturmaktadır (2005; 29).

Böylece 1990’lı yıllarla beraber, çeviride güç ilişkilerinin ve bu güç ilişkileri içinde yer alan öznelere öne çıktığı bir döneme girilmiştir. Lawrence Venuti, Tejaswini Niranjana, Gayatri Spivak, Sherry Simon ve Barbara Godard gibi araştırmacılar “çeviriyi toplumdaki güç dengelerinin bir göstergesi” (y.a.g.e.; 22) olarak değerlendirmişlerdir. Çeviri aracılığıyla toplumsal ve kültürel eşitsizlikleri ortadan kaldıracakları inancını taşıyan bu araştırmacılar, bunu gerçekleştirmek için “Öteki”ni kendi dünya görüşü içinde eriten akıcı çeviri anlayışının terk edilmesini talep etmektedirler. “Akıcı çeviri “ Venuti’nin Anglo-Amerikan dünyasındaki çeviri anlayışını tanımlamak için kullandığı bir kavramdır. Venuti, kaynak metinlerin yerleştirilerek onlardaki “yabancılığın” en asgari düzeye indirildiğini, erek kültürün değerlerine uygun bir hale getirildiklerinden yakınmaktadır. Venuti kültürel farkları ortaya koyan, metnin yabancı kökenli olduğunu gösteren yabancılaştırıcı çeviri stratejisini, “Öteki” ni yok sayan bu anlayışa karşı gösterilen bir tür “direnc” olarak önermektedir (1995).

Niranjana ve Spivak gibi çeviriyi sömürgecilik sonrası bağlamda ele alan araştırmacılar da çeviriyi bir direnc biçimi olarak görmektedirler. Niranjana sömürgeleştirme sürecinde çevirinin etkin bir rol oynadığını, Toury’nin dediği gibi “çevirinin erek kültürdeki bir gereksinimden kaynaklanmadığını, sömürgeci güçlerin bir dayatması olarak” (Tahir-Gürçağlar, 2005; 25) yapıldığını vurgulamaktadır. Sömürge ülkelerine ait eserlerin sömürgeci güçlerin diline yapılan çeviriler aracılığıyla, “Doğu”nun gerçeğiyle hiç ilgisi olmayan, ama zamanla gerçeğin yerine geçen bir imaj kurgulandığını, bunun da asimetrik güç

ilişkilerinin devamlılığını sağladığını söylemektedir (Munday, 2001; 134). Bu bağlamda sömürgecilik sonrası çeviri araştırmacıları, geçmişte sömürge altındaki halkları ‘eğitmek’ ve ‘medenileştirmek’ kisvesi adı altında yapılan, gerçekte bir sömürgeleştirme aracı olan çevirinin, günümüzde kültürel eşitsizlikleri ön plana çıkarmasını beklemektedir. Çeviri bunu sağladığında ise gelecekte artık yepyeni bir safha açılacaktır, çeviri bir dekolonizasyon aracı olacaktır (Robinson, 1997b;6) Sömürgecilik sonrası çeviri araştırmacıları, durumu tersine çevirip çeviriyi bir direnç biçimi olarak uygulamanın zorunluluğuna dikkat çekmektedirler. Örneğin Niranjana, Batı’nın hegemonyasını yıkmak için çevirmenden müdahaleci bir yaklaşım beklemektedir (y.a.g.e.; 89-93). Bu yaklaşımda çevirmenin dekolonizasyon sürecine aktif olarak katılan bir özne konumunda olduğunu söylemek mümkündür.

Sömürgecilik sonrası çerçeveden bakan araştırmacılar, Batı’nın eski sömürge ülkeleriyle aralarındaki dengesiz güç ilişkilerinde çevirinin rolünü ve buna gösterilecek direnç üzerinde dururken, Kanadalı feminist araştırmacılar Barbara Godard ve Sherry Simon egemen erkek söyleminin kadını nasıl sömürgeleştirdiğini incelemişlerdir. Konuya dil ve cinsiyet açısından yaklaşan araştırmacılar dilin sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bir manipülasyon aracı olduğuna dikkat çektiler. Geleneksel dil kadınlar üzerinde baskı kurmanın, kadınlara daha düşük bir seviyede olduklarının öğretmenin bir aracıdır diyen feminist yazarlar, erkeklerin geleneksel dille kadınların üzerinde kurduğu egemenliği ortaya çıkararak kadınların kendi gerçeklerini ifade edebilecekleri, kendi fikirlerini sunabilecekleri yeni bir dil yaratmaya çalıştılar. Erkek egemenliğinin hüküm sürdüğü dile direndiler, metnin tipografyasıyla oynayıp cümleleri parçalayarak erkek dilini bozdular ve dilde kadını görünür kıldılar. Feminist çevirmenler de feminist yazarların izinden giderek tıpkı onlar gibi kendi dillerinin sunduğu imkanları ve kendi yaratıcılıklarını kullanarak kadının üzerinde kurulan baskıyı ve kadını görünür kılmaya çalıştılar¹² (von Flotow; 1997). Başka

---

¹² HuMan Rights kavramındaki ‘man’ e dikkati çekmeleri, author yerine auther diye çevirip kadını görünür kılan yeni bir sözcük yaratmaları, İncil’i çevirirken eril zamirler yerine nötr zamirler kullanmaları örnek olarak verilebilir

bir deyişle feminist çevirmenler kimliklerini ve ideolojik duruşlarını çeviriyle ifade etmektedirler:

Eleştirel farklılığını, sonu olmayan bir yeniden okuma ve yeniden yazmadan duyduğu hazzı, tekrar tekrar yineleyen feminist çevirmen, metne müdahalesinin izlerini gururla gösterir (Godard, aktaran: Munday, 2001; 132).

Benim çevirilerim, dili kadın için konuşurmayı amaçlayan siyasi bir eylemdir (de Lotbiniere-Harwood, aktaran: Munday, 2001; 132).

Ayrıca çeviri araştırmaları alanında kadına özgü sorunsalların çeviri sürecinde nasıl ele alındığı, kadın ve erkek çevirmenlerin çeviriye yaklaşımları, kadınların ve erkeklerin neler çevirdiği üzerinde de durulmuştur. Hem feminist yazarların hem de feminist çevirmenlerin bu çabaları, dilin kadını nasıl erkeğe bağımlı bir varlık haline getirdiğine dikkat çekerek kadınların bilinçlenmesini, sorular sormalarını sağlayarak sadece dilde değil, toplumsal alanda da sessizliğine ve görünmezliğine son verdiği anda hedefine ulaşmış olacaktır.

Görüldüğü gibi eleştirel çeviri yaklaşımları, çeviri olgusunu görgül ve nesnel bir temel üzerinde betimlemekten ziyade güç ilişkileri çerçevesinde ele aldıkları çeviri eylemi için yeni stratejiler ve kurallar getirmektedirler. Ancak Tahir-Gürçağlar bu neokuralcı yaklaşımların da yaptıkları çığır açıcı çalışmaların ortasında alandaki geleneksel “ikilikleri” sürdürdükleri gerekçesiyle kimi eleştirilerle karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir (2005; 23). Yazısının devamında betimleyici çeviri araştırmalarının ayrıntılı metin incelemesi ve eleştirel yaklaşımların kültürlerarası ilişkiler hakkında ortaya koyduğu kapsamlı çalışmaları birbirinden kopuk ele almak yerine, bu yaklaşımları verimli bir biçimde bir arada kullanmanın yollarının aranması gerektiğini vurgulayan Tahir-Gürçağlar (y.a.g.e.; 27) gelecekte çeviribilim araştırmacılarını çok farklı ve çığır açıcı sonuçlara götürebilecek bir noktaya parmak basmaktadır.

1.6 Kuramsal Çerçeve ve Yöntem

Bilindiği gibi çevirmenlik, dünyanın en eski mesleklerinden biridir. Uluslar tarih boyunca farklı bir dil ve kültürle karşı karşıya kaldıklarında

kaçınılmaz olarak çeviriye ve dolayısıyla çevirmenlere ihtiyaç duymuşlardır. Çevirmenler yüzyıllar boyunca uluslar ve kültürler arasında bir “köprü” görevi görmüş, dilleri ve kültürleri biçimlendirmiş, yeni değerlerin aktarıcıları olmuşlardır. Çeviri tarihi alanında çevirmenler üzerine yazılmış ender kitaplardan biri olan *Translators Through History* (Delisle ve Woodsworth; 1995), çevirmenlerin Batı ve Doğu kültürlerinde tarih boyunca üstlendikleri rollere dair değerli bilgiler vermektedir. Çevirmenler alfabeler bulmuş, sözlükler yazmış, ulusal dil ve edebiyatların gelişiminde yararlı olmuş, bilgi ve kültürel değerleri aktarmış, dinlerin yayılmasını sağlamış ve toplumları etkileme gücüne sahip olmuşlardır. Çevirmenin üstlenmiş olduğu bütün bu roller, onların dünya tarihini biçimlendirmede son derece etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bağlamda çeviri tarihi araştırmacılarının, “tarih ve toplumu biçimlendiren bir özne” olarak çevirmene daha büyük ağırlık vermesi (kimdir; bu çeviriye yapmasının nedeni nedir; çeviriye yapmayı kendisi mi seçmiştir, yoksa Lefevre’nin kavramıyla bu çeviri bir “himaye” ürünü müdür, bu çeviriden neler beklemiştir vs.), hem çeviri tarihine, hem de dünya tarihine yepyeni bir bakış açısı kazandırabilir. Tahir-Gürçağlar da özellikle son yıllarda çeviribilim alanında özne kavramının ağırlık kazanmaya başladığını ve “çevirmen, yayıncı, hami gibi bireylerin çevirinin (hem metinsel hem de toplumsal açıdan) biçimlendirilmesinde” oynadıkları rolün öne çıktığını vurgulamaktadır (2005; 40).

Çeviri tarihine yeni bir yaklaşım getirmek amacıyla yola çıkan Anthony Pym de *Method in Translation History* (1998) adlı kitabında çeviri tarihi araştırmalarının, çevirmen odaklı olması gerektiğini savunmaktadır. Pym’e göre çeviri tarihi, çeviri alanında yaşanan veya yaşanması engellenen değişimleri gösterir (Pym, 1998; 5) ve uluslararası ilişkiler alanındaki siyasi veya sosyolojik çalışmalar için bir veri ve fikir kaynağı olabilir (y.a.g.e.; vii). Pym çeviri tarihinden, öncelikle çevirilerin toplumsal nedenlerini ortaya koymasını bekler. Bu nedenle tarihsel araştırmaların odağında çeviri metnin değil, çevirmenin olması gerektiğini savunur, çünkü sadece çevirmenleri ve çevirmenlerin sosyal çevresini göz önünde bulundurarak belli bir zaman ve yerde neden belli çevirilerin yapıldığını anlayabiliriz (y.a.g.e.; ix).

Bu çalışmalar ve doksanlı yıllarda ortaya çıkan yaklaşımlar (bkz 1.5.4), son dönemde çeviribilim alanında, kaynak metni yeniden yazarken metnin belli bir erek kültürde alımlanma biçimini de etkileyen ve böylelikle büyük bir güç sahibi olan özne olarak çevirmene ilginin gitgide arttığını göstermektedir¹³. Türkiye’de de bunun yankılarını görmek mümkündür. Ülkemizde çevirmeni de göz önünde bulunduran akademik çalışmaların sayısında önemli bir artış göze çarpmaktadır¹⁴. Ancak alan içinde böyle bir uyanış gözlemlenmesine karşın, Lawrence Venuti’nin Anglo-Amerikan kültüründeki çevirmenin konumunu incelediği *The Translator’s Invisibility* (1995) adlı kitabında iddia ettiği gibi, çevirmen dış dünya için hâlâ “görünmez” bir kişidir. Venuti’ye göre çevirmen iki yolla görünmez kılınmaktadır. Birincisi, çevirmenler erek dilde akıcı ve anlaşılır bir metin üreterek, bir başka deyişle erek dizgeye kabul edilebilir bir çeviri sunarak metin içinde görünmez olmaktadırlar (Venuti, 1995; 1). Erek kültürün normlarına bağlı kalarak üretilen bu çeviriler bir yanılsama yaratarak, okura bir çevirmenin “müdahalesinin” bulunduğu bir metni değil, “özgün” metnin kendisini okuyormuş izlenimini vermektedir (y.a.g.e.; 5). Çevirmeni görünmez kılan ikinci etken ise erek kültürde hakim çeviri okuma ve değerlendirme alışkanlığıdır. Venuti, Anglo-Amerikan kültüründe yabancı yazarın niyetini veya yabancı metnin anlamını veriyormuş gibi görünen, okura elinde tuttuğu metnin bir çeviri olduğunu hatırlatabilecek her türlü dil ve üslup özelliklerinden yoksun, akıcı çevirinin kabul gördüğünü vurgular (y.a.g.e.; 1). Böylece hem çevirmenlerin, hem de çevirilerin yer aldığı “toplumsal ağ” (Tahir-Gürçağlar, 2005; 125) içerisindeki kurum ve öznelerin ortaklaşa yarattıkları bir yanılsaması sonucunda, çevirmen görünmez bir varlık olarak kalmaktadır.

Venuti bu tür bir yaklaşımı iki açıdan sakıncalı bulmaktadır. Bu yaklaşım hem çeviriyi ikincil bir etkinlik konumuna düşürmektedir, hem de yabancı metnin dilsel ve kültürel farklarını ortadan kaldırmaktadır. Kaynak metni erek kültür normlarına bağlı kalarak çevirmek ve çevirileri yine bu normlar çerçevesinde okuyup değerlendirmek, aslında yabancı olanı tanıdık hale getirmekte, okura

¹³ bkz. Delisle ve Woodsworth (1995), Pym (1998)

¹⁴ bkz. Tahir-Gürçağlar (2005), Demircioğlu (2005)

“öteki kültürde kendi kültürünü görmenin narsist deneyimini” (1995; 15) yaşatmaktadır.

Venuti çevirmeni görünmez kılan bu olguyu, kökenleri Schleiermacher’e (bkz. 1.2.4.2.1) dayanan iki çeviri yöntemi bağlamında incelemektedir: yerlileştirme ve yabancılaştırma. Venuti’ye göre Anglo-Amerikan dünyasında, dilsel ve kültürel olarak yabancı olan bir metni, erek dizgenin tabu ve ideolojilerine dayanarak erek kültürün baskın olduğu bir şekilde çevirmek, yabancı metni “tamamen yerlileştirme tehlikesini doğurmaktadır” (y.a.g.e.; 18). Yerlileştirmenin, yabancı metni erek kültürün değerlerine indirgeyen etnik-merkezci bir yöntem olduğunu savunan Venuti, yabancı metnin dilsel ve kültürel farklarını göstermek için erek dizgenin değerlerini zorlayan yabancılaştırma yöntemini önermektedir (y.a.g.e.; 20). Kendisi hem yabancı metnin kültürel değerlerini, hem de çevirmeni görünür kılmak için bu etnik-merkezci yaklaşıma direnen çeviri kuramları ve uygulamalarını gerekli görmektedir (y.a.g.e.; 23).

Bu çalışmanın temel konusunu, Venuti’nin bu talebinin uyandırdığı bir dizi soru oluşturmaktadır. Venuti günümüzde ekonomik, kültürel ve ideolojik nedenlerden dolayı çevirmeni görünmez kılan yerlileştirici bir yaklaşımın hakim olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda şu soruların gündeme gelmektedir: Geçmişte savunulan yaklaşımlar ve kuramlar hangi yöntemle dayanmaktadır? Çevirmenler bu yaklaşım ve kuramlarda nasıl konumlandırılmış ve kendilerine ne gibi roller biçilmiştir? Başka bir deyişle çeviri yaklaşımları ve kuramlarında çevirmenler hangi kimliklerle karşımıza çıkmaktadır? Hangi dönemlerde ve hangi kimliklerde çevirmenler “görünmez”, hangilerinde “görünür” bir özne konumundadırlar?

Bu soruların cevabını bulmak için çalışmanın ikinci bölümünde çevirmenler, çevirmen-kuramcılar ve kuramcılarının söylemleri irdelenecektir. Antik Çağ’dan başlayarak günümüze kadar uzanan kuramsal metinlerde, çevirilerin önsözlerinde, mektuplarda ve benzeri söylemsel uygulamalarda çeviri ve çevirmen üzerine yürütülen fikirler bağlamında çevirmenin nasıl konumlandığı

incelenecektir. Bu çerçevede inceleme konusu üç tür söylemden oluşmaktadır: Birincisi çevirmenlerin kendi etkinlikleri ve kendileri ile ilgili saptamalar, ikincisi çevirmen-kuramcılarının çevirmene bakış açısı, üçüncüsü ise kuramcılarının çevirmene yaklaşımı olarak tanımlanabilir. Yaklaşım ve kuramlarda çevirmenlerden neler beklendiğini, ne konumda olduklarını ve kendilerine ne tür rollerin atfedildiğini çözümlmek, incelenen dönemlerde çevirmenlerin statüsü ve kimliği konusunda bazı savların ortaya atılmasına yol açacaktır. Metinler toplumsal hayatın içinden çıktıkları gibi, toplumsal hayatı etkileyip değiştirme gücüne de sahip olduklarından, çözümlenecek söylemlerin çevirmenlerin bireysel ve toplumsal kimliklerini kurguladığını kabul edebiliriz. Fairclough'un da vurguladığı gibi söylem, toplumsal yapı ve kültür tarafından biçimlenir ve sınırlandırılır; ama üretildiğinde ve toplumsal hayatın bir parçası olarak işlev kazandığında bu kez söylemin kendisi kimlikleri, toplumsal ilişkileri ve bilgi, değer ve inanç dizgelerini biçimlendirmektedir (Fairclough, 2003).

Bu çalışmada amaç Batı'da çevirmen üzerine söylemleri inceleyerek çevirmenlerin nasıl konumlandırıldığını, kendilerine ne gibi kimlikler biçildiğini ve çevirmenlerin bu kimlikler içersinde ne kadar “görünür” olduğunu ortaya koymak olduğundan, bu konuda yararlı olabilecek birçok yazar ve metin incelenecektir. Ancak burada metinlerin bütününe değil, sadece bu konuda çıkarsama yapmaya yarayacak bölümlerine yer verilecektir, çünkü Fairclough'un da vurguladığı gibi “metin çözümlemesi seçimlerden oluşur: her çözümlenmede toplumsal olaylar ve metinler hakkında kimi olası soruları eleyerek belli sorular sormayı seçeriz” (y.a.g.e.; 14). Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde bağlamı kurmaya yararlı olur düşüncesiyle genel bir tarihsel çerçeve çizilmiştir. İkinci bölümde ele alınan kuramsal söylemlerin dönemin yaygın görüşünü temsil ettiği varsayılmaktadır, ancak yeri geldiğinde bazı karşıt görüşlere, bir başka deyişle dönemin normlarından sapan yaklaşımlara da yer verilecektir.

İkinci bölümde yoğun olarak Venuti'nin “görünmezlik” kavramından yararlanılacaktır. Aynı zamanda bunu tamamlayan bir kavram olarak “görünürlük” kavramına da yer verilecektir, çünkü incelemede de görüleceği gibi

çevirmenler bazı dönemlerin söylemlerinde doğrudan veya dolaylı bir biçimde belli bir kimlik altında görünür özneler olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Çeviribilim, çeviri metinlerin incelenmesi konusunda çeşitli yöntemler önermesine karşın, çeviri olgusuna dair farklı bilgiler verebilecek üst söylemin incelenmesi konusunda henüz bir yöntem geliştirmemiştir. Ancak söylemi toplumsal ve kültürel bağlamı içerisinde ele alan ve toplumsal ilişkiler, kimlik, bilgi ve gücün söylemlerde nasıl kurgulandığını inceleyerek toplumsal eşitsizliklere dikkat çeken ve böylece bu haksızlıkların kaldırılması için çabalayan Eleştirel Söylem Çözümlemesi bu çalışma için uygun bir yöntemdir. Bu çözümleme türü, bütüncül bir kuram sunmaktan ziyade birçok yaklaşım ve yöntemden yararlanan genel ilkelere sahiptir (Wodak, 2002). Eleştirel Söylem Çözümlemesi öncelikle insanlar arasında toplumsal eşitsizliğin temelini oluşturan ve bir tarafın diğer taraf üzerinde egemenlik kurmasıyla sonuçlanan (van Dijk, 1997; 22) cinsiyet, ırk, sınıf, din, dil gibi toplumsal sorunlara odaklanır. Eleştirel Söylem Çözümlemesi uygulayan araştırmacılar, söylemi (Wodak, 1996; 17–20) toplum ve kültürü biçimlendiren ideolojik bir olgu olarak kabul eder ve dolayısıyla söylemi tarihsel ve kültürel bağlamı içinde inceler. Bu araştırmacıların nihai hedefi, bilimsel olmaktan ziyade toplumsal ve siyasi, bir başka deyişle sadece bilimsel bir çözümleme yapmakla yetinmezler, yaptıkları çözümlemenin var olan olumsuz koşullarda bir *değişikliğe* yol açmasını beklerler. Bu nedenledir ki, eleştirel araştırmacılar söylemle ifade edilen ve yaratılan güç suistimali, egemenlik ve eşitsizlik gibi etkenleri gözler önüne sererken nesnel bir yaklaşımdan ziyade yanlı bir tavır sergilerler (van Dijk, a.g.e., 22-23).

Eleştirel Söylem Çözümlemesi bugüne kadar çok farklı söylem biçimlerine uygulanmıştır. Bunların arasında siyasi metinler, siyasetçilerin konuşmaları, gazete haberleri, müfredat belgeleri, ders kitapları, öğretmen kılavuz kitapları, sınıf içi konuşmalar, öğretmen-veli görüşmeleri, doktor-hasta görüşmeleri gibi söylem biçimlerini saymak mümkündür (McGregor; 2003). Bu çalışmada ise günümüzde hakim olan çevirmen imgesini sorgulamak için geçmişten günümüze üst-söylem üreticilerinin yazılı metinleri incelenecektir.

Yüzyıllar boyunca gerek çevirmenler, gerekse çevirmen-kuramcılar yaptıkları işin gerekleri, nitelikleri ve etkileri üzerine fikir üretmiş, kimi zaman doğrudan çevirmeni konu alan ifadelerle, kimi zaman da çeviriye dair yargıları ve değerlendirmeleriyle dönemlerindeki çevirmen imgesini oluşturup pekiştirmek konusunda etkin roller oynamışlardır. Van Dijk'in da vurguladığı gibi “eleştirel söylem araştırmacıları sadece söylem ile toplumsal yapılar arasındaki bağları gözlemlemekle kalmaz, kendileri ayrıca birer değişim öznesi olmayı amaçlar” (1997; 23). Eleştirel Söylem Çözümlemesi ile geçmişten günümüze oluşturulan çevirmen imgesinin izini sürmek, çevirmenlerin bugünkü konumu ve kimliğini daha sağlıklı değerlendirme fırsatı verecek ve dolayısıyla çevirmenin toplumdaki olumsuz imajını düzeltmek konusunda yarar sağlayacaktır.

1.7 Değerlendirme

Bu bölümde yapılan tarihsel ve dizgeci okumalar ışığında çevirinin insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğu sonucuna varabiliriz. En eski uygarlıklardan bu yana çevirmenler, farklı diller konuşan ve farklı kültürlere ait topluluklar arasında iletişimi sağlamış, ulusların toplumsal, kültürel ve siyasi gelişimini etkilemişlerdir. Kültürü, dolayısıyla hayatı biçimlendiren bir olgu olarak çeviri, yüzyıllardır – kimi zaman ılımlı, kimi zaman ateşli – tartışmaların odağı olmuştur. Bu tartışmalarla ilgili aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

Tartışmalar yirminci yüzyılın son otuz yılına kadar genellikle *sözcüğü sözcüğüne çeviri* ve *anlama göre çeviri* uçları arasında gidip gelmiştir. Yukarıda yapılan inceleme sonucunda, Batı çeviri geleneğinde yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar çevirilerin genellikle dilsel düzeyde ele alındığı görülmüştür. Söylemlerdeki tartışmalar sözcüğün mü yoksa anlamsal birimin mi yazarın amacını ve niyetini en iyi şekilde vereceği üzerine odaklanmıştır. Çevirmenler kendi izlenimleri ve görüşlerini yansıtan, çeviri süreci boyunca uygulanması gerektiğine inandıkları kimi kurallar geliştirmişlerdir.¹⁵

---

¹⁵ İkinci bölümde yapılacak olan eleştirel söylem çözümlemesi bu metinlerin kurallardan çok daha farklı bilgiler sunabileceğini de gösterecektir

Yakın döneme kadar süregelen sadık çeviri-serbest çeviri tartışmalarının kaynağında Kutsal Kitap çevirilerinin yattığını söyleyebiliriz. Romalılar dünyevi metinlerin çevirisinde kaynak metnin yazarlarını aşmak için hem konu hem de üslupta yaratıcılıklarını konuştururken, Tanrı'nın sözünü içeren Kutsal Kitap çevirilerinde son derece temkinli davranmışlardır. Hieronymus tarihte ilk kez metin türüne göre çeviri ayırımı yaparak dünyevi metinleri anlama göre çevirdiğini, ancak dini metinlerin çevirisinde Tanrı'nın sözünün gizemini bozmak çekincesiyle sözcüğe bağlı kaldığını ilan etmiştir. Ancak zamanla bu ayırım ortadan kalkmış, “özgün” bir metin yaratan dünyevi yazarın sözü de “ilahlaştırılmış” ve dini metinlerin yanı sıra edebi ve felsefi metinlerin çevirisi de bu bitmek tükenmek bilmeyen tartışmaların odağına oturtulmuştur.

Ancak çevirmenler hangi stratejiyi benimsemiş olurlarsa olsunlar, özellikle Orta Çağ'dan sonra bazı temel metinleri çevirerek Latince'nin egemenliği altındaki lehçelerini geliştirmek ve güçlü bir ulusal dil oluşturmak için çabaladıklarını görüyoruz. İngiltere'de Kral Alfred ve Başrahip Aefric, Fransa'da ise Kral V. Charles gibi nüfuzlu kişiler çeviriyi teşvik etmişler, hatta Kral Alfred kendisi bile bazı çeviriler yapmıştır. Almanya'da ise Martin Luther, Kutsal Kitap çevirisiyle ortak bir Alman dilinin oluşturulması konusunda ilk adımları atmıştır. Günümüzde dahi ulusal dilin ulusal birliğin temeli olduğu fikrinin yaygın olduğunu düşünürsek, krallar gibi nüfuzlu kişilerin de bu alana el atmaları şaşırtıcı değildir.

Özellikle ulusal dillerin gelişerek edebi bir dil mertebesine yükselmesiyle beraber erek yazın dizgesine önemli edebi eserlerin çevirisi gündeme oturmuş ve çeviri alanında yeni izlenimler ve fikirler ortaya atılmış, edebi çevirinin kültür ve edebiyatı biçimlendirebilme gücü öne çıkmıştır. Fransa'da klasik eserler ve özellikle 18. yüzyılda İngiliz ve Alman yazarların eserleri, dönemin Fransız edebiyat dizgesine ve ahlakına uygun biçimde yeniden yaratılmıştır. Fransız çevirmenler yabancı eserleri okurlarının beklenti ufkuna göre uyarlamışlar, bir başka deyişle çeviriyi erek dizgede yaratılmış özgün bir metin konumuna yerleştirmişlerdir. Almanya'da ise bunun tam tersi bir eğilim ortaya çıkmıştır.

Tarihselliği ve yazarın yaratıcılığını ön plana çıkaran Romantizm akımıyla beraber Almanlar, yabancı eserlerin kendi tarihsel ve kültürel boyutları içerisinde görmenin önemini vurgulamışlardır. Romantik dönem Alman çevirmenlerine göre yabancı eser ancak yabancılığı korunarak, bir başka deyişle okura yabancı metnin dilsel ve kültürel farkları gösterilerek çevrilmelidir.

Okumalardan elde edilen veriler, 1970’li yıllardan bu yana gelişen kuramlarla beraber çevirinin dilsel düzlemin yanı sıra kültürel düzleminin de önem kazandığını göstermektedir. Çeviribilimin özerk bir bilim dalı olarak dilbilimden ayrıldığı bu dönemde, kuralcı ve kaynak odaklı kuramlardan uzaklaşmış, betimleyici ve erek odaklı kuramlar ağırlık kazanmıştır. Bu paradigma değişikliğinin altında çevirilerin kaynak kültürün değil, erek kültürün bir ürünü oldukları, erek kültürün ihtiyaçlarını karşıladıkları ve erek kültürdeki etmenler tarafından belirlendikleri görüşü yatmaktadır. Bu dönemde çeviriyle ilgili kurallar koymak değil, çevirileri betimlemek, kültürel ve tarihsel bağlamlarını yeniden oluşturmak önem kazanmıştır. Ancak 1980’li yılların sonu ve özellikle 1990’lı yıllarda çevirinin siyasi ve ideolojik bağları üzerine yoğunlaşan kimi araştırmacıların, kuralcı yaklaşımlara geri döndüğünü söylemek mümkündür.

Bu bölümde son olarak ikinci bölümde yapılacak incelemenin amacı ortaya konmuştur. Batı’da üretilen yaklaşım ve kuramlarda çevirmenler üzerine söylemlerin inceleneceği ve buradan yola çıkarak çevirmen kimliklerinin tartışılacağı ikinci bölümde kuramsal çerçeve olarak Venuti’nin “görünmezlik” kavramı kullanılacağından bu kavrama açıklık getirilmiş ve yöntem olarak uygulanacak Eleştirel Söylem Çözümlemesi tartışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM ÇEVİRMEN KİMLİKLERİ

Bu bölümde, Batı'da ortaya çıkan ve Batı çeviri dizgesini derinden etkileyen çeviri yaklaşımları ve kuramlarında çevirmenin izi sürülürken, bir yandan çevirmenlerin kendilerini nasıl algıladıkları, diğer yandan çevirmen-kuramcılarının çevirmeni nasıl konumlandıkları irdelenecektir. Bu bölümün iki amacı vardır. Birincisi, çevirmen ve çevirmen-kuramcılarının söylemleri temel alınarak tarihsel olarak çeşitli çevirmen kimliklerini sergilemek. İkincisi, bu kimlikler içerisinde çevirmenin statüsünü ortaya koymak.

Birinci bölümde de belirtildiği gibi, metin incelemesi her zaman bir seçim gerektirir. Bu bölümü oluşturan metinler iki kriter ışığında seçilmiştir. Birinci kriter, bağlamı daha sağlıklı kurmak açısından birincil kaynaklardan yararlanmaktır. Bu bölümde metinlerin sadece çevirmenlerin kimlik ve statüleri hakkında bir çıkarsama yapmayı sağlayacak kısımlarına yer verileceğinden, belki ikincil kaynaklardaki alıntılardan da yararlanılması söz konusu olabilirdi. Ama böyle bir çalışma bütünselliği ve bağlamı göz ardı etmek anlamına geldiğinden, sağlıklı veriler sunmayacaktır. Dil ve kaynak kısıtlaması yüzünden birincil kaynaklara ulaşamadığından, çeviriye ve çevirmene sömürgecilik sonrası çerçeveden bakan araştırmacılar ile feminist çeviri çalışmalarını yürüten araştırmacıların söylemlerine yer verilmeyecektir.

Metin seçimini etkileyen ikinci kriter ise, söz konusu metinlerde tez konusunun gerektirdiği sorulara cevap verebilecek, konuyla ilgili veri sağlayabilecek malzemenin varlığıdır. Tarih boyunca çeviriye dair çeşitli söylemler oluşturulmuş, çevirmen-kuramcılar “iyi” bir çevirmenin nitelikleri, “iyi” ve “doğru” bir çevirinin gerçekleştirilmesi için uyulması gereken kurallar, çevirinin dil, edebiyat ve kültüre katkıları, çevirinin ideolojik bağlamı vs. gibi konular üzerine düşünmüşlerdir. Bu bölümde, doğrudan veya dolaylı olarak çevirmenin kimliği hakkında fikir verebilecek, yazarlarının kafasındaki çevirmen imgesinin yansıdığı metinlere yer verilecektir.

Giriş bölümünde ve birinci bölümde de belirtildiği gibi, bir metin belli bir dönemin toplumsal ve kültürel yapısının bir ürünü olarak ortaya çıkar; ardından da belli bir etkileşim içine girdiği dönemin diğer metinleriyle beraber bu yapıyı yeniden biçimlendirir (Fairclough ve Wodak, 1997; 258). Bu açıdan bakıldığında çevirmen ve çevirmen-kuramcıların söylemleri, tarihsel, kültürel ve toplumsal değerlere ilişkin ipuçlarının yer aldığı inceleme malzemesi olarak değerlendirilebilir. İncelemede yöntem olarak birinci bölümde ayrıntılarıyla açıklanan Eleştirel Söylem Çözümlemesi'nden yararlanılacaktır. Eleştirel Söylem Çözümlemesi, belli bir dönemdeki çevirmenin kimliği ve statüsü ile bu kimlik ve statüyü belirleyen etmenler hakkında önemli sonuçlar çıkarmamızı sağlayacaktır.

İncelenen metinler çeviri ile ilgili ilk “izlenimsel” (Işın-Bengi, 2001 b) söylemlerin ortaya atıldığı Antik Çağ'dan günümüzün kuramsal söylemlerine kadar geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Ancak inceleme düz bir tarihsel çizgi üzerinde ilerlememektedir; başka bir deyişle inceleme “dönem” bazında değil, tarihsel koşulların belirlediği farklı vurgular ve bakış açılarıyla da olsa, aynı kimliğe işaret eden farklı dönemlerin aynı alt başlık altında yer alabildiği “çevirmen kimlikleri” bazında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

1. Dil Planlayıcısı olarak Çevirmen
2. Eğitimci olarak Çevirmen
3. Yazar olarak Çevirmen
4. Toplumsal Özne olarak Çevirmen
5. Uzman olarak Çevirmen
6. Kültür Planlayıcısı olarak Çevirmen
7. İnsan olarak Çevirmen

Yukarıdaki başlıklar altında incelenecek olan söylemlerin eleştirel çözümlemesi sırasında Venuti'nin “görünmezlik” kavramından yararlanılacak, buna ek olarak “görünürlük” kavramına da yer verilecektir.

2.1 Dil Planlayıcısı olarak Çevirmen

Çeviri etkinliğinin ve özellikle de çevirmenlerin, dillerin gelişimindeki rolü tarih boyunca sıklıkla tartışılmıştır. Bu alt bölümde “dil planlayıcısı” sıfatı, çevirmenlerin hem dışarıdan yeni sözcükler, yapılar ve kullanım biçimleri alarak, hem de kendi dillerinin sağladığı imkanları değerlendirerek erek dili zenginleştirme ve onu güçlü bir dil konumuna getirme gücüne işaret etmektedir.

Antik Çağ’da çeviri ve çevirmenler üzerine söylemde bulunan kişiler çeviri pratiğinin içinden gelmişlerdir (bkz. 1.1). İki ünlü Yunan hatibi Aeschines ve Demosthenes’in söylevlerini Latince’ye çeviren Cicero, M.Ö. 55 yılında yazdığı *De Oratore* başlıklı yazısında çeviriye yönelmesinin sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

Böylece aynı ifadeleri [başka büyük hatiplerin kullanmış oldukları ifadeleri, G.T.] kullanmanın bana hiçbir yarar sağlamadığını gördüm. Farklı ifadeler kullanmak da benim için gerçek bir engel teşkil ediyordu, çünkü böyle yaparak daha az uygun ifadeyi kullanma alışkanlığımı geliştiriordum. Sonra en seçkin hatiplerin Yunanca söylevlerini serbest çevirmeye karar verdim [...]¹⁶

(Thus I saw that to employ the same expressions profited me nothing, while to employ others was a positive hindrance, in that I was forming the habit of using the less appropriate. Afterwards I resolved, [...], to translate freely Greek speeches of the most eminent orators.) (Robinson, 1997 a; 7).

Cicero için çeviri yapmak, kendi hatiplik yeteneğini geliştirmenin bir aracıydı, zira ele almak istediği konuya en uygun, en güzel sözcükler başka büyük hatipler tarafından kullanılmıştır. Onların söylediklerini tekrar etmek istemediği takdirde ise çok daha az uygun kelimelerden yararlanmak zorundadır. Cicero bu ikilemden çıkış yolu olarak çeviriye görmektedir, hem de kaynak metne bağlı olmadan yapılan bir çeviri. Böyle bir çeviri yönteminin kendisine sağladıklarına gelince:

---

¹⁶ Çalışmada alt çizgiyle vurgulamalar bana aittir.

Okuduğum metne Latince bir biçim vererek bize özgü kullanımlarla en iyi ifadelerde bulunabildim, üstüne üstlük Yunanca'da kullanılan ifadelerle benzeşen yeni ifadeler yaratabildim. Bu ifadeler uygun görüldükleri sürece insanlarımız tarafından aynı derecede kabul gördü.

(By giving a Latin form to the text I had read I could not only make use of the best expressions in common usage with us, but I could coin new expressions, analogous to those used in Greek, and they were no less received by our people as long as they seemed appropriate.) (Lefevere, 1992; 46-47).

Cicero serbest çevirinin erek dile kazandırdıklarını vurgulamak istemektedir. Çevirisinde Latin dizgesine özgü yapılar kullanarak metnin öncesinde yakınmış olduğu, daha önce kullanılmamış, uygun ifade bulamama sorununa bir çözüm bulduğunu, artık Latince'de “en iyi ifadeleri” kullanabildiğini, “üstüne üstlük” Latin erek dizgesine yeni kelimeler katabildiğini belirtir. Metnin sonunda bu yeni kelimelerin ancak erek kitle tarafından uygun görüldükleri sürece varlıklarını koruyabildiklerini söyleyerek yeni kelimeler yaratırken de erek dizgenin normlarının belirleyici olduğunu vurgulamaktadır.

Cicero çevirmenleri Latince'nin ifade gücünü arttıran, dilin kullanılma alanını genişletebilen özneler konumuna yükseltmiş ve belli kısıtlamalar getirerek de olsa, onlara yeni kelimeler yaratma özgürlüğünü tanıyarak çevirmenleri birer dil planlayıcısı olarak konumlandırmış ve toplumun gözünde görünür kılmıştır.

Benzer bir şekilde Quantilian da *Institutio oratoria* (M.S. 96?) isimli çalışmasında çevirmenin dili geliştirdiği görüşünü şu sözleriyle dile getirmektedir:

[...] onları [Yunanlıları,G.T.] çevirirken en iyi sözcükleri kullanabiliriz, çünkü kullandığımız her şey bize ait olabilir. Dili süsleyen deyimlere gelince, Roma dili Yunanca'dan çok farklı olduğundan, çok sayıda ve çeşitli yeni deyimler yaratma ihtiyacını duyabiliriz.

([...] in translating them, we may use the very best words, for all that we use may be own. As to [verbal] figures, by which language is principally ornamented, we may be under the necessity of inventing a great number and variety from that of the Greeks). (Robinson, 1997 a; 20)

Quantilian de en iyi kelimeleri kullanabilmek için Latince'nin imkanlarından yararlanmak gerektiğini savunmaktadır. Ancak ardından Yunanca ile Latince'nin farkını vurgulayarak, yeni deyimler üretmenin bir "ihtiyaç" olduğunu belirtmekte ve çevirmenden bu ihtiyacı karşılamasını beklemektedir.

Antik Çağ çevirmenleri, hatipleri ve yazarlarının ortak çabalarıyla zamanla güçlü ve gelişmiş bir Latince oluşmuştur. Bu dönemde Yunanca edebi ve felsefi metinlerin çevirisi erek dizgeye yeni dilsel yapılar kattığı gibi, yeni edebi türler de kazandırmıştır. Latince Avrupa'da uzun süre egemenliğini korumuştur. Arkasında Kilise gibi güçlü bir kurumun olduğu Latince, ortak ulusal dillerin geliştiği ve güçlendiği döneme kadar bilimsel ve dini metinlerin egemen dili konumundaydı. Avrupa halkının çok az bir kısmı Latince'ye vakıftı, çoğunluğu kendi yörelerine ait lehçeler konuşuyordu. Böylece Batı tarihinde bir kez daha gelişmemiş bir dilin, zengin ve güçlü bir kültür ve dilden çeviriler aracılığıyla zenginleştirilmesi çabalarının ağırlık kazandığı bir döneme girilmiştir. Bu da doğal olarak çeviriyi dilin gelişimi bağlamında ele alan ve çevirmene bir dil planlayıcısı kimliğini atfeden söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Fransız şair, çevirmen ve yayıncı Etienne Dolet'nin 1540 yılında yayınladığı *De la maniere de bien traduire d'une langue en autre* (Robinson, 1997 a; 95-97) başlıklı çalışması, genellikle iyi bir çevirinin yapılması için gerekli gördüğü beş kuralla anılır. Ancak Dolet'nin bu yazısı aynı zamanda Fransızca'nın Yunanca ve Latince'ye nazaran daha az gelişmiş bir dil oluşuna dair tartışmaların yaşandığına da işaret etmektedir. Dolet'nin ortaya koyduğu beş kural aşağıdaki gibi özetlenebilir: çevirmen konuya hakim olmalı, söz konusu iki dili de en ince ayrıntılarına kadar bilmeli, sözcüğü sözcüğüne çevirmekten kaçınmalı, gerekmedikçe yeni ve alışılmamış sözcükler üretmemeli, yani erek dilde yaygın sözcüklere yer vermeli ve hoş bir üslup kullanmalıdır. Dolet'nin dördüncü kuralı aslında dil politikasını ilgilendirmektedir. Fransızca gibi sanat alanında henüz fazla gelişmemiş dillere çeviren çevirmenlere başka bir çözüm yolu olduğu sürece Latince'ye çok yakın sözcükler ve yapılar kullanmamalarını salık verirken, aslında Fransızca'nın gelişimine yabancı dillerden ödünç alınmış kullanımlarla

değil, erek dizgede var olan imkanlardan yararlanarak katkıda bulunulmasını talep etmektedir. Böylece çevirmen, Fransızca'ya başka dillerden yabancı öğeler katıp yozlaştırmadan dili güçlendirmiş olacaktır.

Aynı şekilde Dolet'nin çağdaşı Du Bellay, *La Defence et Illustration de la Langue Française* (1549) başlıklı yazısında Fransızca'nın Latince ve Yunanca kadar zengin bir dil olmamasından yakınmaktadır. Ancak bu dillerin de zamanında güçsüz, ifade gücü yetersiz diller olduğunu hatırlatarak Homer, Virgil ve Cicero gibi adamların büyük çabalarıyla geliştiğini ve Fransızların da onları örnek alması gerektiğini vurgulamaktadır. Du Bellay bir dilin çeviri yolu ile değil, Antik Çağ'da Romalılar'ın uyguladığı öykünme yoluyla geliştirilebileceğini vurgulamaktadır. Du Bellay'ın bu ifadesi, Antik Çağ'da Yunanlı yazarların eserlerini aşma şevkiyle üretilen eserleri çeviri olarak kabul etmediğini, çeviri ve öykünmeyi birbirinden ayrı kavramlar olarak ele aldığını göstermektedir. Çeviriyi birebir aktarım olarak gören Du Bellay, bu şekilde dile hiçbir katkının sağlanamayacağını vurgulamakta ve Fransızların dillerini ancak Romalılar gibi öykünme aracılığıyla zenginleştirebileceğini belirtmektedir (1549/Robinson, 1997 a; 101-106).

Bir başka Fransız şair ve çevirmen olan Jacques Peletier du Mans, Du Bellay'dan altı yıl sonra yayınladığı *L'art poétique française* (1555) başlıklı çalışmasında çevirinin dile katkısını ele almaktadır. Ancak kendisi çeviri ve öykünmeyi birbirinden ayırmaz; çeviriyi, öykünmenin en gerçek biçimi olarak niteler ve yazısına şöyle devam eder:

[...] iyi yapılmış çeviriler bir dili önemli ölçüde zenginleştirebilir. Çevirmen Fransızca'ya güzel bir Latince veya Yunanca ifade getirebilir; toplumunu yabancı dilin cümlelerinin ağırlığı, tümcelerinin görkemi ve biçemleriyle tanıştırebilir [...]. Ancak bence çevirmen belli konularda çok dikkatli olmalıdır, örneğin hemen göze çarpan ve insanların şüpheyle yaklaştığı yeni kelimeler konusunda. Yeni kelimeler söz konusu olunca okurlar daha önceden iyi işler sunmamış ve tanınmamış olan bir çevirmene, tanıdıkları ve alıştıkları bir çevirmene gösterdikleri hoşgörüyü göstermiyorlar. [...] Eğer yazarı mükemmelse - ki mantıklı bir adam başka türden bir yazarı çevirmemeye dikkat eder - , başka bir seçeneğinin

olmadığına emin olduğu ve yazarın hakkını verdiği sürece çevirmenin yeni kelimeler kullanabileceği doğrudur.

([...] well – done translations can much enrich a language. For the translator will be able to provide French with a beautiful phrase from Greek or Latin, and introduce to his community the gravity of the sentences, the majesty of the clauses, and styles of the foreign language, [...]. But, in particular cases, the translator must, in my opinion, be somewhat wary, for example with new words, which are recognizable and suspect. A translator who is not already known for doing good work does not receive the same influence with words as one with whom readers are used to dealing. [...] It is true that that one may, when one author is excellent – and the prudent man takes good care not to translate any other kind – use completely new words, provided that one is certain there is no alternative and they do justice to the author). (Robinson, 1997 a; 107).

Du Mans, çevirinin dili kesinlikle zenginleştirdiğini değil, zenginleştirebileceğini kabul etmektedir. Öncelikle “iyi” bir çeviri olması gerekir ki, du Mans hemen cümlenin devamında “iyi” çeviriden ne anladığını da yazısına yansıtılmaktadır. “İyi” bir çeviri, çevirmenin yabancı dilin görkemini ve güzelliğini kendi dilinde yeniden kurabildiği bir çeviridir. Antik Çağ’da dilin gelişimi konusunda Cicero tarafından ortaya atılan görüşlerin du Mans’ın yazısında da yer aldığı görülmektedir. Ancak du Mans’ın yazdığı dönemde çevirmenin yeni kelimeler üretmesi konusuna artık “şüphelle” yaklaşılmaktadır. Gerek Cicero, gerekse Quintilian çeviri aracılığı ile yeni kelimeler yaratmanın önemine dikkat çekerken, du Mans çevirmeni bu konuda “dikkatli” olmaya davet etmektedir. Du Mans’a göre, çevirmen mümkün olduğunca yeni kelimeler yaratmaktan kaçınmalıdır. Du Mans “bence” diye belirterek bu sözünü bir fikir olarak sunuyor gibi görünmektedir, ancak bu görüşünü desteklemek için okurun bu konudaki “hoşgörüsüzlüğünü” öne sürmesi, onun bu fikrine meşruiyet kazandırma çabasının bir göstergesidir. Çevirmen ancak daha önceki çevirileriyle kendini kanıtlamışsa ve “mükemmel” bir yazarı çeviriyorsa, yeni kelimeler yaratmakta serbesttir; tabii hâlâ başka bir seçeneğinin olmadığından emin ise. Du Mans, saygın edebi eserleri çeviren çevirmenlere daha büyük haklar tanımaktadır. Ancak bu çevirmenler de bu haklarını kendilerinin sahip oldukları niteliklerden dolayı değil, yazarlarının “mükemmel” oluşundan ve ona “hakkını vermek” gerektiğinden dolayı elde etmektedirler. Bütün bunlar du Mans’ın, çevirmeni

yazara göre ikincil konumda gördüğüne işaret etmektedir. Üstelik du Mans, “saygın edebiyat” alanının dışında çalışmayı mantık dışı bularak, çevirmenler arasında da bir ayırıma gitmektedir. Söyleminde “mükemmel” yazarı çevirmeyen çevirmenleri “mantıksız” olarak niteleyerek, hem yazarları hem de çevirmenleri sınıflara ayırmış, “saygın edebiyat” dışı ürünler veren yazarların ve onların çevirmenlerinin statüsünü daha da düşürmüş ve toplum için dikkate bile alınmaya değmez, yani görünmez birer grup konumuna getirmiştir.

Ancak 16. yüzyılda çeviri aracılığı ile erek dilin gelişip gelişmediğine dair söylemlere sadece Fransa’da rastlanmamaktadır. Birinci bölümde de belirtildiği gibi Almanca’nın gelişimi de çeviriyle yakından ilintilidir (bkz. Alman Geleneği). İncil’i Almanca’ya çeviren Martin Luther, bugünkü Almanca’nın temellerini atan kişi olarak tanınmaktadır. Luther’in *Sendbrief vom Dolmetschen* (1530) adlı yazısına (1530) geçmeden önce, bu yazıda dile getirilen görüşlerin ardında Reformasyon Dönemi’nin çatışmalarının yattığını belirtmek gerekir. Luther bu yazısını Katolik yetkililerinin kendisini Kutsal Kitabı yanlış çevirmekle suçlaması üzerine yazmıştır. Bu yazının çeviri alanına en büyük katkılarından biri okur odaklı yaklaşımı olmuştur, ancak metindeki kimi ifadeler Luther’in çevirmenin dil planlayıcısı kimliğine yönelik düşüncelerini de yansıtmaktadır:

Ben, Dr. Luther, dünyadaki tüm papistlerin İncil’in tek bir bölümünü dahi doğru ve iyi almancalaştırarak kadar bilgili olduklarına inansaydım, o zaman gerçekten alçakgönüllülük gösterip onlardan Yeni Ahit’i almancalandırmak için yardım isterdim. Ancak birinin bile, bırakın çeviri yapmayı, nasıl Almanca konuşulması gerektiğini dahi bilmediğinin farkında olduğumdan – hâlâ da öyleler – hiç bu zahmete girmedim. [...] Çeviri yapmak bir yana, doğru düzgün konuşmayı bile bilmeyen bu insanların hepsi birden usta kesildi başıma . [...] Açık ve anlaşılır bir Almanca’ya aktarmak istediğim bu çeviri üzerinde çok çalıştım. Bazen haftalarca doğru sözcüğü aradık [...] Bu aptalların yaptığı gibi nasıl Almanca konuşulacağını Latince’nin harflerine değil, evdeki anneye, sokaktaki çocuklara, pazardaki sıradan adama sormak gerekir ve onların nasıl Almanca konuştuğuna bakıp ona göre çeviri yapmak gerekir.

(Wenn ich, Dr. Luther, mich hätte können des versehen, daß alle Papisten zusammen, so kundig wären, daß sie ein Kapitel in der Schrift könnten recht und gut verdeutschen, so wäre ich wahrlich so demütig gewesen und hätte sie um Hilf und Beistand gebeten, das Neue Testament zu

verdeutschen. Aber dieweil ich gewußt und vor Augen sehe, daß ihrer keiner recht weiß, wie man dolmetschen oder deutsch reden soll, habe ich sie und mich solcher Mühe überhoben [...] Diejenigen, die noch nie haben recht reden können, geschweige denn dolmetschen, die sind allzu mal meine Meister. [...] Ich hab mich des beflissen im Dolmetschen, daß ich rein und klar Deutsch geben möchte. Und ist uns sehr oft begegnet, daß wir vierzehn Tage, drei, vier Wochen haben ein einziges Wort gesucht [...] Denn man muß nicht die Buchstaben in der lateinischen Sprache fragen, wie man soll Detsch reden, wie diese Esel tun, sondern man muß die Mutter im Hause, die Kinder auf den Gassen, den gemeinen Mann auf dem Markt drum fragen, und denselbigen auf den Maul sehen, wie sie reden und dernach dolmetschen) (Störig, 1973; 14 – 21).

Luther, kendini savunmak için kaleme aldığı bu yazıda, sözcük seçiminden fiil kullanımına kadar bir dizi stratejiyle Katolik yetkililerin çevirisini eleştirecek yeterlilikte insanlar olmadığını vurgulamakta, ayrıca çevirinin okur odaklılığını ön plana çıkararak çevirmenlere dillerini güçlendirecek yöntem konusunda yol göstermektedir. Birinci cümlede ünvanını belirterek kendi uzmanlığını vurgulamakta, kendisinin yetkin bir kişi olduğunu, ancak kendisini eleştirenlerin “Almanca konuşmayı” dahi bilmediklerinden, kaynak metni “almancalaştırma” konusunda görüş belirtme hakkına sahip olmadıklarının altını çizmektedir. Luther bu cümlede çevirmek yerine “almancalaştırma” kelimesini kullanarak çeviri stratejisi hakkında ilk ipuçlarını vermektedir, aynı zamanda “Almanca konuşmaktan” aciz olan Katolik yetkililerin “almancalaştırılmış” bir metin hakkında söz söyleyebilmelerinin abesliğine dikkat çekmektedir. Yazısının devamında çeviri üzerinde “çok çalıştığımı”, “haftalarca” doğru sözcüğü aradığımı söyleyerek baştan savma bir iş yapmadığımı, güvenilir bir erek metin ürettiğini vurgulamaktadır. Metnin başından beri kurguladığı bu yetkin çevirmen/yetkin olmayan eleştirmenler söylemi, alıntıdaki son cümlede de kendini göstermektedir. Böylece “bu aptallar” diye tanımladığı eleştirmenleri gibi kaynak metnin yapılarını değil, Alman halkının konuşmasını temel alarak çeviri yapmak “gerekir” diyen Luther, Almanların kendi dillerini güçlendirebilmesinin, onu ortak bir yazı dili haline getirebilmesinin yolunu açmıştır. Luther kaynak metnini yerlileştirerek yaptığı çeviri içinde görünmez biri haline gelmiş olabilir, ancak bu söylemi içinde çevirmen olarak son derece görünür bir portre çizmektedir.

Reformasyon sürecindeki siyasal etkinlikleri bir yana, Alman diline sağladığı katkılarla günümüzde de hâlâ görünürlüğünü korumaktadır.

Almanya’da çeviri ve dil ilişkisi üzerine düşüncelere sonraki yüzyıllarda da rastlanmaktadır. Matematikçi ve filozof Gottfried Wilhelm Leibniz, *Unvorgreifliche Gedanken, betreffend die Ausübung und Verbesserung der deutschen Sprache* (1697) başlıklı çalışmasında, bir dilin zenginliğini veya yetersizliğini ölçmek için iyi kitapların çevirisinin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır; Almanca’nın edebi alan çevirisinde “özgün metni adım adım takip etmekte” yetersiz kaldığını belirten Leibniz, bu durumun artık kullanılmayan, geçerliliğini yitirmiş kelimeleri yeniden bulmayı, yabancı terimleri Almanca’ya uyarlamayı ya da yeni kelimeler yaratmayı zorunlu kıldığına dikkat çekmektedir. Almanca’yı zenginleştirmeye yarayacak bu program, telif ve çeviri eserleri inceleyecek bir komisyon aracılığı ile yürütülebilir diyen Leibniz, bu göreve “bilgili/eğitilmiş” kişilerin atanması gerektiğini söyler (Leibniz 1697/Robinson, 1997a; 184 – 186). Ancak bu dil planlayıcıları arasında çevirmenlerin de yer alıp almayacağını açıkça belirtmemektedir.

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Almanya’da çeviri yaklaşımında yaşanan kökten değişime bağlı olarak çevirmenin dil planlayıcısı olarak izleyeceği yollara dair söylemler de değişmiştir. Farklı bir tarihsel bağlam içinde yer alan dil ve kültürleri, kendi dilleri ve kültürleri içinde eritmek yerine, onları sahip oldukları bütün farklı yapı ve özellikleriyle tanıma arzusunun ağır basmaya başladığı bu dönemde çeviri olgusu da yeniden değerlendirilmiştir (bkz. 1.2.4.2.1.). Dilin gelişimi düzlemindeki tartışmalarda özellikle yabancılaştırma yöntemini kullanan çevirmenlerin dili büyük ölçüde zenginleştirebileceği üzerinde durulmuştur. *Der Maler der Sitten* (1746/Lefevere, 1992) adlı çalışmasında çeviri ve dil ilişkisine de değinen Johann Jacob Bodmer, yeni sayılabilecek dilleri mükemmelleştirme ve zenginleştirme çabasının döneme damgasını vurduğunu belirtmektedir ve çevirmenlere “[...] bir dilin sahip olduğu karakteristik güzellikleri [...] kendi dilinize kazandırın”, (y.a.g.e.; 127) diye seslenmektedir. O güne kadar yabancı eserlerin “doğal” ve “akıcı” bir Almanca ile çevrildiğini

vurgulayan Bodmer, çevirmenden bir dilin sahip olduğu kendine has ifadeleri, bir yazarın farklı anlatımını da aktarmasını ve böylece Alman diline daha önce “var olmayan hazineler” katarak dili mükemmelliğe ulaştırmasını beklemektedir (y.a.g.e.:124-128).

Benzer bir şekilde Herder, *Über die neuere Detschen Literatur: Fragmente* (1768/Robinson, 1997 a) adlı çalışmasında çeviriyle karşılaşmamış bir dili, henüz “bir yabancıyla birlikte olmamış, melez kandan bir çocuk doğurmamış” bir bakireye benzetir ve böyle bir dili “fakir, inatçı ve ele avuca sığmaz” olarak niteler (y.a.g.e.; 208). Herder’in “bakire dili” olumsuz çağrışımlar uyandıran sıfatlarla tanımlaması, onun dildeki “melezliği”, bir başka deyişle çevirmenin erek dizgeye yabancı öğeleri tanıtmalarını dil için bir tehdit olarak değil, tam tersine bir zenginlik olarak gördüğüne işaret etmektedir. Herder’in bu söylemi, onun çevirmeni dilin gelişmesine birincil derecede katkıda bulunan bir özne olarak algıladığı olarak yorumlanabilir.

Benzer bir şekilde Humboldt, *Agamemnon* çevirisine yazdığı önsözde, çevirmenin erek dile kazandırdıklarının üzerinde durmakta ve onun dil planlayıcısı kimliğini daha da pekiştirmektedir:

Bir yandan [...] yabancı dile vakıf olmayanlara insanlığın ve sanatın hiç bilemeyecekleri biçimlerini aktarmak, bir yandan da öncelikle kendi dilinin önemini attırmak ve ifade gücünü zenginleştirmek için çeviri, hele ki şairlerin çevirisi, edebiyat alanındaki en gerekli işlerden biridir.

Das Übersetzen und gerade der Dichter ist vielmehr einer der nothwendigsten Arbeiten in einer Literatur, theils um den nicht Sprachkundigen ihnen sonst ganz unbekannt bleibende Formen der Kunst und der Menschheit [...] zuzuführen, theils aber und vorzüglich, zur Erweiterung der Bedeutsamkeit und der Ausdrucksfähigkeit der eigenen Sprache (Störig, 1973; 81).

Humboldt çevirinin, özellikle de şiir çevirisinin, her şeyden önce erek dilin ifade gücünü arttırdığını vurgulayarak o dönem Almanya’da çevirmenlerin dili zenginleştirmek için vazgeçilmez kişiler olarak algılandığını bir kez daha göstermiş olmaktadır. Ayrıca Humboldt şimdiye kadar incelenen söylemlerde var

olmayan bir noktaya da parmak basmakta, dille beraber bir “ulusun da geliştğini” vurgulamaktadır.

Schleiermacher, *Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens* (1813/Störiq, 1973) başlıklı çalışmasında, edebi eserlerin yabancılaştırma yöntemiyle çevrilmesini önerirken (bkz. Alman Geleneği), bu yöntemi kullanan çevirmenin erek dil dizgesi üzerindeki etkilerine de değinmiştir:

[...] bu çeviri yönteminin olmazsa olmaz bir şartı, sadece olağan dışı olmakla kalmayıp, doğal gelişmediğini, daha çok yabancı bir benzerliğe doğru büküldüğünü sezdirenen bir dildir.

([...] ein unerläßliches Erforderniß dieser Methode des Übersetzens ist eine Haltung der Sprache, die nicht nur nicht alltäglich ist, sondern die auch ahnen läßt, daß sie nicht frei gewachsen, vielmehr zu einer fremden Aehnlichkeit hinübergebogen sei.) (Störiq, 1973; 227).

Schleiermacher, bütün yazısı boyunca tercih edilmesi gereken yöntem olarak gösterdiği yabancılaştırma yönteminin başarılı olması için “olmazsa olmaz bir şart” gereği çevirmenden, erek dilden ayrılan, okurun her gün duymaya ve okumaya alıştığı dilden farklı, “doğal olmayan”, yabancı bir dili andıran, yepyeni bir çeviri dili yaratmasını beklemektedir.

İncelenen tüm bu söylemlerde görüldüğü üzere Antik Çağ’da başlayan çevirmenin dil planlayıcı rolü 19. yüzyıla kadar devam etmektedir. Yirminci yüzyılda böyle bir söyleme rastlamamızın nedenini artık Avrupa dillerinin özerkliklerini büyük ölçüde kazanmış olmasına bağlayabiliriz. Çevirmen-kuramcılar dilin gelişimi konusunu farklı çeviri stratejileri bağlamında tartışmalar da, çevirmenlerin dil planlayıcısı olarak rolü her zaman ön plandadır.

2.2 Eğitimci olarak Çevirmen

Bu alt başlıkta “eğitimci” sıfatı iki anlamda kullanılmıştır. “Eğitimci” olarak çevirmenlerin bir kısmı yabancı yazarların dili kullanma biçimlerini ve üsluplarını aktararak yerli yazarları eğitmekte, bir kısmı da yabancı kültürlerden

bilgi aktarımı sağlayarak halkın ufkunu açmakta ve böylece eğitimine katkıda bulunmaktadır.

Antik Çağ'ın söylemlerinde çevirmenler, Romalılara söylev sanatının inceliklerini öğreten, onların kendi yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olan bir eğitimci olarak da karşımıza çıkmaktadır. Cicero, *De optimo genere oratorum* (M. Ö. 46/Robinson, 1997 a) adlı çalışmasında, Atina lehçesiyle konuşanların fikirlerini sunma üslubunu överek Romalıların da onları örnek alması gerektiğini vurgulamaktadır. Daha önce bahsi geçen *De Oratore* başlıklı yazısında Demosthenes ve Aeschines'in kendi dilini ve üslubunu geliştirmek için çevirdiğini belirten Cicero, bu yazısında farklı bir amaç göstermektedir:

[...] onların [Atinalı hatiplerin, G.T.] üsluplarının doğası tamamen yanlış anlaşılmıştır, bu yüzden kendi ihtiyacım olmasa da öğrenciler için yararlı olacak bir işi [Aeschines ve Demosthenes'in söylevlerini çevirmeyi, G.T.] üstlenmeyi kendime görev bildim. [...] Böylece Atinalılar gibi konuşmak isteyenlerin söylevlerini değerlendirmede ölçü alabileceğimiz bir norm olacaktır.

([...] since there was a complete misapprehension as to the nature of their style of oratory, I thought it my duty to undertake a task which will be useful to students, though not necessary for myself. [...] there will be a norm by which to measure the speeches of those who may wish to speak in the Attic manner.) (y. a. g. e.; 9)

Cicero bu yazısında kendisine yepyeni bir kimlik biçmiştir: eğitimci kimliği. Öncelikle bu çeviriyi kendini geliştirmek için yapmadığını; kendisinin buna ihtiyacı olmadığını vurgulayarak kendisinin başkalarını eğitecek yetkinlikte bir kişi olduğuna işaret etmektedir. Ardından doğrudan hedef kitlesini (“öğrenciler”) belirterek bu kimliğini iyice görünür kılmaktadır. Cicero'nun üstlendiği bu eğitim misyonu çeviri yöntemini de belirlemiştir. Kendisi yazısında bu yöntemi şöyle açıklamaktadır:

[...] sözcüğü sözcüğüne çevirmeye gerek görmeyip dilin genel üslubunu ve güçlü etkisini korudum, çünkü bunları okura demir para sayar gibi bir bir değil, ağırlığınca vermem gerektiğini düşündüm [...]

([...] I did not hold it necessary to render word for word, but I preseved the general style and force of the language. For I did not think I ought to count them out to the reader like coins, but to pay them by weight [...]) (y.a.g.e.: 9)

Cicero, hitabet sanatını öğrenmek isteyen Romalıların üslubunu geliştirmek istediğinden, yazarın sözcüklerini bire bir vermek yerine metnin erek kitle üzerindeki etkisine önem verdiğini vurgulayarak kendini yazardan ziyade okura karşı sorumlu hissettiğini göstermiş olmaktadır.

Antik Çağ'da çeviri ve çevirmene dair diğer söylemlerde de Yunanca'dan yapılan çevirilerle Romalı hatiplerin üsluplarını ve yaratıcılıklarını geliştirme konusunun önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkün. Örneğin Quintilian, *Institutio oratoria* (M. S. 96/Robinson, 1997 a) adlı eserinde çevirinin öğrencilere en iyi kelimeleri ve ifadeleri bulup kullanma imkanı tanıdığını söylerken, Pliny arkadaşı Fuscus'a yazdığı bir mektupta (M.S.85?), çeviri “[...] bir insanın kelime haznesinin zenginliğini ve mecazi kullanımlarının çeşitliliğini artırır, açıklama yeteneğini geliştirir; üstüne üstlük en iyi örnekleri taklit etmek, insanın özgün eserlerinde benzer bir yetenek göstermesini sağlar” (y. a. g. e; 18) diyerek çeviriyi yararlı bir alıştırma türü olarak önermektedir.

Antik Çağ'da çevirmen ve eğitim ilişkisi, hatiplerin söylev sanatındaki yaratıcılıklarının geliştirilmesi bağlamında ele alınırken, Orta Çağ'da çevirmene eğitimeci olarak bambaşka bir düzlemde ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. St. Gregory'nin *Pastoral Case* adlı kitabını çeviren Wessex Kralı Alfred, yazdığı önsözde (890–897/Robinson, 1997 a) bir çevirmen olarak amacının, artık Latince anlamadığından kitapları okumayan ve bu nedenle cahil kalan insanların yeniden bilgiye ve eğitime kavuşturmak olduğunu vurgulamıştır:

Derken Yasa'nın önce İbranice'de yazıldığını hatırladım, sonra Yunanlılar bu dili öğrenince onu ve diğer bütün kitapları kendi dillerine çevirdiler. Sonra Romalılar da, bu iki dili öğrenince, okumuş çevirmenler aracılığıyla hepsini kendi dillerine çevirdiler. Diğer bütün Hıristiyan uluslar da bunların bir kısmını kendi dillerine çevirdiler. Bu nedenle, bütün insanların mutlaka bilmesi gerektiği belli başlı kitapları hepimizin anlayabildiği bir dile çevirmemiz gerektiğini düşünüyorum [...] İngiliz halkı arasındaki

özgür kesimin gençlerinin [...] İngilizce yazıları iyi okuyabilmesini sağlamalıyız.

(Then I remembered how the law was first found in the Hebrew language, and afterwards, when the Greek learned it, they translated it all into their own language, and all the other books as well. And afterwards in the same way the Romans, when they had learned them, they translated them, all into their own language through learned interpreters. And all other Christian nations also translated some part of them into their own language. Therefore it seems better to me [...] that we also should translate certain books which are most necessary for all men to know, into the language that we can all understand, and also arrange it. [...] So that all the youth of free men now among the English people [...] are able to read English writing well (y. a. g. e.; 38).

Kral Alfred Yunanlı, Romalı ve diğer Hristiyan ulusları dayanak göstererek kendi diline çeviri yapmanın önemini vurgulamaktadır. Çevirmen herkesin “anlayabildiği” bir dile çeviri yaparak “belli başlı kitapları” İngilizlere tanıtacak ve onların eğitimine katkıda bulunacaktır. Ancak Kral Alfred’in öngördüğü eğitimden bütün halk yararlanmayacaktır; kendisi çevirilerin “özgür kesimin gençleri” için yapılmasını öngörmektedir. Kral Alfred yazısının devamında “bazen sözcüğü sözcüğüne, bazen de anlama göre” çeviri yaptığını belirterek sürece değil, ortaya çıkan ürünün erek dizgedeki işlevine önem verdiğini bir kez daha vurgulamış olmaktadır.

İngiltere’de Kral Alfred’in görünür kıldığı eğitimci çevirmen kimliğine bir sonraki yüzyılın söylemlerinde de rastlamak mümkündür. Başrahip Aelfric, aynı Kral Alfred gibi İngilizlerin eğitim ve bilgi düzeyinin düşük oluşundan şikayet etmektedir. Kendisi bu durumu değiştirmek ve insanların artık uzak kaldığı bilgiye ulaşmasını sağlamak için yabancı dildeki kitapların İngilizce’ye çevrilmesi gerektiğini düşünüyordu. Çevirmiş olduğu *Catholic Homilies* adlı kitaba yazdığı önsözde (989/Robinson, 1997 a) eğitim misyonuyla yola çıktığını açıkça belirtmektedir:

Ben Aelfric, hayırsever ve muhterem Piskopos Aetholwold’un öğrencisi [...] bu kitabı Latin yazarlardan ve Kutsal Kitap’tan derledim. Basit halkın eğitimi için onları kendi günlük dilimize çevirdim, çünkü halk hem okumak hem de duymak için sadece bu dili kullanabiliyor; bu nedenle zor

kelimeler yerine basit bir İngilizce kullandım; böylece mesajımız onu okuyup duyanın yüreğine daha kolay ulaşabilecek [...]

(I, Aelfric, scholar of Aetholwold, the benevolent and venerable Superior [...] formed this book out of Latin writers and from Holy Scripture, translating into our ordinary speech, for the edification of the simple, who know only this language both for reading and for hearing; and for that reason I have used no difficult words, but only, plain English,; so that our message might the more readily reach the hearts of these who read or hear [...]) (y. a.g. e.; 39).

Başrahip Aelfric yazısının başında hayırseverliğiyle ünlü, halkın saydığı Piskopos Aetholwold'un eski bir öğrencisi olduğunu belirterek bu alanda bilgi sahibi olduğuna ve eğitimci olarak kabul edilebilecek yetkinlikte olduğuna dikkat çekmektedir. Ardından çeviri amacını ortaya koyarak (“basit halkın eğitimi”) kendisini bir eğitimci olarak algıladığının açık bir kanıtını sunmaktadır. Aelfric, Kral Alfred'den farklı olarak hedef kitlesini soylu gençlerle sınırlı tutmamaktadır, amacı bilgiyi halkın hizmetine sunmaktadır. Bu amacı Aelfric'i, kendisini çevirmen olarak görünmez kılan, açık ve anlaşılır, gayet sade bir dil kullanmaya itmiştir. Zaten kitabın ikinci cildine yazdığı önsözde (992/Robinson, 1997 a) “[...] usta anlatımım için övünmek yerine, süslü laflardan ve garip ifadelerden kaçınarak okuyucuma yararlı olmayı seçtim” (y.a.g.e.; 39) diyerek kendisine biçtiği eğitimci kimliğinin hakkını vermek için metinde çevirmen olarak görünmez kalmayı yeğlediğini vurgulamaktadır.

Ranulf Hidger'in yaradılıştan başlayarak 1340'lı yıllara kadar dünyanın genel tarihini anlattığı *Polychronicon* eserini çeviren John of Trevisa da bu çevirisinin başına eklediği *Dialogue Between a Lord and a Clerk upon Translation* (1387/Robinson, 1997 a) adındaki yazıda, kendisine çeviri görevini veren Lord'unun amacının insanları eğitmek, onları bu kitap sayesinde “ilim ve irfana” ulaştırmak olduğunu belirtmektedir. Bu amaç doğrultusunda çeviri stratejisine de değinen Lord, “mükemmel çeviri” diye bir şeyin olmadığını farkında olduğunu, bu yüzden çevirmeninden “en iyi” çeviriyi değil, insanların anlayabileceği bir metin üretmesini beklediğini belirtmektedir (y.a.g.e.; 52). Lord'un “en iyi” çeviriyle neyi kastettiği belli olmamasına karşın – kaynak metnin sözcüklerini, belki de üslubunu, ya da etkisini veya ne kadar ütöpik bir düşünce de

olsa hepsini birden koruyabilen bir metin mi? - aklında çeviriyle ilgili belli ilkeler olduğu bellidir. Ancak bu ilkelere ters düşme pahasına bile olsa, insanların eğitim ihtiyacına cevap verebilecek bir çeviri üretme gayesinde olması, bu dönemde çeviri aracılığı ile eğitimin ne derece önem kazandığının bir göstergesi sayılabilir.

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda özellikle Alman yazarlar, düşünürler ve çevirmenlerin söylemlerinde halkı eğitmeyi üstlenen çevirmenin yanı sıra, yine Antik Çağ'daki gibi çeviri ve yaratıcı yazarlık bağlantısına vurgu yapıldığını görüyoruz. Gottsched, *Critische Dichtkunst* (1743/Lefevre, 1992; 57) adlı çalışmasında çeviri yaparken kurmacaya dair yüzlerce küçük kural oluşturarak kendi kendini eğiten ve böylece yaratıcı yazarlık konusunda da emin adımlarla ilerleyen bir çevirmen portresi çizerken, Herder 1766–67 yılları arasında yayımladığı *Über die neuere Deutschen Literatur: Fragmente* (Robinson, 1997 a) adlı eserinde Homer'i çevirecek liyakatta ideal bir çevirmen aramakta ve ona “[...] Alman edebiyatına ebedi bir katkı ve dâhi yazarlar için paha biçilmez bir yardım” (y.a.g.e.; 208) sağlamış olursun diye seslenmektedir. Herder bu ideal çevirmenden belli ki yerli yazarlara “şiir sanatının babası Homer”in (y.a.g.e.; 208) üslubunu öğretmesini beklemektedir.

Ancak yukarıda değinildiği üzere bu dönemde çevirmenin ayrıca belli kitlelerin eğitimcisi olarak ortaya çıkması beklenmekteydi. Örneğin Goethe 1811 ile 1814 yılları arasında kaleme aldığı *Dichtung und Wahrheit* (Störig, 1973; 35–37) adlı eserinde, çevirmenin, şiiri düzyazı olarak çevirerek henüz şiiri takdir edebilecek olgunlukta olmayan gençlerin eğitimine katkıda bulunabileceğini söylemektedir.

Humboldt da *Agamemnon* çevirisine yazdığı önsözde (1816/Störig, 1973; 71–94) çeviri etkinliğine dair fikirlerini sunarken (bkz. 1.2.4.2.2.) Yunanlıları çeviren Romantik dönem çevirmenlerinin sayesinde kadınlar ve çocuklar dahil bütün halkın anlayışının geliştiğine dikkat çekmektedir. Humboldt'a göre, Yunanlıları kendi uluslarına gerçek ve saf halleriyle tanıtan bu çevirmenler,

ulusun kültürel gelişimine büyük katkıda bulunmuşlardır. Humboldt bu söylemiyle çevirmenlerin halkın eğitime sağladığı yararı kültürel bir düzleme taşımaktadır. Yabancı eseri “gerçek ve saf haliyle” aktaran çevirmen diye bir sınırlandırmaya tabi tutsa da, çevirmeni, kültürü biçimlendiren bir özne olarak gördüğü de söylenebilir.

İncelenen söylemlerde görüldüğü gibi, çevirmene sıklıkla “eğitimci” rolü atfedilmiştir. Ancak bu eğitimci-çevirmenler farklı kesimleri eğitmeyi amaçlamışlardır: öğrenciler, yazarlar, üst tabaka ve halk. Bu eğitimci rolleri ayrıca çevirmenlerin okura yönelmesini sağlamıştır. Dil planlayıcısı çevirmenler erek dile hizmet ederken, eğitimci çevirmenlerden kimi zaman erek okura, kimi zaman da yerli yazara hizmet etmesi beklenmiştir. Bu değişim stratejilerine de yansımıştır. Özellikle halkı eğitmeyi görev edinen çevirmenler anlaşılır ve açık bir dille yazılmış metinler oluşturmayı amaçlamıştır. Çevirmenlerin kendilerini eğitimci olarak konumlandırması onların toplum içindeki görünürlüğüne yeni boyutlar kazandırmıştır.

2.3. Yazar olarak Çevirmen

Kimi söylemlerde ise çevirmen doğrudan veya dolaylı ifadelerle “yazar” olarak nitelendirilmiştir. Çevirinin bir “yeniden yaratı”, çevirmenin ise erek dil ve kültürde bir “yazar” olarak konumlandırılan bu söylemlerde çevirmen ile yazar arasındaki sınırlar silikleşmekte ve hatta çevirmen yazarla özdeşleşmektedir.

Romalı çevirmenlerin çeviri anlayışlarını dile getirdikleri metinler, onların çevirmeni, yazarı yansıtan, onun düşüncelerini, üslubunu, anlatımını kendi dilinde yeniden kurgulayan bir kişi olmaktan ziyade başlı başına bir yazar olarak gördüklerine de işaret etmektedir. Cicero, Yunanca da bilen Romalıların “ciddi ve önemli” konuları ele alan eserlerin Latince çevirilerine karşı olumsuz tutumlarını eleştirdiği *De finibus bonorum et malorum* (M. Ö. 45– 44/Robinson, 1997 a) başlıklı yazısında oluşturduğu söylemde, çevirmenlerin de okunmaya değer, Latince eserler veren yazarlar olduklarını vurgulamaktadır:

Yeniden yaratı da olsa böyle bir yazı türünün karakterim ve konumumun bana sağladığı saygınlığı zedeleyeceğini iddia ederek benim, yazarlığın başka alanlarına kaymamı isteyen kişiler olacağını da tahmin edebiliyorum [...] Yunanca'dan sözcüğü sözcüğüne çevrilen Latince tiyatro oyunlarını okumaya istekli oldukları halde neden kendi dillerinin daha ciddi ve önemli konuları ele almasından hoşlanmıyorlar? [...] Sophocles'in *Electra*'sının bir başyapıt olduğunu kabul ediyorum, ama yine de Atilius'un yaptığı o kötü çeviriyi de okumaya değer buluyorum. 'Demir gibi bir yazar', diye nitelendirmişti onu Licinius; ama bana göre yine de bir yazar ve bu nedenle okunmayı hak ediyor [...] Bana göre yerli edebiyatımızı bilmeyen biri, okumuş olarak nitelendirilemez.

(There will be some who will wish to divert me to other fields of authorship, asserting that this kind of composition, though a graceful recreation, is beneath the dignity of my character and position. [...] Why should they dislike their native language for serious and important subjects, when they are quite willing to read Latin plays translated word for word from Greek? [...] admitting the *Electra* of Sophocles to be a master piece, I yet think Atilius' poor translation of it worth my while to read. 'An iron writer', Licinius called him: still, in my opinion, a writer all the same, and therefore desrving to be read [...] To my mind no one can be styled a well-read who does not know our native literature.) (y. a. g. e; 10-12)

Cicero'nun söyleminden Yunanca'ya hakim Romalıların ciddi eserlerin çevirisini "saygınlığı zedeleyen" bir uğraş olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bu da tiyatro eserleri çevirmenin tersine felsefi metinler gibi ciddi eserleri çeviren çevirmenin henüz kendini Roma toplumuna kabul ettirememiş olduğuna işaret etmektedir. Cicero bu durumu değiştirmek için çevirmenin bir yazar olduğu fikrini savunmaktadır ve sözcük seçiminden fiil kullanımına kadar bunu kimsenin reddedemeyeceği bir gerçek olarak erek dizgenin bir normu haline getirme çabasıdır. Cicero, karakteri ve konumunun kendisine sağladığı "saygınlığa" vurgu yaparak, yani kendisinin toplumdaki "görünürlüğüne" dikkat çekerek, yazısının devamında savunduğu fikrinin nüfuzlu bir kişinin ağzından çıktığını göstermeye çalışmaktadır. Belli ki güçlü bir konumda olan kişilerin söylemlerinin toplum tarafından daha kolay kabul gördüğünün farkındadır. Bu dönem çevirmenlerinin etkinliğini "yazarlığın bir alanı" olarak niteleyerek görüşünü baştan itibaren yazısına yansıtmaktadır. Ardından Sophocles'i çeviren Atilius'u "kötü" çevirisine rağmen açık ve net bir şekilde bir "yazar" olarak

nitelendirmektedir. Son olarak Latince çeviriyi “yerli edebiyatın” bir ürünü olarak sunarak bir kez daha çevirmeni yazar konumuna getirmekte ve söylemini pekiştirmektedir. Ancak Cicero’nun o dönem çevirmenini yazar olarak nitelendirmesinin ardında, dönemin çeviri anlayışının (bkz. 1.1.) yattığını da belirtmekte yarar var, zira Cicero metnin devamında seçtikleri otoritelerin doktrinlerini verirken, metne kendi eleştirilerini ve kendi biçimlerini kattıklarını belirtmektedir.

Çevirmenin “özgün” metne eleştirel katkılarda bulunduğu ve bir yazar konumuna yükseldiği söylemler Antik Çağ ile sınırlı değildir. Fransa’da 17. ve 18. yüzyıllarda çevirmen bir kez daha yazar kimliği ile çıkmaktadır karşımıza. O dönem *belles infidèles* (sadakatsiz güzeller) adını alan çevirilerin üretildiği Fransa’da, çevirmeni orijinal metnin amacına, içeriğine ve üslubuna uygun¹⁷ bir eseri üretmekle yükümlü kılan, bir başka deyişle yazara ve onun “yarattığı” metne bağlı kılan günümüz çeviri söylemlerine oldukça zıt bir anlayışın hakim olduğunu görüyoruz. Dönemin çevirmenlerinin çok azı kendilerini yazar olarak gördüklerini Cicero gibi açık bir biçimde ifade etmiş olsa da, söylemlerindeki örtük ifadeler çözümlendiğinde bu fikri savundukları ortaya çıkmaktadır. *İlyada*’nın çevirmeni Antoine Houder de la Motte, yazdığı önsözde (1714; Lefevre, 1992) *belles infidèles* çevirmenlerinin kaynak metne karşı eleştirel yaklaşımını ve yazar kimliğini hiç çekinmeden ortaya koymaktadır:

İlyada’nın korumaya değer gördüğüm bölümlerinin izinden gittim, ama bana göre kabul edilemez olan her şeyi değiştirmekten de çekinmedim. Birçok bölümün çevirmeni olduğum kadar, birçok bölümün de özgün yazarıyım. Küçük bazı değişiklikler yaptığım yerlerde kendimi sadece çevirmen olarak görüyorum. Ancak sık sık daha ileri gitme cüretini de gösterdim: Bazı kitapları [*İlyada*’nın bölümleri kastedilmektedir, G.T.] tamamen silip attım, bazılarının kurgusunu değiştirdim, hatta yeni bazı malzemeler yarattım. [...] *İlyada*’nın yirmi dört kitabını on ikiye indirdim [...] Fakat *İlyada*’nın altıda birinin tekrarlarından oluştuğunu, ayrıca yaraların anatomik detayları, savaşçıların uzun konuşmalarının bundan da fazla yer kapladığını göz önünde bulundurursanız, olay örgüsündeki önemli özellikleri kaçırmadan şiiri kısaltmanın benim için kolay bir iş olduğu düşüncenizde haklı olurdunuz.

¹⁷ Çeviri Etiği: <http://ceviridermegi.org.cevirietigi.htm>

(I have followed those parts of the *Iliad* that seemed to me worth keeping, and I have taken the liberty of changing whatever I thought disagreeable. I am a translator in many parts and an original author in many others. I consider myself a mere translator wherever I have only made slight changes. I have often had the temerity to go beyond this, however: I did cut out whole books, I did change the way matters set forth, and I have even invented new material [...] I have reduced the twenty-four books of the *Iliad* to twelve [...] But if you pause to reflect that repetitions make up more than one-sixth of *Iliad*, and that the anatomical details of wounds and the warrior's long speeches make up a lot more, you will be right in thinking that it has been easy for me to shorten the poem without losing any important features of the plot). (y. a. g.e.; 28-29)

Kendi çağdaşları arasında fikirlerine değer verilen ünlü bir yazar, eleştirmen ve çevirmen olan de la Motte, “korumaya değer gördüğüm”, “bana göre kabul edilemez” gibi ifadelerle bu nüfuzlu konumuna dikkat çekmekte, böylece yazısının devamında savunacağı fikirler için sağlam bir altyapı hazırlamaktadır. Ardından açıkça kendini bu kitabın çevirmeninden çok yazarı olarak gördüğünü ifade ederek, bir yazar olarak esere müdahalelerini ve katkılarını göstermektedir. Ancak de la Motte bu uygulamasının bir “cüret” olarak değerlendirilebileceğinin de farkındadır. Kendisine gelebilecek eleştirilerin önünü kesmek için, önce kaynak metnin dönemin edebi ve kültürel normlarına ters düşen noktalarına işaret etmektedir; ardından aslında kendi fikri olan “önemli özellikleri kaçırmadan kısaltmanın benim için kolay olduğu düşüncenizde haklı olurdunuz” fikrini okurlarına aitmiş gibi sunarak, okurların onun “yazar” kimliğini kabul etmesini kolaylaştırmaktadır.

Çevirmenin erek dizgenin kültürel ve edebi normlarına uyarak kaynak metnin yeni yazarı gibi onu yeniden kurgulayabileceği fikrini de la Motte'un çağdaşı Nicolas Perrot d'Ablancourt da savunmaktadır. Lucian'dan yaptığı bir çevirinin önsözünde (1709/Lefevre, 1992) “farklı çağlar sadece farklı kelimeler değil, aynı zamanda farklı düşünceler ister; elçiler gittikleri ülkede memnun etmek istedikleri insanların gözünde gülünç duruma düşmemek için bu ülkenin modasına uygun giyinir genellikle”, (y.a.g.e.; 37) diyerek çeviriyi başka bir ülkenin elçisine benzetmektedir, ancak onu kendi yazarının giydirdiği biçimiyle

kabul etmemekte, erek dizgenin yazarları arasında yaygın olan, bir başka deyişle “moda olan” normların kurguladığı bir eser olarak sunmaktadır.

Benzer bir şekilde Pierre le Tourneur de Young’ın *Night Thoughts* isimli eserinin çevirisinin önsözünde (1769/Lefevre, 1992) her şeyiyle Fransız olan bir Young yaratarak “[...] okurların kendi kendilerine bir kopya mı yoksa özgün bir kitap mı okudukları sorusunu sormayacakları [...]”(y.a.g.e.; 39) bir eser ortaya koymak amacıyla olduğunu vurgulamaktadır. Tourneur’ün bu sözleri, onun yabancı bir edebiyat dizgesinin normlarına göre yaratılmış bir eserin, bir Fransız yazarın Fransız edebiyat dizgesinde hakim normlara uyarak yazacağı şekilde, “özgün bir kitap” olarak yeniden yazılması gerektiğini düşündüğüne işaret etmektedir.

Fransız çevirmenlerin söylemlerinde oluşturduğu yazar kimliğinin, kendi kültürel değerlerini ve edebi beğenilerini üstün görerek yabancı eserlere karşı oldukça belirgin bir eleştirel bilinç geliştirmiş olmalarından ileri geldiği söylenebilir. Fransa’nın dünya görüşüne ve sanat anlayışına uymayan, gerek dilsel, gerek edebi ve kültürel açıdan okurların beklentisine ters düşebilecek her tür “zevksizliği” ve “basitliği” yok edip “hoş” bir metin yaratmak için, çevirmenler, yabancı dil ve kültürü kendi dilleri ve kültürleri içinde eriten ve “özgün” bir metin yanılması yaratan “yerlileştirme” yöntemini uygulamışlardır. D’Ablancourt yukarıda adı geçen yazısında Lucian’ın eserinin bazı bölümlerini neden çevirmediğini “Yunanlılar arasında son derece yaygın olan oğlancılıkla ilgili benzetmeler bizim için korkunçtur.” (1709/Lefevre, 1992; 36) şeklinde açıklarken kültürel değerlerin uyuşmazlığına dikkat çekmektedir. Ardından gösterdiği diğer sebep ise – “Yazar herkesin bildiği eski hikayeleri, atasözlerini, örnekleri ve modası geçmiş benzetmeleri alıntılıyıp duruyor [...]” (y.a.g.e.; 36) – Fransızlar’ın edebi normlarının da Antik Çağ yazarlarının ürettiklerinden farklı eserler gerektirdiğini göstermektedir. Benzer bir şekilde Le Tourneur yabancı yazarların eserlerinin “yüksek edebi değerlere sahip olsalar da her zaman bir zevk örneği” (1769/Lefevre, 1992; 39) olarak değerlendirilemeyeceklerini vurgularken, Antoine Prevost, İngiliz yazar Samuel Richardson’un *Pamela* eserini

”sığ ifadelerden, gereksiz tasvirler ve konuşmalardan, bir de yanlış yerleştirilmiş kelimelerden kurtararak esere yeni bir yüz” (1760/ Lefevre, 1992; 39) kazandırdığını belirtir ve “asil ve erdemli olması gereken bir kitabın saygınlığını azaltan” (1760/ Lefevre, 1992; 40) eski ve bayağı İngiliz geleneklerine bazen kendi metninde hiç yer vermediğini, bazen de onları Avrupa’nın diğer ülkelerinde geçerli kültürel normlara uyarladığını vurgular.

Fransız çevirmenler, kendilerini yazar olarak gördükleri bu dönemde, yabancı dilsel, edebi ve kültürel değerleri Fransa’nın değerlerine uyarladıklarından, çevirmen olarak erek metin içinde görünmez olacaklardır. Aynı şekilde söylemlerinde de çevirmen kimliği gitgide silikleşiyor, görünmez bir hal alıyor, yerine yazar kimliği görünür kılınıyor. Bu kimliği oluşturmada başarılı oldukları tartışılmaz bir gerçektir, zira Fransızların çevirmenliğin yerine yazarlığı ön plana çıkaran bu yaklaşımlarını değerlendiren Alman yazar ve filozof Novalis, bu tür bir çeviri yapan çevirmeni bir sanatçı, “yazarın yazarı” (1798/Störig, 1973; 33) olarak nitelendirmiştir.

Sonuç olarak yazar-çevirmen kimliği iki farklı çevirmen konumuna işaret etmektedir. Antik Çağ’da, Cicero’nun da belirttiği gibi, çevirmen yazarla eş bir konumda görülmektedir. *Belles infidèles* döneminde ise yerileştirme yoluyla çevirmenler metin içinde görülmez bir konuma getirilmiş ve böylece bir yazar yanılsaması yaratılmıştır. Ancak önsözlerinde ortaya çıkan yazar-çevirmen görünürlüğü, tarihsel ve kültürel bağlamın farklılığı nedeniyle Venuti’nin görünmezlik kavramına yeni bir boyut kazandırmaktadır.

2.4 Toplumsal Özne olarak Çevirmen

Her birey gibi çevirmen de belli toplumsal yapı içinde eylemde bulunan bir öznedir. Çevirmen, toplumsal etmenlerden yalıtılmış, her türlü etki ve müdahaleye kapalı bir ortamda çalışmamakta; tam tersine toplumsal bir özne olarak toplumla etkileşim içindedir, başka bir deyişle toplumu oluşturan birey ve kurumlar, çevirmenin davranışlarını ve kararlarını belirlemektedir. Ancak

çevirmenliğin toplumsal yönüne işaret eden, çevirmeni toplumsal bir özne olarak görünür kılan üst söylemler oldukça sınırlı sayıdadır.

John of Trevisa'nın daha önce de adı geçen *Dialogue Between a Lord and a Clerk upon Translation* (1387/Robinson, 1997 a) adlı diyalog şeklindeki yazısında, konuşmanın taraflarından biri olan Lord, Kroniklerin İngilizce'ye çevirisini teşvik eden kişi, yani işveren olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazının bir bölümü işveren – çalışan ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır:

YAZMAN: Kroniklerin nasıl çevrilmesini tercih edersiniz? Uyaklı şiir mi, yoksa düzyazı şeklinde mi?

LORD: Düzyazı şeklinde. Düzyazı uyaklı şiire göre genellikle daha açık ve daha yalın oluyor ve çok daha kolay anlaşılıyor.

(THE CLERK: Whether is your prefer [which would you rather have], a translation of these chronicles in rhyme or prose?

THE LORD: In prose, for commonly prose is more clear than rhyme, more easy and more plain to know and understand) (y. a. g. e.;52)

Çevirmen, ücret karşılığında iş yapan bir kişi olarak kitabın çevirisinde izleyeceği yönteme kendisi karar verememektedir ve kendisine çeviri görevini veren Lord'un isteği doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Burada çevirmen, işverenin kendisinden istediği gibi bir çeviri yapmakla yükümlüdür, yani çevirmen bağımsız hareket eden bir birey değil, toplumsal kısıtlamalara uygun hareket etmek zorunda kalan bir öznedir.

Benzer bir şekilde Joachim du Bellay 1549 yılında yayınladığı *Defense et Illustration de la Langue Française* (Robinson, 1997 a) adlı çalışmasında, “Bu söylediklerim prenslerin ve büyük lordların emirlerine uyarak en ünlü Yunanlı ve Latin yazarları çevirenler için geçerli değildir, çünkü onlar bu kişilere itaat etmeye mecburdurlar [...]” (y.a.g.e.; 104) diyerek toplumdaki güç ilişkilerine dikkat çekmekte ve çevirmenin nüfuzlu kişilere bağımlılığına işaret etmektedir.

Eski metinlerde çevirmenlerin belli bir toplumsal bağlam içinde çalışan özneler oluşlarına dair söylemler, görüldüğü gibi daha çok kişisel deneyimler ve

izlenimler üzerine kuruluyken, günümüzde ortaya atılan kimi yaklaşımlarda çevirmenin toplumsal özneliği kuramsal olarak da temellendirilmiş ve daha görünür kılınmıştır. Hans J. Vermeer ortaya attığı Skopos Kuramı'nda (bkz. 1.5.3.1) çeviri sürecinin önde gelen etmenlerinden biri olarak, belli amaçları olan ve bu nedenle bir çevirmene ihtiyaç duyan “işvereni” tanıtmıştır çeviribilime. Bir birey, grup veya bir kurum olabilen işveren, çeviri sürecini başlatmakta ve çevirmene hizmetleri karşılığında ödeme yapmaktadır. Ancak Vermeer bu ilişkinin toplumsal bağlamını derinleştirmek yerine, meseleye çevirmenin “uzmanlığı” bağlamında yaklaştığından, söyleminde oluşturduğu çevirmen kimliği ayrı bir başlık altında ayrıca incelenecektir (bkz. 2.5.)

Belli bir toplumsal dizge içinde yer alan edebiyat dizgesinin iç işleyişini açıklamak amacıyla fazla metin odaklı olmakla eleştirilen Çoğuldizge Kuramına (bkz. 1.5.3.2.) alternatif bir dizgeci yaklaşım geliştiren Andre Lefevere (bkz. 1.5.4.) çeviri olgusunun ve çevirmenin toplumsal denetim mekanizmaları ile bağlantılarını ortaya koymuş; çevirmenin hem “yeniden yazım” olarak adlandırdığı çeviriler, eleştiriler, antolojiler, edebiyat tarihleri gibi eserlerin ve telif eserlerinin yazımını ve alımlanmasını teşvik eden veya engelleyen hamillerle, hem de dizge içinde yer alan diğer gruplarla kurduğu toplumsal, ideolojik ve edebi ilişkilere dikkat çekmiştir.

Çevirileri ve çevirmenleri toplumsal bağlamları içinde ele alan Lefevere, “yeniden yazım” türlerinden biri olan çevirilerin, erek yazın dizgesini ve kültürünü en az telif eserleri kadar etkilediğini belirtmiş (1985; 241), ancak verimli bir çeviri araştırması için bir tek metinlerle sınırlı kalmamak gerektiğini, bu metinleri “üreten, destekleyen, onların yayılmasını sağlayan, onlara karşı çıkan veya sansür uygulayan kişilerin” (y.a.g.e; 237) de incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Daha açık söylemek gerekirse çeviriyi belli bir toplum içinde üretilen, yayımlanan ve tüketilen, desteklenen veya karşı çıkılan bir toplumsal olgu, çevirmeni de bu üretim ve tüketim süreci içinde belli başlı toplumsal gruplar (eleştirmenler, okurlar vs.) ve kurumlar (yayınevleri vs.) ile belli ilişkiler kuran toplumsal özneler olarak ele alınmasını talep etmiştir.

Orta Çağ'daki söylemler, çevirinin toplumsal bağlamından nadiren söz etmektedir. Çevirmenler, toplumsal özne olarak ancak 20. yüzyılda ele alınmış ve irdelenmiştir. Bu kimlik, dil planlayıcısı, eğitimci ve yazar olarak çevirmen kimliklerinden farklı olarak çevirmenlerin diğer özneler ve kurumlarla ilişkileri bağlamında değerlendirilmelerini gerektiren daha geniş bir düzlemi ifade etmektedir. Çevirmenin dil-metin-okur bağlamından toplumsal etmenlerin de yer aldığı daha geniş bir bağlama geçmesiyle beraber kimliği de farklılaşmıştır.

2.5 Uzman olarak Çevirmen

Hans J. Vermeer birinci bölümde etraflıca irdelenen Skopos Kuramı'nda çevirmeni, erek kitle için işlevsel bir metin üretmek için gerekli çeviri kararlarını veren bir uzman olarak çeviri sürecinin en etkili öznesi konumuna yerleştirmiştir.

Son tahlilde neyin ne zaman nasıl çevrileceğine karar veren kişi, kaynak kültür ve erek kültür ile kaynak dil ve erek dile vakıf olan çevirmendir.

(Er ist es, der letzten Endes entscheidet, was, wann und wie übersetzt bzw. gedolmetscht wird, und zwar kraft seiner Kenntnis von Ausgangs- und Zielkultur und –sprache) (Reis ve Vermeer, 1984; 86)

Vermeer'in söyleminde oluşturduğu “uzman-çevirmen”, sadece kaynak dil ile erek dili bilen ve bir dilde oluşturulan sözlü veya yazılı bir metni diğer dile aktaran bir kişi değildir; kendisi hem kaynak hem erek kültüre vakıf biri olarak bir metnin çevrilip çevrilmemesi gerektiği, çevrilmesi gerekiyorsa da hangi yöntemlerle çevrilmesi gerektiğine karar veren kişidir. Çevirmenin kararlarını etkileyen tek bir şey vardır, o da “çevirinin işlevidir” (y.a.g.e; 86).

Aelfric 997 yılında Eski Ahit'in ilk kitabı olan *Genesis*'in çevirisine yazdığı önsözde (Robinson, 1997 a), hem işvereni hem de erek kitlesi olan Lord Aethelweard'ı, kitabın tarihsel ve kültürel arka planı ve bu kitabın kaynak odaklı çevirisinin Yeni Ahit'in yasalarının hakim olduğu erek kültürde ne gibi yanlış uygulamalara yol açabileceği konusunda uyarmaktadır. Aelfric'in uyguladığı bu

stratejiyle bir dereceye kadar Vermeer'in uzman-çevirmeni gibi davrandığını söylemek mümkündür. Bir dereceye kadar diye kısıtlama getirilmesinin sebebine gelince: Aelfric çevirinin amacına uygun olarak kaynak metne müdahalede bulunmayı aklından bile geçirmemektedir, ancak yaşadığı çağı ve çevirdiği metnin kutsal ve dini bir metin olduğunu göz önünde bulundurursak, "Latince metnin içerdiğinden fazlasını yazamayız İngilizce'de" (y.a.g.e.; 40), diye bir söylemde bulunması gayet doğaldır. Yine de kendisi metin içinde işlevsel değişikliklere gidemese de önsözünde yaptığı açıklamalarla çevirisinin amacına uygun alımlanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Aelfric ayrıca yazısının devamında bundan sonra bu tür metinlerin çevirisini yapmayı reddettiğini belirterek bir kez daha (kendi tarihsel bağlamı içinde) uzmanlığını kanıtlamış olmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Vermeer'e göre çeviri süreci, belli bir amacı olan bir işverenin çeviriye ihtiyaç duymasıyla başlamaktadır, başka bir deyişle çevirinin erek kültürde yerine getirmesi gereken bir işlevi vardır. Çevirmen, belli bir erek kitle için yapılan çeviriyi amacına uygun şekilde üreten iki dilli ve iki kültürlü bir uzmandır. Ancak bazı durumlarda işveren çevirmenin kararlarını onaylamayabilir:

Fikir çatışmaları yaşandığında çevirmen işverenle bu konuyu tartışmalı ve onu, çevirmen olarak sorumluluğunun bunu gerektirdiği konusunda ikna etmeye çalışmalıdır. Çevirmen ortaya konan amaca uygun en iyi erek metni elde etmenin en iyi yöntemi konusunda işvereni ikna etmelidir.

(When differences of opinion arise, it is a question of arguing with the commissioner and trying to convince him of the translator's responsibility to do so; he will convince the commissioner of the best way of obtaining the best target-text for the intended purpose) (Vermeer, 1996; 35).

Vermeer çevirmen ve işveren arasında fikir ayrılıklarının yaşandığı durumlarda da çevirmenin yaptığı işten sorumlu olduğunu ve bu sorumluluğun gereklerini yerine getirmekten kaçınmaması gerektiğini vurgulayarak çevirmenin uzmanlığına dikkat çekmektedir ve çevirmenden kararlarının arkasında durarak uzman olmayan işvereni aydınlatmasını ve ikna etmesini talep etmektedir.

Vermeer söyleminde çevirmeni kararlarına güvenilecek bir uzman konumuna yerleştirmektedir. Uzman olarak çevirmenin görünürlüğü artık tartışılmaz bir noktadır. Bir önceki alt başlıkta incelenen toplumsal özne olarak kurumlar arasında bir rol oynayan çevirmenin statüsü uzman konumuna getirilerek yükseltilmiştir.

2.6. Kültür Planlayıcısı olarak Çevirmen

Dizgeci yaklaşımın önde gelen isimlerinden Itamar Even-Zohar'ın geliştirdiği “kültür planlayıcısı” kavramı, çevirmenlerin bir kültürü biçimlendirme gücüne işaret ederek, onların “değişim öznesi” konumunu en iyi ifade eden kavramlardan biri olmuştur.

Even-Zohar geliştirdiği Çoğuldizge Kuramı'nda (bkz. 1.5.3.2.) bireylerin dizge içindeki rolüne yer vermediğini öne süren eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır, ancak son yıllarda yaptığı *The Making of Culture Repertoire and the Role of Transfer* (1997), *Culture Planning* (2005), *Idea-Makers, Culture Entrepreneurs, Makers of Life Images, and the Prospects of Success* (2005) gibi çalışmalarda dizge içindeki öznelere de özel bir önem vermeye başlamıştır. Özellikle kültür repertuarının oluşturulmasında bireylerin oynadığı role dikkat çekerek (Even-Zohar, 2002; 166) dizgeci yaklaşımı insan ögesini de kapsayacak şekilde geliştirmiştir. Even-Zohar kültür repertuarını “bir grup insan veya bu grubun bireylerinin yaşamlarını düzenlemek için yararlandığı bir seçenekler bütünü” (y.a.g.e.; 166) olarak tanımlamaktadır. Even-Zohar'a göre kültür repertuarı bireylerin doğuştan itibaren sahip oldukları, kalımsal bir olgu değildir, tam tersine kültür repertuarı “farkında olmadan” veya “bilinçli” olarak “oluşturulur” ve toplum tarafından “öğrenilip benimsenir” (y.a.g.e.; 168).

Even-Zohar kültür repertuarının oluşturulmasında “ithalat” ve “aktarım”ın önemine dikkat çeker. Even-Zohar için bu kültür repertuarı oluşturma süreçleri içinde özne önemli bir rol oynar:

İmgeler, kültür repertuarının oluşturulmasıyla bağlantılı olan kişiler tarafından topluma yansıtılır. Bu kişiler her bir aktarım durumunda, aktarım öznesi olarak tanımlanır. Bu öznelerin çalışmaları kültürel yapı ağında, oluşturdukları kültür repertuarına uygun eğilimler yaratır. Diğer bir deyişle, bu yeni kültür repertuarı sadece ithal edilen mallarla sınırlı değildir, [...] kültürde asıl önem taşıyan insanlardır, bu işi üstlenmiş öznelerdir.

(The images [are, G.T.] projected into society by the *people* engaged in the making of repertoire, who are in the particular case of transfer agents of transfer. The labor of these agents may introduce into the network of cultural dispositions certain inclinations towards repertoires engaged by them. In other words, the new repertoire is not restricted in such cases to the items imported as goods [...] but what plays a role in the culture is the persons, the agents themselves who are engaged in the business) (Even-Zohar,2002; 172).

Bilinçli olarak oluşturulan bir kültür repertuarı, bir başka deyişle insanların hayatını düzenleyecek seçenekler sunumu, kültürü planlayan etkin bir özneye işaret etmektedir. “İthalat” ve “aktarım” yoluyla bir kültüre sadece mallar değil, imgeler, eğilimler, dünya görüşleri ve yeni yaşam biçimleri de katılır. Bu kadar geniş kapsamlı bir ithalat ve aktarım sürecinde belli bir kültüre yararlanabileceği seçenekler sunmak yeterli değildir, aktarım işini üstlenmiş özneler, bir başka deyişle kültür planlayıcıları çok çeşitli faaliyetler yürüterek erek kültürde oluşturdukları repertuarın benimsenmesini sağlarlar.

Bu bağlamda erek dizgeye kaynak dizgenin belli metinlerini tanıtan çevirmenler, erek dizgenin kültür repertuarına yepyeni seçenekler katabilen özneler olarak ele alınabileceğinden, çevirmenlerin de birer kültür planlayıcısı olduğu söylenebilir. Çevirmenler erek kültürün repertuarına alternatif seçenekler sunarak toplumsal yaşamın düzeninde kimi değişikliklere yol açabilirler.

Benzer bir biçimde Toury de *Translation as a Means of Planning and Planning of Translation* (2002) başlıklı makalesinde, çeviri olgusunu planlama bağlamında ele almıştır. Toury bu makalede Çoğuldizge Kuramı'nın temel kavramlarını çeviri bakış açısıyla konumlandırmış, *kültür, repertuar, seçenek, seçim, planlama, değişim* gibi kavramları tekrar yorumlamıştır. Planlamayı belli bir toplumsal grup içinde var olan ilişkilere bir müdahale olarak tanımlayan

Toury, repertuar için yeni seçenekler üreten bireyleri de değişim öznesi olarak nitelemektedir (y.a.g.e; 151). Toury kültür repertuarı oluşturma sürecinde öznenin rolünün altını çizmiştir:

Her bir grupta *repertuar düzeyinde üretici* olarak hareket eden bir azınlık vardır. Gerek grup tarafından görevlendirilmiş, gerekse kendi kendini görevlendirmiş olsun, yeni seçenekleri genellikle bu insanlar sunar ve DEĞİŞİM ÖZNESİ olarak hareket eder. Geri kalanlar ise yalnızca repertuarın tüketicisi olma eğilimindedir: onlar sadece *metin düzeyinde üreticidir*. Dolayısıyla, davranışları tek ve benzersiz gibi görünse de (her davranış kendi içinde belli bir benzersizlik taşır), *repertuar düzeyinde sadece var olan seçeneklerin kullanıcıları* ve böylelikle bu seçeneklerin tanımladığı kültürü devam ettirip durağanlaştırırlar.

(In each group, there is a small minority who act as *producers on the level of the repertoire itself*. Whether entrusted by the group with the task of doing so or whether self-appointed, it is mainly those persons who introduce new options, and hence act as AGENTS OF CHANGE. All the rest tend to be mere consumers of the repertoire: they are producers on the level of texts alone. Thus, even if their behavior seems unique (and every instance of behavior does have a certain uniqueness to it), on the level of repertoire it would be a realization of the existing options, which therefore perpetuates and stabilizes the culture defined by it (y.a.g.e.; 151)

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi Toury, üretici özneleri ikiye ayırır: birinci ve genellikle daha küçük olan özne grubu, toplum için yeni seçenekler sunar ve böylece repertuar düzeyinde etkin bir üretim hareketi içindedir. Ürettikleri erek dizgede yeni açılımlara önderlik ederken, bu yeni açılımlar zamanla toplum üyeleri tarafından erek kültürün öğelerine dönüştürülür. Böylelikle birinci grubun üreticileri, erek kültürde bir “değişime” yol açmış olurlar. Toury’nin ikinci üretici özne grubu ise bu sunulan seçenekleri küçük değişikliklerle yeniden üreterek kültür öğelerinin pekişmesini sağlar.

Bu dizgesel çerçevede Toury’nin “çevirmenlik” kavramına bakışını irdelemek yararlı olacaktır. *Descriptive Translation Studies and Beyond* (1995) adlı kitabının “Excurcus C: A Bilingual Speaker Becomes a Translator: A Tentative Development Model” bölümünde (y.a.g.e.; 241-258) Toury deneysel bir yöntemle çift dilli bir insanın “çevirmen” kimliğine bürünüşünü açıklar.

Çevirmenlik unvanı alınmaz, verilir. Bu unvan önce *kazanılmalı*. Bu nedenle bu süreç [çiftdilli insanı çevirmen olarak, G.T.] tanıyacak toplumun uygun gördüğü normları benimsemeyi gerektirir.

Translatorship is not merely taken, then, it is granted. And since it should be *earned* first, it stands to reason that the process involves the acquisition of those norms which are favoured by the group that would grant the recognition (y.a.g.e.; 241)

Bu bölümde ele alınan çevirmenler daha çok Toury'nin metin üreticisi konumuna yerleştirdiği öznelerdir. Erek kültür ve toplumun normlarının bir ürünü olan çevirmenlerden Toury'nin “azınlık” olarak adlandırdığı bir grup bu normları kırarak kültür planlayıcı çevirmen konumuna yükselebilir. Daha önce kendi söylemlerinden yola çıkarak dil planlayıcısı ya da eğitimci kimliği altında ele alınan çevirmenler, örneğin Cicero veya Kral Alfred, Toury'nin bakış açısıyla birer kültür planlayıcısıdır. Latince'ye Yunan felsefesi ve hitabet sanatının kazandırılması gerektiğini savunan ve bu doğrultuda çeviriler yapan ve çeviriler yapılmasını isteyen Cicero, Roma dünyasına yeni seçenekler sunma girişiminin etkin bir öznesiydi. Kral Alfred ise Latince bilmeyen halka kendi dilinde yeni seçenekler sunduğu için hem çevirmen hem de bir hami olarak bir kültür planlayıcısıydı.

Çevirmenlerin varolan kültür ilişkilerinde değişikliklere yol açabilen özneler olarak ele alınmasını savunan Even-Zohar ve Toury, çevirmenleri toplum içinde ikincil bir konuma yerleştiren ve görünmez kılan “pasif dilsel aracı” imajından kurtarmış, onları belirli kararlar alarak aktif olarak kültürün biçimlenmesine katkıda bulunan özneler konumuna yerleştirmişlerdir.

2.7 İnsan olarak Çevirmen

Anthony Pym, *Method in Translation History* (1998) başlıklı kitabında çeviribilim araştırmalarında metinlere ağırlık verilmesini eleştirir ve çeviribilim alanındaki, özellikle de çeviri tarihi alanındaki çalışmalarda çevirmenin daha fazla irdelenmesi ve dolayısıyla görünürlük kazanması gerektiğini savunur. Pym iki

kültürün kesiştiği bir noktada, kendi deyişiyile kültürlerarası alanda çalışan çevirmenlere kendi araştırmalarında ve önerdiği yöntemde özel bir yer ayırır.

Çevirmenler, çeviri kuramcıları, çeviriler, yeniden çeviriler, yayıncılar, toplumsal bağlamlar gibi çeşitli noktalar arasında bağlantıları kurmak amacıyla geliştirdiği ağ çözümlemesinde Pym, belli bir çevirinin neden belli bir şekilde yapıldığı sorusuna da cevap aramaktadır (y.a.g.e; 143) ve birçok sebebin yanı sıra etkin bir sebep olarak çevirmenlere dikkat çekmektedir:

[...] tarihsel bilginin asıl nesnesi ne çeviri metin, ne metnin bağlamsal dizgesi ne de dilsel özelliklerdir. Yalnızca insanların toplumsal sebep-sonuç ilişkisi yaratmaya uygun bir sorumluluğu olduğundan, asıl araştırma nesnesi de insan-çevirmen olmalıdır. Çevirilerin belli bir dönemde ve yerde neden üretildiğini sadece çevirmenler ve toplumsal çevreleri (müşteriler, hamiler, okurlar) aracılığı ile anlamaya çalışabiliriz. Neden çeviriler yapıldığını anlamak için çeviriyle ilgili insanlara bakmalıyız. [...] Bu yöntemin tüm kısıtlamalarına rağmen ilgi odağımız, metinden ziyade insan üzerinde olmalıdır

[...] the central object of historical knowledge should not be the text of translation, nor its contextual system, nor even its linguistic features. The central object should be the human translator, since only humans have the kind of responsibility appropriate to social causation. Only through translators and their social entourage (clients, patrons, readers) can we try to understand why translations were produced in a particular historical time and place. To understand why translations happened, we have to look at the people involved. [...] Yet the ultimate focus of attention must remain human rather than textual, almost in spite of the constraints of the method. (y.a.g.e.; x).

Metne odaklanan dizgeci ve betimleyici çeviri araştırmalarının çevirmene yeterince yer vermediğini belirten Pym, insan-çevirmenleri ve onların toplumsal çevrelerini çeviri faaliyetinin merkezine yerleştirir. Pym, çevirmenlerin soyut bir kavram olarak kalmaması gerektiğini, bir bedene sahip, acı çeken, zevk alan, karşılıklı ilişkiler kurabilen, yeniden üreten ve hareket eden, kanlı canlı bir insan olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Böyle bir araştırma belli bir dönemde ve yerde neden belli çeviriler yapıldığını anlamamızı da kolaylaştıracaktır, çünkü toplumsal ağlardaki hareketler her zaman öznelere

bağlantılı olarak başlar. Başka bir deyişle özneler kültürel ve toplumsal yapıdaki değişimde tetikleyici bir rol oynarlar.

Çeviri tarihi çevirmenlere odaklanacaksa, bu çalışma alanı kendi dünyasını çevirmenlerin yaşadığı ve çalıştığı toplumsal bağlamlar etrafında kurmalıdır.

If translation history is to focus on translators, it must organize its world around the social contexts where translators live and work (y.a.g.e.; x)

Pym kitabının “Translators” adlı onuncu bölümünde çevirmen odaklı bir bakış açısıyla yaptığı çeviri tarihi araştırmalarının sonuçlarını değerlendirir. Bu değerlendirmede çevirmen kavramı yerine çevirmenlerden bahseder. Çeviri tarihinden alınmış özel örneklerle zenginleştirdiği dört alt başlıkta çevirmenlerin sadece çeviri yapmadığını, başka meslek sahibi de olabildiğini, çevirmenlerin kişisel ilgi alanları ve çıkarları doğrultusunda çeviri faaliyetlerini sürdürebildiğini, çevirmenlerin çok sık seyahat eden insanlar olabildiğini ve farklı isimler altında tanınabildiğini vurgulayarak çevirmenlerin kültürlerarası etkileşimde oynadıkları etkin rolü irdeler.

Çeviri tarihi alanında çalışan araştırmacılar, çevirmeni somut bir özne, bir bedene ve ruha sahip bir insan olarak gördükleri vakit, onların nasıl çevirmen olduklarını, ne kadar süreyle çevirmenlik yaptıklarını, çevirmenlik mesleğinin yanı sıra ücret aldıkları başka işler yapıp yapmadıklarına, çeviriyi ne zaman ve neden bıraktıklarını da inceleyecekler (y.a.g.e.; 163) ve bugüne kadar gizli kalmış birçok bağlantıyı kurma fırsatını yakalayacaklardır.

Ayrıca Pym çevirmenleri insan olarak kabul etmenin onların kişisel ilgi ve çıkarlarının olabileceğini kabul etmeyi kolaylaştırdığını da savunmaktadır. Bu durumda araştırmacılar, çevirmenlerin geçmişlerini, onların yaşamını etkileyen olayları, beklentilerini ve amaçlarını da göz önünde bulundurmak zorunda kalacaklardır. Ancak Pym araştırmacıların, çevirmenlerin özel hayatlarını incelerken ancak çeviri alanındaki etkinliklerini açıklamaya yarar bilgilerle sınırlı kalınması gerektiğini de vurgulamaktadır. Ayrıca çevirmenlerin özel hayatıyla

ilgili görünen hemen bütün davranış ve kararlarında toplumsal faktörlerin de etkisinin bulunduğunu belirten Pym, özel hayat ile toplumsal hayatın etkileşimini ortaya çıkarmanın kişisel faktörlerin çeviri tarihine etkisini kabul etmeyi mümkün kıldığına dikkat çekmektedir (y.a.g.e. ;166-171).

Bir ağ içinde yer alan somut çevirmenler, çeviri tarihini biçimlendiren çevirmenlerdir.

2.8. Değerlendirme

Bu bölümde söylemler üzerine yapılan eleştirel çözümleme, farklı bir bakış açısıyla okunduğu zaman çeviri yaklaşımları ve kuramlarında birçok farklı bulgunun saptanabileceğini göstermiştir. Genellikle sadece çeviriyi yönlendiren ilkeler barındırmakla itham edilen kuralcı yaklaşımların dahi, eleştirel ve tarihsel bir bakış açısıyla okununca, çevirmenin bir değişim öznesi olarak konumu ve rolünü açığa çıkaran bilgiler barındırdığı ortaya çıkmıştır. Elde edilen veriler sonucunda çevirmenlerin Antik Çağ'dan itibaren edilgen değil, etken bir göreve sahip oldukları anlaşılmıştır. Çevirmenler dilleri geliştirmiş, yabancı yazarların anlatın biçimlerini erek dizgeye kazandırarak yerli yazarlara üsluplarını geliştirme fırsatı tanımış, halkın ufkunu açmış, kültürel değerleri aktarmış ve erek dizgenin kültürünü etkin bir biçimde şekillendirmişlerdir. Son yıllarda çevirmenin toplumsal ve kültürel bir özne olarak görünürlüğünün artması, giderek profesyonelleşen çevirmenlik mesleğinin bundan sonraki yıllarda toplumsal ve tarihsel gelişim ve olaylara uygun olarak yeni açılımlar kazanacağına dair ipuçları sunmaktadır.

SONUÇ

Bu tezin amacı, Antik Çağ'dan günümüze çeşitli çeviri yaklaşımları ve kuramlarında çevirmenlerin hangi kimliklerde görünürlük kazandığını irdeleyerek çevirmenlerin ikincil konumda, edilgen öznelere olmaktan çok dilleri, edebiyatları ve kültürleri doğrudan biçimlendiren “değişim özneleri” olduklarına dikkat çekmek. Giriş bölümünde “Kitap Çevirmenleri” grubu örneğinden yola çıkarak çevirmenlerin durumu tartışılmış ve tarih yazımının günümüzle bağlantısı vurgulanmıştır. Ardından metinlerin toplumsal bir yapının ürünü olduğu kadar toplumu biçimlendiren uygulamalar olduklarına dikkat çekilerek, çevirmen ve çevirmen-kuramcılarının söylemlerinin, çevirmenlerin belli dönemdeki rolleri ve konumları hakkında ışık tutma özelliğine sahip olduklarının altı çizilmiştir. Buna bağlı olarak çeviribilim alanında söylemleri inceleyen literatür tanıtılmış ve böyle bir çalışmanın meşruiyeti sağlanmıştır.

Girişte ayrıca çeviribilim alanında çalışmaların özneyi ele alacak şekilde odak değiştirdiği vurgulanarak bu savı destekleyecek kimi araştırma örnekleri verilmiştir. Bunun dışında tezin genel yapısı ve bölümlenmesi hakkında bilgi verilmiş ve birinci bölüm ile ikinci bölüm arasında bağlantılar kurulmuştur. İkinci bölümde sadece çevirmenlerin toplumsal kimliği hakkında veri sağlayabilecek söylemler ele alındığından, birinci bölümde bağlamı kurmak açısından Batı çeviri tarihinin derinden etkileyen yaklaşım ve kuramların etraflıca ele alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Buna bağlı olarak birinci bölümde ilk çeviri söylemlerine rastladığımız Antik Çağ'dan başlayarak dizgeci ve eleştirel bir okuma ışığında, çeviri alanında yaşanan gelişmeler irdelenmiştir. Even-Zohar'ın geliştirdiği Çoğuldizge Kuramı, Batı çeviri dizgesinin geçirdiği aşamaları toplumsal ve kültürel bağlamı içinde değerlendirme fırsatı tanımıştır ve ikinci bölümde incelenecek olan söylemler için bir zemin hazırlamıştır. Bölümün sonunda ikinci bölümün kuramsal çerçevesi çizilmiş ve bu bölümde yararlanılacak yöntem tanıtılmıştır. Amerikalı çeviribilimci Lawrence Venuti'nin Anglo-Amerikan kültüründe çevirmenlerin

durumunu ve etkinliğini tanımlamak için geliştirdiği “görünmezlik” kavramına ek olarak “görünürlük” kavramına da ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Venuti çevirmenlerin akıcı, saydam, “özgün metin” izlenimini veren, erek dizge içerisinde kabul edilebilir çeviriler üretme gayesi içinde kullandıkları stratejilerle kendilerini görünmez kıldıklarını savunmuştur. Bunun dışında çeviri eser konusunda değerlendirmede bulunan üst söylem sahiplerinin de metni “özgün” eserin kendisiymiş gibi ele aldıklarını ve çevirmenini göz önünde bulundurmadıklarını belirten Venuti, çevirmenlerin sadece çeviri eserler içerisinde değil, çeviri eser üzerine yapılan yorum, değerlendirme ve eleştirilerde de görünmez kılındığını ortaya koymuştur (1995). Çevirmenlerin ve çevirmen-kuramcılarının oluşturduğu söylemler incelendiğinde çevirmenlerin kimi kimlikler altında görünürlük kazandıkları anlaşıldığından, “görünmezlik” kavramının dışında “görünürlük” kavramına da yer verilmesi uygun görülmüştür.

Çeviri ve çevirmen üzerine odaklanan söylemlerin oluşturduğu çevirmen kimliklerini ortaya koymak için Eleştirel Söylem Çözümlemesi yönteminden yararlanılmıştır. Metinleri toplumsal yapı ve uygulamaların bir ögesi olarak ele alan (Fairclough, 2003;16) ve onların biçimlendirme özelliğine dikkat çeken (y.a.g.e:8) Eleştirel Söylem Çözümlemesi, çevirmenlerin söylemler aracılığıyla oluşturulan toplumsal kimliklerini ortaya koymak açısından son derece yararlı bir yöntemdir.

Söylem çözümlemesi aracılığıyla elde edilen bulgulara geçmeden önce cevaplarını aradığımız soruları bir kez daha hatırlayalım:

- Çevirmenler kendilerini nasıl algılamışlardır?
- Kuramcılar çevirmeni nasıl algılamışlardır?
- Çevirmenlerin tarih boyunca üstlendikleri roller ve sahip oldukları konumlar hakkında ne söylenebilir?
- Belli bir dönemin toplumsal ve kültürel koşulları söylemlerdeki çevirmen kimliklerinin oluşumunu nasıl etkilemiştir?

- Bu çalışmalarda ortaya konan kimliklerin ışığında çevirmenler bir toplum ve kültürü biçimlendiren “değişim özneleri” konumuna yerleştirilebilir mi?
- Çeşitli yaklaşım ve kuramlarda ortaya konan çevirmen kimlikleri bize çevirmenlerin toplumdaki görünürlüğü/ görünmezliği konusunda ne derece sağlıklı bilgi sağlayabilir?

“Çevirmen kimlikleri” başlıklı inceleme bölümü çevirmen, çevirmen-kuramcılar ve kuramcıların oluşturdukları söylemlerden yola çıkarak, çevirmenlerin tarih boyunca üstlenmiş oldukları kimlikleri ve bu kimliklere bağlı olarak sahip oldukları konumları ele almaktadır. Jenny Williams ve Andrew Chesterman’ın da vurguladıkları gibi, çeviri metinlerin dışında çevirmenlerin önsözleri, sonsözleri, dipnotları, kişisel yazıları ve anıları da bizlere çevirmenler ve çeviri etkinliği hakkında değerli bilgiler sağlayabilir (2002: 25). İncelenen söylemler üzerine yedi kimlik tespit edilmiştir:

- Dil Planlayıcısı olarak Çevirmen
- Eğitimci olarak Çevirmen
- Yazar olarak Çevirmen
- Toplumsal Özne olarak Çevirmen
- Uzman olarak Çevirmen
- Kültür Planlayıcısı olarak Çevirmen
- İnsan olarak Çevirmen

Çevirmenlerin erek dil üzerine etkisinin çeşitli dönemlerde yoğun olarak tartışıldığı ve çevirmenin söylemlerde en sık dil planlayıcısı kimliği ile görünür olduğunu söylemek mümkündür. Gelişim safhasında bulunan bir dil ve kültürde çevirmenler, dilin zenginleşmesini ve ifade gücünün artmasını sağlayan vazgeçilmez özneler olarak algılanmışlardır. Özellikle Antik Çağ’da Romalılar, büyük bir hayranlık besledikleri Yunanlı hatipler ve yazarların çevirisi aracılığı ile Latince’yi hem kelime hazinesi hem de üslup bakımından zenginleştirebilecekleri görüşündeydiler. Cicero ve Quintilian gibi önemli çevirmenlerin, Yunanlı

yazarları aşma gayesiyle kendi dillerinde en güzel ve en uygun ifadeleri kullanma çabalarının Latince'nin edebi bir dil konumuna yükselmesinde büyük bir katkısı olmuştur.

On altıncı yüzyılda ise, özellikle Fransız çevirmenlerin birinci görevlerini yeni gelişmekte olan dillerini güçlendirmek ve onu mükemmeliyete kavuşturmak olarak belirlediklerini görüyoruz. Antik Çağ'ın çevirmenleri söylemlerinde, dili geliştirmek için uyguladıkları yöntemlere de yer verirken Fransız çevirmenlerin çoğu bu konuda bilgi vermemektedir. Ancak du Bellay, du Mans ve Dolet'nin söylemleri, yabancı dillerin normlarına uymaktan ve onlardan ödünç sözcükler devralmaktansa, Cicero'nun da önerdiği öykünme yoluyla dillerine yeni zenginlikler kazandırmaya çalıştıklarını düşündürebilir. On altıncı yüzyılda özellikle Martin Luther dil planlayıcısı olarak Alman diline damgasını vurmuştur. İncil'i Alman halkının anlayabileceği bir dile çeviren Luther, Alman lehçelerini ortak bir zeminde birleştirmiş ve günümüz Almanca'sının temellerini atmıştır.

Gerek Antik Çağ gerekse on altıncı yüzyıl çevirmenlerinin söylemleri, ana dillerinin gelişmesinde çevirmenlere büyük görev düştüğünü göstermektedir. Dillerin ifade gücünün zayıf, kelime haznelerinin yetersiz olduğu dönemlerde çevirmenler toplumun gözünde dil planlayıcısı olarak görünürlük kazanmaktadırlar. Ancak kendini artık büyük ölçüde kanıtlamış, edebi değeri yüksek eserler vermiş toplumlarda bile çevirmenin dil planlayıcısı kimliğinin devam ettiğini görüyoruz. Romantizm akımının damgasını vurduğu on dokuzuncu yüzyılda Alman yazar, filolog ve çevirmenler, çevirmenden yabancı dil ve kültürü bütün kendine has özellikleriyle aktarmasını beklerken, bu yabancılaştırma yönteminin dillerine yepyeni yapılar ve kullanımlar tanıtacağını ve Almanca'nın bundan büyük kazanç sağlayacağını vurgulamaktadırlar. Bu gibi dönemlerde çevirmenler dile sağladıkları katkılarla toplum içinde de görünürlük kazanmaktadırlar.

Çevirmenlerin söylemlerinde oldukça yaygın olan bir diğer kimlik ise eğitimci kimliğidir. Ancak bu kimlik de kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır:

Yabancı şair ve yazarların anlatım tekniklerini erek dizgeye kazandırarak yerli yazarları yaratıcı yazarlık konusunda eğiten çevirmen ve çevirileriyle bilginin erek dizgede yaygınlaşmasını sağlayarak yabancı dil bilmeyen cahil halkın kültürünü geliştiren çevirmen. Yazar-çevirmen kimliğinin çevirmenin dil planlayıcısı kimliği ile koşut ilerlediğini söyleyebiliriz. Dilin gelişimiyle beraber yerli yazarların özgün eserler verme imkanının da artıyor olması, bu koşutluğun bir açıklaması olabilir. Çevirmenin halkın eğitimcisi konumunda olduğu dönemlerde ise – örneğin İngiltere’de Orta Çağ döneminde – tam tersi bir tablo gözlemlenmektedir. Çevirmenler bilginin halk tarafından kolayca alımlanması için mümkün olduğunca anlaşılır ve sade bir dil kullanmaya, edebi ve incelikli ifadelerden uzak durmaya çalışmaktadırlar. Ancak her iki durumda da toplumun benimseyip yarar sağlayabileceği seçenekler sunarak – yazarlara yepyeni anlatım biçimleri ve edebi türler tanıtarak, halka ise yaşamını düzenleyebileceği bilgiler sunarak – erek kültürde belli bir değişime yol açmaktadırlar.

Çevirmenlerin tarihte iki kez yazar kimliği ile karşımıza çıktığını görüyoruz. Antik Çağ’ın çevirmenleri hayranlık besledikleri Yunanlı yazar ve hatiplerin eserlerine öykünerek onlarla rekabete girişmişler ve kendi yazın dizgelerinde Yunanca kaynak metinleri hem üslup hem de konunun işleniş açısından aşacak metinler üretmeyi kendilerine görev bilmişlerdir. Romalı çevirmenlerin yazar kimliği, üstün gördükleri Yunan kültürünün eserleri kadar güzel, hatta mümkünse onları aşan bir eser yaratma arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kendi kültürlerinin ve yazınlarının üstünlüğüne inanan Fransızlar ise, eleştirel bir yaklaşımla ele aldıkları yabancı eserleri çevirirken kültürel yerlileştirme yoluna gitmişler ve yerli bir yazar gibi erek dizgenin edebi ve kültürel normlarını dikkate alarak, Fransız zihniyetine ve sanat anlayışına uygun eserler yaratmışlardır. Sonuç olarak yazar-çevirmen kimliği iki farklı çevirmen konumuna işaret etmektedir. Antik Çağ’da çevirmenin yazarinkine eş bir yaratıcılık sergilediği ve bu nedenle kendisinin de yazar olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşü ağır basarken, 17. ve 18. yüzyıllarda oluşturulan yazar kimliği, erek dizgenin edebi ve kültürel normlarının üstünlüğüne duyulan inanca bağlı olarak ortaya çıkan kültürel yerlileştirmenin bir sonucu olarak ele alınabilir.

Başta çevirmenlerin söylemlerinde dil planlayıcısı, eğitimci ve yazar gibi roller önem kazanırken, çeviriyi kültürel ve toplumsal bir olgu olarak ele alan son yüzyılın kuramları ve yaklaşımlarında çevirmene doğrudan özne olarak yoğunlaşan söylemlerin arttığı ve çevirmenin daha çok kültürel ve toplumsal bir düzlemde ele alındığı gözlemlenmektedir. Bir başka deyişle yirminci yüzyılın kuramsal söylemlerinde özne olarak çevirmenin önemi ve görünürlüğü artmıştır. Çevirmenin yirminci yüzyıl kuramlarında özne olarak görünürlük kazanmasının başlıca sebeplerinden biri olarak araştırma konusunun dilsel-metinsel düzlemde kültürel-ideolojik düzleme kaymasını gösterebiliriz. Çeviri olgusunu toplumsal ve kültürel bağlamı içinde değerlendiren ve güç ilişkileri ve ideolojilerle bağlantılı olarak ele alan kuramların sağladığı veriler ışığında çevirmenler uzman, kültür planlayıcısı ve insan-çevirmen gibi kimlikler kazanarak belli bir kültürde ve toplumsal yapıda köklü değişimlere yol açabilen “değişim özneleri” olarak tartışılmaya başlanmıştır.

Çevirmenler söylemlerde “değişim öznesi” olarak son yüzyılda görünürlük kazanmaktadır, ancak bu tarihsel incelemenin de gösterdiği gibi çevirmenler Antik Çağ’dan beri çeşitli kimlikler kazanarak dilleri, edebiyatları ve kültürleri biçimlendiren özneler olarak ele alınmışlardır. Çevirmenler genel kanının aksine çevirdikleri yazarlar ve metinlerin gölgesinde kalmamışlar, dil planlayıcısı, eğitimci, yazar, toplumsal özne, uzman, kültür planlayıcısı ve insan olarak yaşadıkları toplumlara ve yüzyıllara damgalarını vurmuşlardır.

Bu çalışmada birincil kaynaklara ulaşamadığından çeviriye ve çevirmene feminist ve sömürgecilik sonrası çerçeveden yaklaşan araştırmacıların söylemlerine yer verilememiştir. Öznenin özel önem kazandığı bu yaklaşımların ayrıca incelenmesi faydalı olabilir.

Ayrıca ele alınan söylemlerin çeviri uygulamaları ve bu uygulamalara toplumun diğer kesimleri tarafından gösterilen tepkilerle bağlantılı olarak değerlendiren bir çalışmayla desteklenmesi, bize söylemlerde oluşturulan bu

kimliklerin topluma ne kadar yansıdığı konusunda da değerli bilgiler kazandırabilir. Uzman, kültür planlayıcısı vb. kimliklerin günümüzde toplumun çevirmene bakış açısıyla ne derece örtüştüğünü incelemek bizi ilginç sonuçlara götürebilir.

KAYNAKLAR

Aelfric. (989). "From Preface to Book I of *Catholic Homilies*". *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Aelfric. (992). "From Preface to Book II of *Catholic Homilies*". *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Albrecht, Jörn. (1998). *Literarische Übersetzung: Geschichte – Theorie – Kulturelle Wirkung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.

Alfred. (890/897). "Preface to St. Gregory's *Pastoral Care*". *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Apel, Friedmar. (1983). *Literarische Übersetzung*. J. B. Metzler: Stuttgart.

Arnold, Matthew. (1861). "From *On Translating Homer*". *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Baker, M. (yay. haz.). (1998). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Routledge: London, New York.

Bassnett, Susan ve Lefevere, Andre (yay. haz.). (1990). *Translation, Historie & Culture*. Cassell: London ve New York.

Bassnett, Susan. (1991). *Translation Studies*. 2. Baskı. Routledge: London ve New York

Bassnett, Susan, ve Trivedi, Harish (yay. haz.). (1999). *Post – Colonial Translation: Theorie and Practice*. Routledge: London ve New York.

Bengi-Öner, Işın. (2001 a). “Söylem ve Çeviri”. *Çeviri Kuramlarını Düşünürken*. Sel Yayıncılık: İstanbul.

Bengi-Öner, Işın. (2001 b). “Çeviribilimde bireysel kuramlardan geniş ölçekli bir bakış açısına doğru”. *Çeviri Kuramlarını Düşünürken*. Sel Yayıncılık: İstanbul

Berk, Özlem. (1999). *Translation and Westernisation in Turkey, from the 1840s to the 1980s*. Yayımlanmamış doktora tezi

Berk, Özlem. (2005). *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*. Multilingual Yayınları: İstanbul.

Bodmer, Johann Jacob. (1746). “Extract from *Der Maler der Sitten*”. Translated by A.Lefevere. *Translation, Historie & Culture: A Sourcebook*.(yay. haz. Andre Lefevere, 1992). Routledge: London, New York.

Cicero. (M.Ö. 55). “De Oratore”. Translated by E.W.Sutton and H.Rackham. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester; ayrıca *Translation, Historie & Culture: A Sourcebook*.(yay. haz. Andre Lefevere, 1992). Routledge: London, New York.

Cicero. (M.Ö. 46). “De optimo genere oratorum”. Translated by H.M.Hubbell. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Cicero. (M.Ö. 45-44). “De finibus bonorum et malorum”. Translated by H.Rackham. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Cowley, Abraham. (1656). "Preface to *Pindarique Odes*". *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

D'Ablancourt, Nicolas Perrot. (1709). "Preface to his translation of Lucian". Translated by A.Lefevere. *Translation, Historie & Culture: A Sourcebook*.(yay. haz. Andre Lefevere, 1992). Routledge: London, New York.

Delisle, Jean ve Woodsworth, Judith (yay. haz.). (1995). *Translators Trough History*. John Benjamins Publishing: Amsterdam ve Philadelphia.

Demircioğlu, Cemal. (2005). *From Discourse to Practice: Rethinking "Translation" (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Light of Ahmet Midhat Efendi's Work in the Late Otoman Literary Tradition*.
Yayımlanmamış doktora tezi

De la Motte, Antoine Houder. (1714). "Preface to *Iliad*". Translated by A.Lefevere. *Translation, Historie & Culture: A Sourcebook*.(yay. haz. Andre Lefevere, 1992). Routledge: London, New York.

De Stael-Holstein. (1816). "De l'esprit des traductions". Translated by David G. Ross. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Dolet, Etienne. (1540). "De la maniere de bien traduire d'une langue en autre". Translated by David G. Ross. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Dryden, John. (1680). "From Preface to *Ovid's Epistles*". *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Du Bellay, Joachim. (1549). “La Defence et Illustration de la Langue Française”. Translated by J.H.Smith and E.W.Parks. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Du Mans, Jacques Peletier. (1555). “L’art poétique française”. Translated by David G. Ross. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Eker, Arzu. (2001). *Publishing Translations in the Social Sciences since the 1980s: an Alternative View of Culture Planning in Turkey*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

Erkul, Ahu Selin. (2005). *Discourses on Translators and Translation in Turkish Fiction*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

Eruz, F. Sâkine. (2003). *Çeviriden Çeviribilime*. Multilingual Yayınları: İstanbul.

Even-Zohar, Itamar. (1978). “Yazınsal Polisistem İçinde Çeviri Yazının Durumu”. Çeviren: S.Paker. *Çeviri Seçkisi 2* (yay. haz. Mehmet Rifat, 2004). Dünya Yayıncılık: İstanbul.

Even-Zohar, Itamar. (2002). “The Making of Culture Repertoire and the Role of Transfer”. *Translations: (re)shaping of literature and culture*. (yay. haz. Saliha Paker, 2002). Boğaziçi University: İstanbul.

Even-Zohar, Itamar. (2004 a). “Culture Planning”. Erişim: 25.04.2006. www.tau.ac.il/~itamarez/papers

Even-Zohar, Itamar. (2004 b). “Idea-Makers, Culture Entrepreneurs, Makers of Life Images, and the Prospects of Success”. Erişim: 25.04.2006. www.tau.ac.il/~itamarez/papers

Fairclough, N. ve Wodak, R. (1997). "Critical Discourse Analysis". *Discourse as Social Interaction*. (yay.haz. T. Van Dijk). SAGE Publishing: London.

Fairclough, Norman. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Routledge: London ve New York.

Gentzler, Edwin. (2001). *Contemporary Translation Theories*. 2. Baskı. Multilingual Matters Ltd: Clevedon, New York, Ontario ve Mona Vale.

Goethe, Johann Wolfgang von. (1811). "Dichtung und Wahrheit". *Das Problem des Übersetzens*. (yay.haz. Hans Joachim Störig, 1973). Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.

Gottsched, Johann Christoph. (1743). "Critische Dichtkunst". Translated by A.Lefevere. *Translation, Historie & Culture: A Sourcebook*.(yay. haz. Andre Lefevere, 1992). Routledge: London, New York.

Herder, Johann Gottfried. (1766–67). "Über die neuere Deutschen Literatur: Fragmente". Translated by Douglas Robinson. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Herder, Johann Gottfried. (1768). "Über die neuere Detschen Literatur: Fragmente". 2. Baskı. Translated by Douglas Robinson. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Hermans, Theo. (yay.haz.). (1985). *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Croom Helm: Londra ve Sydney.

Hermans, Theo. (1999). *Translation in Systems: Descriptive and Systematic Approaches Explained*. St. Jerome Publishing: Manchester.

Hieronymus. (395). “Brief an Pammachius”. *Das Problem des Übersetzens*. (yay.haz. Hans Joachim Störig, 1973). Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.

Humboldt, Wilhelm von. (1816). “Einleitung zu *Agamemnon*”. *Das Problem des Übersetzens*. (yay.haz. Hans Joachim Störig, 1973). Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.

Huyssen, Andreas. (1969). *Die Frühromantische Konzeption von Übersetzung und Aneignung: Studien Zur Frühromantischen Utopie Einer Deutschen Weltliteratur*. Atlantis Verlag: Zürich ve Freiburg

John of Trevisa. (1387). “Dialogue Between a Lord and a Clerk upon Translation”. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Kitap Çevirmenleri. (2005). “Çevirmenden Okura Çağrı”. Erişim: 20.01.2006. www.kitapcevirmenleri.org.cag.htm

Koller, Werner. (1997). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. 5. Baskı. Quelle & Meyer: Wiesbaden.

Lefevere, Andre. (1985). “Why waste our time on Rewrites? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm”. *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. (yay.haz. Theo Hermans,1985). Croom Helm: Londra ve Sydney.

Lefevere, Andre (yay. haz.). (1992). *Translation, Historie & Culture: A Sourcebook*. Routledge: London, New York.

Lefevere, Andre. (1998). “Mother’s Courage Cucumbers: Text, System and Refraction in a Theory of Literature”. *The Translation Studies Reader* (yay.haz. L.Venuti). Routledge: London ve New York.

Leibniz, Gottfried Wilhelm. (1697). “Unvorgreifliche Gedanken, betreffend die Ausübung und Verbesserung der deutschen Sprache”. Translated by Douglas Robinson. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Le Tourneur, Pierre. (1769). “Preface to Young’s *Night Thoughts*”. Translated by A.Lefevere. *Translation, Historie & Culture: A Sourcebook*. (yay. haz. Andre Lefevere, 1992). Routledge: London, New York.

Limbeck, Sven. (1999). *Theorie und Praxis des Übersetzens im deutschen Humanismus : Albrecht von Eybs Übersetzung der 'Philogenia' des Ugolino Pisani*. Erişim: 10.11.2005. <http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/2147/>

Luther, Martin. (1530). “Sendbrief vom Dolmetschen”. *Das Problem des Übersetzens*. (yay.haz. Hans Joachim Störig, 1973). Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.

McGregor, S.L.T. (2003). “Critical discourse analysis: A primer”. Erişim: 28.03.2006. <http://www.kon.org/archives/forum/mcgregorcda.html>

Munday, Jeremy. (2001). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Routledge: London, New York.

Novalis. (1798). “Aus *Blütenstaub*”. *Das Problem des Übersetzens*. (yay.haz. Hans Joachim Störig, 1973). Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.

Pliny. (M.S.85?). "Letter to Fuscus Salinator". Translated by Betty Radice. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Pohling, Heide. (1971). "Zur Geschichte der Übersetzung, Studien zur Übersetzungswissenschaft". *Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen III/IV*. VEB Verlag Enzyklopädie: Leipzig

Prevost, Antoine. (1760). "Preface to Richardson's *Pamela*". Translated by A.Lefevere. *Translation, Historie & Culture: A Sourcebook*.(yay. haz. Andre Lefevere, 1992). Routledge: London, New York.

Pym, Anthony. (1998). *Method in Translation History*. St. Jerome Publishing: Manchester.

Quintilian. (M.S. 96?). "Institutio oratoria". Translated by J.S.Watson. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Reiss, Katharina ve Vermeer, Hans J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Max Niemeyer Verlag: Tübingen.

Rifat, Mehmet. (yay.haz.) (2003) *Çeviri Seçkisi I*. Dünya Yayıncılık: İstanbul.

Robinson, Douglas (yay. haz.). (1997 a). *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. St. Jerome Publishing: Manchester.

Robinson, Douglas. (1997 b). *Translation and Empire: Postcolonial Theories Explained*. St. Jerome Publishing: Manchester

Schleiermacher, Friedrich. (1813). “Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens”. *Das Problem des Übersetzens*. (yay.haz. Hans Joachim Störig, 1973). Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.

Seele, Astrid. (1995). *Römische Übersetzer Nöte Freiheiten Absichten: Verfahren Des Literarischen Übersetzens In Der Griechisch – Römischen Antike*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.

Sözen, Edibe. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. Paradigma Yayınları: İstanbul.

Stolze, Radegundis. (2001). *Übersetzungstheorien: Eine Einführung*. 3. Baskı. Gunter Narr Verlag: Tübingen.

Störig, Hans Joachim (yay.haz.). (1973). *Das Problem des Übersetzens*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz. (2003). “Çoğuldizge Kuramı. Uygulamalar.Eleştiriler.” *Çeviri Seçkisi 1* (yay. haz. Mehmet Rifat, 2003). Dünya Yayıncılık: İstanbul.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz. (2005). *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*. Scala Yayıncılık: İstanbul.

Toury, Gideon. (1980). *In Search of a Theory in Translation*. The Porter Institute of Poetics and Semiotics: Tel Aviv.

Toury, Gideon. (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond*. John Benjamins Publishing: Amsterdam, Philadelphia.

Toury, Gideon. (2002). “Translation as a Means of Planning and Planning of Translaton”. *Translations: (re)shaping of literature and culture*. (yay. haz. Saliha Paker, 2002). Boğaziçi University: İstanbul.

Tyndale, William. (1531). "From *An Answer to Sir Thomas More's Dialogue*". *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Tymoczko, Maria ve Gentzler, Edwin (yay. haz.). (2002). *Translation and Power*. University of Massachusetts Press: Amherst, Boston.

Tytlar, Alexander Fraser. (1791). " Essay on the Principles of Translation". *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. (yay. haz. Douglas Robinson, 1997). St. Jerome Publishing: Manchester.

Van Dijk, Teun A. (yay. haz.). (1997). *Discourse As Structure And Process*. SAGE Publications: London, Thousand Oaks, New Delhi.

Venuti, Lawrence. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge: London, New York.

Venuti, Lawrence. (yay.haz.).(1998) *The Translation Studies Reader*. Routledge: London ve New York.

Vermeer, Hans J. (1992). *Skizzen zu einer Geschichte der Translation: Anfänge – Von Mesopotamien bis Griechenland, Rom und das frühe Christentum bis Hieronymus*. IKO – Verlag für Interkulturelle Kommunikation: Frankfurt.

Vermeer, Hans J. (1996). *A Skopos Theory of Translation*. TEXTconTEXT Verlag: Heidelberg.

Von Flotow, Luise. (1997). *Translation and Gender*. St.Jerome: Manchester ve Ottawa

Williams, Jenny ve Chesterman, Andrew. (2002). *The Map. A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. St. Jerome: Manchester

Wodak, Ruth. (1996). *Disorders of Discourse*. Longman: London ve New York.

Wodak, Ruth. (2002). "Aspects of Critical Discourse Analysis". *Zeitschrift für Angewandte Linguistik*, 36, 5-31

Yağcıoğlu, Semiramis (Derl.). (2002). *1990 Sonrası Laik – Antilaik Çatışmasında Farklı Söylemler: Disiplinler Arası Bir Yaklaşım*. Dokuz Eylül Yayınları: İzmir.

Yazıcı, Mine. (2005). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*. Multilingual Yayınları: İstanbul.